Sayı 5 HAZİRAN 1933 Cilt 1

ÜLKÜ

HALKEVLERİ MECMUASI



AYDA BİR ÇIKAR SAYISI 25 KURUŞ

BİRİNCİ ve ikinci sayılarımızın ikinci baskısı, okuyucularımızın sayısının anlaşılması beklenerek geçiktirilmiştir; yakında basılacaktır.

ÜLKÜ HAZİRAN 1933

ABONELERİMİZE VE ABONE OLMAK İSTİYENLERE:

ALDIĞIMIZ bazı mektuplarda abone parası gönderilmek için ayrıca adres sorulmaktadır. Abonelerimizin (Ankarada ÜLKÜ mecmuası) adresiyle postaya veya bankaya verecekleri paralar mecmuamızı bulacaktır.

Bu vesileyle henüz para göndermemiş veya eksik göndermiş olan abonelerimizden de, paralarını yukarıki adrese göndermelerini rica ederiz.

Abone parası 250 kuruştur; ilk mektep muallimleriyle bütün talebeler için 175 kuruştur. Abone yalnız yıllık yazılır ve abone parası peşin olarak, defaten verilir.

İmtiyaz sahibi Nusret Kemal; umumî neşriyatı idare eden Necip Ali
Ankarada Hakimiyeti milliye matbaasında basılmıştır.

Sayı Beş
Cilt Bir

Haziran 1933

ÜLKÜ

HALKEVLERİ MECMUASI

BORÇLAR MESELESİNİN HALLİ

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ, *Adliye Vekili*

(Saltanat idaresinin en kötü miraslarından biri olan "Osmanlı borçları„ ndan payına düşen miktarı memleketin şeref ve itibarına en ufak bir leke sürülmemesi maksadiyle hareket eden hükûmetimiz Lozan muahedesiyle ödemeği kabul etmişti. Fakat Osmanlı Borçları Meclisinin çıkardığı hesaba göre bu pay ödememiz mümkün olamıyacak kadar büyük bir para tutuyordu. Hükûmetimizin bu borcun azaltılması için açtığı müzakereler, bazan çok çetin devrelere girerek, hatta bazan uzun taliklere uğrıyarak senelerce sürmüştür. Bu meseleyi bir sene kadar süren son bir çetin müzakereden sonra memleketimizin yüksek şerefine ve menfaatlerine tamamiyle uyar bir şekilde halletmiş ve borç taksitlerini de son derece aşağı bir hadde indirmiş olan Adliye Vekilimiz Saraçoğlu Şüktü Bey Türkiye Cümhuriyeti tarihinde siyasî zaferlerden biri olarak kaydedilecek bu hâdiseyi kendi kalemiyle yazmak lûtfunda bulunmuştur.)

MÜZAKERATIN TARİHÇESİ

LOZAN ahitnamesi, Osmanlı Borçlarının, İmparatorluktan toprak almış varis devletler arasında taksim olunması esasını vazetmiştir.

Osmanlı Borçları Meclisi, ahitnamenin hükümlerini tatbikan borçlu devletlere terettüp eden yıl taksitlerini tesbit ederek 6 Teşrinisani 1924 tarihinde devletlere tebliğ etmiştir.

Alâkadar devletlerin, uhdelerine verilen yıl taksitlerini kabul etmemeleri neticesinde keyfiyet, Cemiyeti Akvam Meclisinin tayin ettiği, bir hakeme sevkedilmiş ve hakem 18 Nisan 1925 tarihli bir karariyle borçlu devletlerin hisselerini aşağıdaki yüzdelerle tesbit etmişti.

DEVLERLER	17 Teşrinievel 1912 den evelki istikrazlar %	17 Teşrinievel 1912 den sonraki istikrazlar %
Türkiye	62.25	76.54
Yunanistan	10.57	0.55
Suriye ve Büyük Lübnan	8.17	10.05
Yugoslavya	5.25	—
Irak	5.09	6.25
Filistin	2.46	3.03
Bulgaristan	1.62	0.16
Arnavutluk	1.57	—
Hicaz	1.13	1.39
Yemen	0.89	1.09
Maveraüşşeria	0.55	0.68
İtalya	0.23	—
Necit	0.10	0.12
Maan	0.10	0.12
Asir	0.02	0.02
YEKÛN	100. —	100. —

Osmanlı imparatorluğunun Borçları: 161.303.833 altın lira olarak hesap edilmiş ve yukarıdaki yüzdeler üzerinden bunun 107.528.461 altın lirası Türkiyeye ayrılmıştı. 1928 de yapılan mukaveleye göre Türkiye Cümhuriyeti faiz ve amortişman olarak aşağıdaki yıl taksitlerini ödiyecekti.

		Altın Türk Lirası
Haziran 1929 dan Mayıs 1936 tarihine	kadar yedi sene	2.000.000
„ 1936 „ „ 1942 „	„ altı „	2.380.000
„ 1942 „ „ 1947 „	„ beş „	3.180.000
„ 1947 „ „ 1952 „	„ beş „	2.780.000
„ 1952 den itibaren itfaya kadar	„	3.400.000

Hükûmet, 13 Haziran 1928 tarihli mukavelenin 13 üncü maddesinin 10 uncu paragrafının ilk iki sene için bahşettiği ihtiyarı istimal ederek amortismandan sarfınazar etmiş ve birinci tatbikat senesi zarfında borç servisi karşılığı olarak Borçlar Meclisine yalnız 1.435.000 Sterlin tediye etmiştir.

Türkiyenin, aynı sene zarfında, millî paranın mukadderatını tahdit eden had bir kambiyo buhranı ile karşılaştığı hatırlardadır. Hükûmet bir taraftan şiddetli bir seyir takip eden buhranı önlemek için tedbirler alırken, diğer taraftan da memleketin haricî taahhütlerini daralan malî siası ve millî paranın masuniyet ve mahfuziyeti ile telif etmek çarelerini gözden ayırmamıştır.

Devlet hazinesi ve memleketin kambiyo siası ancak hayatî ihtiyaçlara cevap verebildiği bir sırada mahdut olan bu imkânları kullanmakta hassas ve kıskanç olduk. Bu çetin mukavemet ve mücadele günlerinde idi ki "Taymis,, gazetesi Türkiyenin haricî borçlarını tediye etmemeğe karar vermiş olduğunu bildiren bir haber neşretti.

Londra gazetesinin verdiği bu haber Türkiyenin haricî taahhütlerinin kâffesine şamil bir moratuar ilânına karar verilmiş olduğunu bildirmek itibariyle hakikate uygun değildi. Bu neşriyat üzerinedir ki Borçlar Meclisi telgrafla hükûmete müracaat ederek vahim neticeler tevlit edebilmek istidadında olan bu haberin tekzibini istedi.

Bu telgrafa verdiğimiz cevapta, hükûemtin carî seneye müteallik borçlarının kâmilen ödenmiş bulunmasına nazaran bu haberin hiçbir kıymeti olmaması lâzım geleceğini, bir tekzibin ise faydasız ve mahalsiz olduğu bildirildi. Hükûmet bu münasebetle Osmanlı Borçlarının tediyesine başlanmasından doğan buhranın maliyemizi ve memleket iktısadiyatını tehdit ettiğini ve buhranın devam etmesinin binnefis hâmiller için de vahim olması ihtimallerinin düşünülmesi icap edeceğini tebarüz ettirerek Meclisin, vaki müracaati vesilesiyle, hükûmete hususî bir sureti hal telkin edip edemiyeceğinin bildirilmesini istedi.

Borçlar Meclisi cevabında, hükûmete hususî bir sureeti hal telkin etmek mevkiinde olmadığını söylemekle beraber, hükûmetle derhal temasa gelmeyi hâmillerin menfaatleri iktizasından addettiğini bildirdi.

1930 senesi Martında başlıyan ve o senenin yazına kadar temadi eden bu temaslar elde edilmiş olan neticenin temelini kurmak itibariyle ehemmiyeti haizdir. Bu temaslar esnasındadır ki Osmanlı Borçlarının ebet müddet olarak Türk tediye muvazenesinde tazyik ve ihlâl etmek istidadında bir yük olduğu söylenilmiş ve 1928 mukavelesinin revizyonu talep edilmiştir. Gene bu temaslar esnasındadır ki hâmilerin mümessilleri 1928 mukavelesinin hukukî bünyesinde rahneler açan münakaşalara kapılmaktan kurtulamamışlardır.

Biz 1928 mukavelesinin tatbikına devam edildikçe memleket iktısadiyatının tehlikeli bir yola girmekten kurtulamıyacağını söyledik ve onlara bu hakikatin mesnetsiz bir iddia olmadığını ispat eden deliller gösterdik. Hakikati gördüler. Fakat anlamaz görünmekte ısrar ettiler. İşte bunun üzerinedir ki hükûmet Meclise çektiği bir telgrafla memleketin malî tamamiyet ve masuniyetini tehdit edici her teşebbüse karşı çok hassas olduğunu bildirdi ve o zamandanberi, Osmanlı Borçları Meselesini,

1928 mukavelesindeki mahiyetleri ile, kabul etmemek kararını aldı.

Böyle olmakla beraber hükûmet Osmanlı Borçları meselesini âdil bir hal suretine raptetmek arzusundan ve her vesiyle ile de bu maksadın tahakkukuna hizmet edecek teşebbüslerde bulunmaktan ayrılmış değildir. Hâmiller, uzun muhaberelerden sonra, Ankaraya beş mümessilden mürekkep bir heyet gönderdiler. Hükûmet bu heyetlerle müzakereye beni memur etti. 16 Mayıs 1931 de başlıyan ve 28 Mayıs 1931 tarihine kadar devam eden müzakerelerde hükûmet murahhası iktısadî ve malî müşkülâtı tevsik eden delilleri ortaya koyduktan sonra, hâmiller mümessillerine 1928 mukavelesi yerine yeni bir anlaşma ikamesi suretiyle katî bir tesviye teklif etti. Hükûmete nazaran bu katî tesviyede esas, 1928 mukavelesinin tahmil ettiği tediyelerin ehemmiyetli mikyasta tenzili ve değişmiyen sabit bir yıl taksiti olarak da 800.000 liranın kabulü idi. Teklifimize nazaran bu 800.000 liralık yıl taksiti itilâfı takip edecek ilk iki sene zarfında yüzde elli mikyasında ve Türk lirası olarak tediye edilecek ve imkân dairesinde de kambiyoya tahvil olunacaktı. Diğer yarısının tediyesi ise talik olunacaktı. Hâmillerin murahhasları muvakkat bir kolaylık olmak üzere 1928 mukavelesinin derpiş ettiği yıl taksiti üzerinden 1 milyon İngiliz lirasının kayıtsız ve şartsız transfer edilmesi ve mezkûr mukaveleye göre olan yıl taksitinin bakiyesinin de hâmiller lehine bütçemize ithal olunması şeklini kabul edebileceklerini ifade ettiler.

Müzakeratın devamı esnasında hükûmet katî ve devamlı bir tesviyede ısrar etti. Hâmillerin mümessilleri ise böyle bir tesviye suretini hâmillere arzedemiyeceklerini bildirdiler.

Müzakerat bu şerait ve vaziyet içinde talik edildi ve keyfiyet bir tebliğ ile ilan olundu. (29 Mayıs 1931)

14 Teşrinisani 1931 de Türkiye Hükûmetinin müzakereye başlanmasına taraftar olduğunu bildirmesi ve Borçlar Meclisinin müzakerelerin Pariste yapılmasını istemesi üzerine hükûmet tarafından murahhas olarak Parise gönderildim ve 26 Kânunusanı 1932 de hâmillerin mümessilleriyle müzakereye başladım. 11 aya yakın süren çetin müzakerelerden sonra hâmillerle aramızda prensipler üzerinde bir itilâf imzalandı (14 Kânunuevel 1932). Bu itilâfa göre yıl taksiti 1931 de teklif etmiş olduğumuz 800 bin liradan 700.000 liraya ve ana borç da (fenerler borcu hariç) 107.500 milyon küsur altın Türk lirasından (fenerler borcu dahil) 8.578.343 liraya indirildi.

Bu prensipler dahilinde hazırlanan itilâfname Pariste 23 Nisan 1933 tarihinde hâmillerin mümessilleri ile Türkiye Cümhuriyeti namına tarafımdan imzalandı.

İTİLÂFNAMENİN HULÂSASI

İtilâfname mucibince Türkiye hükûmeti bu mukavele ile üzerine aldığı bütün Osmanlı Borçlarını 8.578.343 altın Türk lirasının karşılığı olarak 962.636.000 Fransız frangı itibarî resülmal ile kabul etmiştir. Hükûmet bu borca karşı 50 sene içinde itfa edilecek yüzde 7,5 faizli

tahviller çıkaracaktır. Tahvillerin birinci kuponunun vadesi 25 Teşrinisani 1933 de gelecektir. Tahvillerin beheri (500) Fransız frangı değerinde olacaktır. Tahviller ayrı renklerde üç dilimden mürekkep olacak ve her dilim borcun ayrı bir bölümüne karşı olacaktır:

Birinci dilime dahil eski istikrazlar: (1)

Düyunu Muvahhide,
1980 Osmaniye
Tömbeki
40.000.000 Franlık Şark şimendiferleri
Yüzde 5 1896 istikrazı
1902 gümrükler
% 4 1904
% 4 1901 — 1905
% 4 1908
% 4 1909
Soma — Bandırma
Hudeyde — San'a
Konya ovasının İrva ve Iskası
% 5 1914 istikrazı
% 2 1928 hazine bonoları konsolit tahvilleri
İkramiyeli Rumeli Demiryolları tahvilleri
Fenerler avansları.

İkinci dilime dahil istikrazlar: (2)

% 4 1903 Seydi Bahrî istikrazı
Bağdat (birinci tertip)
Teçhizatı askeriye
Bağdat (ikinci tertip)
Bağdat (üçüncü tertip) .
1911 gümrükler.

Üçüncü dilime dahil borçlar:

Mütedahiller bonoları A tertibi
" " B tertibi
" " C tertibi

Müzakeratın en ehemmiyetli mevzularından birini teşkil etmiş olan tediye akçesi meselesinde hâmiller mümessilleri yeni tahvillerin altın kaydını natıl olmasında ısrar etmişlerse de hükûmet sadece Fransız frangı ile iktifa edilmesini teklif etmiş, fakat hâmiller mümessillerinin dünyaşümul para kararsızlığı ile kabili izah olabilen hassasiyetleri karşısında ve itilâf zemininden ayrılmamak mülâhazasiyle diğer bir tek tediye akçesini de esas itibariyle kabul etmiştir.

---

(1)Bu dilimdeki borçların çoğu saltanat devrinin bilhassa İstibdat ve kısmen Meşrutiyet hükûmetleri tarafından yapılan israfların doğurduğu bütçe açıklarını kapatmak için yapılmıştır. Bu borçlarla yapılmış olan şeyler Şark şimendiferleri ile Soma — Bandırma hattıdır. Bir de Konya ovası borcu için tahvil çıkarılmamış olup tek senet halindedir. Bu senet Anadolu hattı mübayaasiyle hükûmete geçmiştir, elyevm Merkez Bankasındadır. Alacaklısı Türkiye Cümhuriyeti olan bu borç mütedahillerle beraber Nominal 27 milyon franklık bir değere maliktir. 1928 tahvilleri de Harbi Umumîdeki banka avanslariyle birikmiş faizlerin karşılığıdır.

ÜLKÜ

(2) İkinci dilimdeki borçlar sırf Paris borsasında kote edilmedikleri için bu sınıfa ayrılmışlardır. Bu dilimdeki Bağdat tahvilleri mukabilinde Anadolu — Bağdat demiryolu bize intikal etmektedir. ÜLKÜ

Bu ikinci akçeyi, Meclis, faydalı olduğuna hükmettiği zaman, serbestçe seçebilecektir. Ancak böyle olmakla beraber hâmiller, diledikleri zaman bu iki akçeden biri veya diğeri ile tediye talep edebilmek ihtiyarına malik olamıyacaklar ve alacaklı bulundukları meblâğların, ait oldukları vade için, evelden tayin edilen akçe ile tediyesini talep edebileceklerdir. Muayyen şerait altında iki nevi tediye akçesi derpiş edilmiş olmasına rağmen hâmillere tediye akçesini intihap etmek hiyarı verilmiş değildir. Tediye akçesine müteallik ilk ehemmiyetli esas budur.

Tediye akçesi olan Fransız frangında veya, intihap edilmiş bulunuyorsa, diğerinde vaki olabilecek kıymet tedennilerinden hasıl olacak her fark devlet lehine fevkalâde amortismana tahsis edilecektir.

İtfa müddeti esas itibariyle (50) sene olarak tesbit edilmiştir. Ancak borsa fiatlarının düşkünlüğü, ucuz mübayaalar ve nizamî itfa payının, tediye akçelerinin kıymetlerindeki temevvüçlerden dolayı yıl taksitlerinden hasıl olabilecek farklardan mütevellit olarak artan paranın fevkalâde itfalara tahsis olunması gibi âmillerle itfa müddetinin kısalması memuldür.

Yeni tahvillerin Türkiyede vergi muafiyeti vardır. Yeni tahvillere vergi muafiyeti tanımaktaki mülâhazamız, tahvilâtın ve kuponların tediyesini Türkiyede temerküz ettirmek suretiyle piyasalarımıza menafi temin etmek mülâhazasıdır.

Hükûmet, yeni tahvillerin tamamiyle itfasına kadar 1 Hazirandan başlayıp müteakip senenin 31 Mayısında biten her malî sene için Meclise ceman (700.000) altın liralık bir yıl taksiti ödiyecektir.

Yıl taksiti 350.000 altın Türk liralık iki müsavi yarı yıl taksitine ayrılacak, birinci yarı yıl taksitinin Borçlar Meclisine tediye vadesi her 25 Teşrinievel, ikincinin Meclise tediye vadesi de bunu takip eden her 25 Nisan tarihi olacaktır.

Yıl taksitlerinin ifade olunduğu Türk altın lirası binde 916 2/3 kanunî ayarında ve 7.21657 gram vezninde halis altından müteşekkil Türk altın lirasıdır. Ancak tatbikatta Türk altın lirasının rayici olmadığından yıl taksiti mukavelenin üçüncü maddesinde bahsi geçen tediye akçelerinden meclisçe muayyen bir yarıyıl sonu vadesi için gösterilmiş olanı ile tediye ve muhafaza olunacaktır.

Melhuz ikinci tediye akçesinin intihabına kadar yıl taksitleri Fransız frangı olarak tediye edilecektir. Fransız frangının bir altın Türk lirasiyle paritesi 112.217 frank olduğuna nazaran hükûmetçe beher yarıyıl taksiti için ödenecek miktar (350.000 Türk altın lirası X 112.217 =) 39.275.950 frank olarak tesbit edilmiş bulunmaktadır. Meclis bu meblâğdan kendi aidatını tefrik ettikten sonra sırasiyle yeni tahvillerin yüzde yedi buçuktan faizini, bankaların komisyonlarını ve servis masraflarını ödiyecek, bakiyesini de itfaya tahsis edecektir.

Malûmdur ki 1928 Mukavelesiyle varidatı terhin edilen İstanbul, Galata ve Haydarpaşa gümrük mıntakalarına 1924 ta-

rihindn itibaren Samsun gümrükleri de inzimam edecekti. Yeni itilâfnamede tediye palyelerinin bertaraf ve yıl taksitinin de mühim tenzilâta uğramış bulunmalarına binaen rehin olarak İstanbul gümrük mıntakaları varidatı kâfi görülmüş ve hattâ rehinin agyri saf hasılatı vasatisi, biribiri ardınca üç sene müddetle, yıltaksitinin bir mislini aştığı takdirde Hükûmetin, varidatı terhin edilmiş olan gümrük dairelerinden bir veya ikisini rehinden kurtarmak hakkı istihsal edilmiş olduğu gibi, rehin hasılatı fazlasının hükûmetçe, vaki olabilecek yeni emisyonlara karşı ikinci derecede rehin göstermek suretiyle kullanılabilmesi de temin edilmiştir. Yeni İtilâfnamenin teminata müteallik maddesinin 1928 Mukavelesinin mütenazır maddesine nazaran diğer bir farkı ve hususiyeti de mezkûr mukavele ile rehin olarak gösterilen varidatı nezaret altında bulundurmak vazifesiyle mükellef olmak üzere vücudunu tanıdığı Meclis ajanının bertaraf edilmiş olmasıdır. Kabul ettiğimiz şekle göre terhin edilen gümrük varidatı aydan aya bir icmal halinde salâhiyettar gümrük makamı tarafından Borçlar Meclisine bildirilecektir.

Yeni İtilâfnamenin rehin mevzuunda diğer bir farkı da gaj olarak muhassas gümrük varidatına müteallik rakamlara, 1928 Mukavelesinde olduğu gibi, bir tablo halinde ve Hükûmet ifadesile mukavele bünyesinde yer verilmemiş olmasıdır.

1928 Mukavelesi Hükûmetçe Osmanlı Bankasına tevdi edilmiş bulunacak olan Türk Liralarının müddeti muayyene zarfında kambiyoya tahvil edilmemeleri halinde bu meblâğın re'sen Osmanlı Bankası tarafından tahvil olnabilmesini tanımış bulunuyordu ki bu hükmün de yaşamasına müsaade edilmemiştir.

Osmanlı Bankasının Hükûmetçe yıltaksiti için yatırılan gümrük geliri üzerine işleteceği faiz % 2 den % 2 $^1/_2$ çıkarılmıştır. Bu faizden toplanan para ile diğer faizler ve masraflardan artan bütün paralar Hükûmete iade olunacaktır.

Bankaya yatırılan paralarla yarıyıllık tediye karşılıkları teessüs eder etmez hükûmet işbu yarıyıl için Hâmillere karşı her türlü borçtan kurtulmuş olacaktır. Bu tediye karşılıklarının idare, sarf ve muhafazasından bankalar Meclise, Meclis de hükûmete karşı mesul olacaklardır.

Yeni itilâfname hükmünce Borçlar Meclisi sekiz kişiden terekküp edecektir. Bu Mukaveleden evel iki Meclis ve ceman on bir âza vardı. Hususî bir anlaşmaya göre Meclis Azaları sayısı yediyi geçecek olursa bizim ikinci bir Türk Azalık istemek hakkımızdı. Onlar bunu vermek istemiyor ve ısrar ediyorlardı. Buna karşı Meclis tahsisatından 1.000 altın liranın hükûmet tarafından Fransaya gönderilecek talebelere tahsisat olarak ayrılmasını istedim ve bu isteğim Meclisçe kabul olundu.

Hükûmet, Meclis üezrindeki kontrolünü, İtilâfnamenin tatbikine nezaret etmek vazifesiyle mükellef olarak, İtilâfnamenin imzasını müteakip tayin edeceği bir komiser vasıtasiyle icra edecektir.

İtilâfnamenin Meclisin teşkilâtı ve işlemesi hakkındaki maddesinin

ehemmiyetli bir hükmü de Meclisin "İdarî Hesaplar„ namı altında tasarrufuna terkedilmiş olan mevcutlarla, Pariste kâin idare binasının, yeni tahvillerin itfasında, Hükûmete intikal edeceğidir.

İtilâfnamenin meriyete girebilmesi için Türkiye B. M. Meclisi ve Dayinler tarafından kabul edilmesi lâzımdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi mukavelenameyi tasdik etmiştir. Dayinlerin tasdiki için de bugün piyasada olan Düyunu Muvahhide tahivllerinin bir kuponu üzerine tediyat yapılacaktır. Bu tediyatı alan Hâmiller mukaveleyi kabul etmiş sayılacaklar ve kupon karşılığı tahsil olunan Osmanlı Düyunu Umumiyesi tahvilleri % 50 yi geçince mukavele meriyet mevkiine girmiş olacaktır. Mukavelenin meriyete girmesini müteakip yeni tahviller çıkarılacaktır.

926,636,000 Fransız Frangı itibarî re'sülmal ile çıkarılacak olan tahvillerin muhtelif borçlara tahsisi sureti şu şekilde olacaktır:

a) İkramiyeli Rumeli Demiryolları Tahvillerinden maada diğer istikrazlar ve Mütedahil Bonolar	895.436.000 Fr. Fr.
b) İkramiyeli Rumeli Demiryolları Tahvilâtı	44.757.000 Fr. Fr.
c) "Fenerler Avansları„ denilen avanslar için	22.443.000 Fr. Fr.
Y e k û n	962.636.000 Fr. Fr.

(Muhterem Adliye Vekilimiz Saraçoğlu Şükrü Beyin Borçlar Meselesinin tarihi ve varılan uyuşma üzerinde yaptığı değerli hulâsa gösteriyor ki iki taraf da uyuşma yolunda büyük bir hüsnüniyet göstermiş ve büyük fedakârlıklar yapmıştır. Yapılan fedakârlıkların büyüklüğü, Türkiye Cümhuriyetinin sırf bir şeref meselesi telâkki ettiği için büyük bir yükü üzerine alması, alacaklıların müflis olarak vefat etmiş bir imparatorluğun kendine bıraktığı nakıs taraftan mirasları dahi tanımak dürüstlüğünde bulunan civanmert bir borçluya borçlarını ödeyebilmesini mümkün kılmak için âzamî müsaadeyi göstermeleri, itiraf edelim ki, adeyi göstermeleri, itiraf edelim ki, her iki tarafa da maddî bakımdan büyük bir hoşnutluk verecek mahiyette değildir. Yalnız bu işte çok büyük manevî bir değer vardır ki o da dünyanın neticesiz münakaşalarla etrafında dolaştığı sulh ve anlaşma ruhunun temel taşlarından birini daha Türkiyenin bu uzlaşma ile koymuş olduğudur. Hâmiller mukavelenin muntazam tatbikinde de göstermekte devam edecekleri müsnüniyetle beynelmilel samimiyet ve itimat havasını beslemekte şerefli bir adım atmış olacaktır.)

1933 DEVLET BÜTÇESİ

KEMAL TURAN

1 HAZİRAN 1933 tarihinde başlıyan yeni malî seneye mütevazin bir bütçe ile giriyoruz. Bunu söylemekle devletin yeni bütçesinin bundan evelki bütçelere göre bir hususiyetini ifade etmiş olmuyoruz. Ancak "devamlı ve hakikî tevazüne müstenit bir bütçe fikriyle„ yürüyen Cümhuriyet maliyesinin esaslı programından ayrılmadığını ve birçok yabancı bütçelerde büyük açıklar yapan buhranlı bir senede de Türk bütçesinde müvazenenin muvaffakıyetle temin edilmiş olduğunu tebarüz ettirmiş oluyoruz.

Filhakika Türk inkılâbını kurmak, korumak ve yürütmeği omuzlarına alan nesil; mütevazin bütçe esasını programına ana yol olarak koymuştur. Bu ana yollara bağlılığı bundan evelki senelerde olduğu gibi bu seneki bütçede de bütün samimiyet ve ciddiyetiyle bir defa daha görüyoruz. Tarihin insaf gözünün yeni bütçemizi evvelâ bu zaviyeden görüp takdir edeceğine ise şüphe yoktur.

Fertlerin olduğu gibi cemiyetin de en büyük hayat şartı; *mübadeledir.* Bütün beşeriyet ise mübadeleyi millî iktısat çerçevesine sokmağa çabalamaktadır. Millî iktısadın bünyesi ise müvazenedir, istikrardır. Müvazenin en geniş kaidesini de bütçe tevazünü tutuyor.

Millî devlet; çok zahmetli ve fakat çok sıhhatli olan doğuşunda, bu esası kendi benliğine öz mal edinmiştir. Ancak bir bütçenin mükemmel bir bütçe olmak için yalnız mütevazin oluşu kâfi değildir. Birçok hizmetleri esirgiyerek bütçede tevazün yapmak her zaman mümkündür. Devletin yapacağı iş ne kadar az olursa para kaynaklarına ihtiyacı da o kadar hafifler. Binaenaleyh, hizmeti esirgeme yoliyle vergilerin azaltılması her zaman mümkün olan çok cazip, çok kolay bir iştir. Vatandaşların az vergi vermekle daha refahlı olacağını zanneden bir ekseriyet ise bu hali takdirle karşılar.

"Ucuz hükûmet, yanlış bir demokrasi hülyası, ferdiyet nazariyesi güdenlerin, anarşizme doğru açtıkları en kuvvetli bir bayraktır.„

Memleketimizde üç sene evel vergileri indirmek, inhisar eşyasını ucuzlatmak avazesiyle ortaya çıkanlara, kesif bir cehil iltihak etti, yer yer rejime saldıran anarşiler uyandı ve nihayet bu avaze İzmir rıhtımında genç ve zavallı bir çocuğun kanlı tabutiyle gömüldü.

" "

Bugünkü *devlet mefhumu;* geçmiş asırlardakinden büsbütün ayrıdır.

Millî istiklâli korumak, memlekette asayiş ve intizamı yaşatmak vazifesinden başka, bugünkü demokrasinin devlete ayırdığı işler pek geniş ve pek çoktur. Bilhassa her şeyi yeniden kurulmak ihtiyacında olan ve fertlerin istihsal ve kazanç kabiliyetleri henüz inkişaf etmiyen memleketlerde millî iktısadı, millî refahı yaratmak da devletin en büyük bir işidir.

"Ferdi mesai ve faaliyet esas olmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde halkın refaha ve memleketin mamuriyete erişmesi için, milletin umumî ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde — bilhassa iktısadî sahada — devletin filen alâkadar olması mühim esaslar„ arasındadır. (*)

Devlete bu kadar ağır vazifeler yükleten bir devirde bu vazifelerin yapılma çerçevesi olan bütçenin yalnız mütevazin olması değil, ihtiyaca da yetmesi lâzımdır. Bir hükûmet millî vazifesini yaptığı ve bunu imkân derecesinde tasarrufla başardığı zaman hiçbir veçhile memlekete ağır bir külfet vermiş olmaz. Vergi kaldırmak veya azaltmak suretiyle devleti çalışma ve iş yapma kudretinden mahrum bırakmak, memleketi zenginleştirecek yerde fakirleştirir. Devlet hizmeti görülemezse, milletin vergi olarak vermediği şeyleri, başka sebepler daha fena ve daha ağır şartlarla gene ondan, ona yaramamak üzere alır.

Dar bütçeler memleketin servetini arttıracak birçok tedbirleri geri bıraktığı için, zamanla daha darlaşarak, bir gün millî varlığı boğan bir çember haline girer.

„"„

Bütçelerin millî ihtiyaçlara yetim kudretini ölçmek için mücerret bir mikyas yoktur. Bunu mesuliyet ve temsil mevkiinde olanların geniş muhakemelerine ve hâdiselerin seyrine bırakmak zarureti vardır. Bu sebeple bütçelerimiz her sene, bir evelki senenin neticelerine uyarak tanzim edilmektedir. Biz bunun tafsilâtına girmiyerek bu makalede 1933 bütçesinin gelir kaynaklariyle giderlerinin iş çevrelerini çizeceğiz:

1933 bütçesinin gelirlerini şu rakamlarla hulâsa edebiliriz:

	Lira
İrat ve servetlerin vergileri	33.700.000
İstihlâk ve muamele „	71.229.000
İnhisarların safî hasılatı	33.625.000
Müvazene ve buhran gibi fevkalâde gelirler	22.718.000
Diğer gelirler	9.205.000
	170.477.000

Müvazene ve buhran vergilerine memur ve işçilerden alınan kazanç vergisini ilâve edersek 27.048.000 lirayı bulur. Bunun yirmi milyon lirasının devlet memurlarına ait olduğunu kabul edebiliriz. Bu miktar bütçemizde bir taraftan irat ve diğer taraftan masraf kaydedildiğine göre bütçemizin mahsupsuz gelir kısmını 150.000.000 lira kabul edebiliriz, Bunun dörtte birine yakın miktarı irat ve servet vergisi olarak mükelleflerden vasıtasız alınmaktadır.

İrat ve servet vergileri, eski bütçelerde, bilhassa cümhuriyetten evel, aşar sebebiyle, bütçenin yarıdan fazla yükünü üzerine alırdı.

(*) C. H. F. porgramı.

Devlet mükellefiyetine halkın, iratları nispetinde ve hatta müterakki hatlerle iştiraki nazariye itibariyle adalete en uygun olanıdır. İstihlâk vergilerinin de adalet esaslarına yaklaşması irat nispetinde istihlâk mümkün olması yüzündendir. Ancak tarh ve tahsil güçlüğü asrımızın vergi sistemlerinde, irat ve servet vergilerinden mümkün olduğu kadar uzaklaşmağı icap ettirmiştir.

Cümhuriyet hükûmeti aşarı kaldırmakla maliye sistemimizde bu ilerleme adımını büyük bir hamle ile atmış ve bütçelerinde irat ve servet vergilerine ancak dörtte bir hacimde bir yer vermiştir. Bu suretle köylünün üzerindeki vergi yükü azaltılarak geliri daha çok olan şehirlilere istihlâk vergileriyle, köylününkinden çok daha yüksek bir mükellefiyet payı ayrılmıştır.

İstihlâk ve muamele vergileri bütçemizin yarı geliri derecesindedir. Gümrük resmiyle muamele, dahilî istihlâk vergileri, pullar ve harçlar bu kısmın içindedir. Halkın vergi ağırlığını duymıyarak devlet hizmetlerine iştiraki bu vergilerle temin edilir. Bu vergilerin bir de millî teşebbüsleri koruyan cephesi vardır. Yerli mahsulün kıymetlenmesi, yerli sanayiin ilerlemesi istihlâk vergilerinin korumasiyle mümkün olduğu gibi beynelmilel ticarette memleketin mübadele müvazenesinin tesisi de kısmen bununla mümkündür. Bütçemizde bu kısmın yarı yarıya mevki alması açık bir sistem iyiliğidir.

İnhisarların safî hasılatı yeni bütçemizde irat ve servet vergilerine müsavi miktarda ve umumî yekûnun dörtte birine yakın bir nispettedir.

İnhisarların vergi kaynağı oluşu, ilk sıralarda birçok ilmî münakaşalara mevzu olmuştur. Fakat cemiyet hayatının sermayedarlar inhisarından çektiği zararların çaresini arıyan muasır mütefekkirler, menfaati bütün millete dağılan devlet inhisarını tercihte tereddüt etmemektedirler. Filî inhisarın şuna buna verdiği büyük servetleri milletin sıhhat, sanat ve refah işlerine ayırmak ancak devlet inhisariyle mümkün olmaktadır. Bunun hududunu genişletmek yolundaki iddialara bakılırsa Türkiye Cümhuriyeti inhisarları en mutedil bir mahiyettedir. Bilhassa inhisarlarımızın tuzdan başkasının keyif verici şeylere münhasır kalması büyük bir iftihar noktasıdır.

"

" "

1933 senesi bütçesinin masraf yekûnu 170,476,351 liradır. Bütçelerin masraf kısımları; Vekâletler üzerine ve her Vekâletin maaş, masraf, inşaat hesaplarını ihtiva etmek suretiyle tanzim edilir. Bu esasa göre yapılmış olan 1933 bütçesi biraz kısaltılarak şöyle hulasa edilebilir:

	Lira
İdare masrafları (Riyaseticümhur, Millet Meclisi, Başvekâlet, Dahiliye, Hariciye, Devlet Şûrası, Divanı Muhasebat)	12,190,696
Millî Müdafaa	40,048,000
Asayiş (polis ve jandarma)	12,780,000
Maliye (maliye ve gümrükler)	18,298,252
Kültür (maarif ve saire)	7,863,983
Adliye	7,953,478
Nafıa	10,046,993

İktısat (ve Ziraat)	6,361,589
Sıhhat ve İçtimaî Muavenet	4,196,884
Borçlar	50,735,597
Yekûn	170,476,597

Varidat kısmında mahsupsuz bütçemizin 150 milyon lira olacağını söylemiştik. Bu takdirde masraf bütçemizde — maaşların yirmi milyonu vergilere mahsup edileceği cihetle — 150 milyondur. Bunun üçte birini tutan borçları da şöyle bir tasnife tâbi tutabiliriz:

	Lira
Tekaüt, yetim ve dul maaşları	16,651,036
Dahilî borçlar	2,184,126
Hraicî borçlar	19,609,350
Dalgalı borçlar	1,730,000
Osmanlı borçları	5,290,800
Şimendiferler hisse senetleri borçları	2,045,000
Evrakı nakdiye karşılığı	3,225,285
Yekûn	50,735,597

Umumî mütaleaya girmezden evel masraflarımızın Vekâletler üzerine değil bir de mahiyetleri üzerine bir tasnif yapmak daha faydalı olur:

Maaş ve ücret	58,230,542
Masraf	18,184,958
Tayinat ve teçhizat	25,165,857
Demiryolları ve inşaat	8,554,788
Geçen seneler borcu	494,175
Yardımlar ve başka masraflar âidat ve faiz	1,605,337
Parça masraflar	7,515,155
Borçlar	50,735.597
Yekûn	170,476,351

Bu rakkamların mukayesesinden alacağımız neticeleri ayrı ayrı mütalea edelim:

Maaş ve ücret:

1933 senesinde devlet hizmetlerinin görülmesi için maaş ve ücret olarak verilecek miktar 58,230,542 liradır.

Muvazene, buhran ve kazanç vergileri olarak bu miktarın 17 milyon lirası mahsup edileceğine göre yeni bütçemizin asıl maaş yekûnu 41 milyon liradır. Ve bu miktar bütçemiz yekûnunun dörtte birinden pek az fazladır.

Masraf

Bütçemizin maaş ve ücretlerin dışında idare masrafları yekûnu 18 milyon lira derecesindedir. Bu rakkamın içinde bütün sıhhat, kültür, iktısat işlerinin masrafları vardır. Demirbaş eşya alınması ve millî emlâkin tamiri ve döşenmesi de bu paradan yapılır.

Tayinat ve teçhizat.

Memleketi kurtaracak ordu ile âsâyişi koruyacak jandarmanın yiyeceği, giyeceği için bütçemizden ayrılan para 25,165,850 liradır.

Bu masraf on binlerce Türk gencini ordu ve jandarma kadrosunda, yeni bir hayata alıştırmaktadır. Memleket müdafasına hazırlanırken en kuvvetli sporları yapan, köyünden bir hastalıkla gelmişse ordu kucağında eyileşen, ve oradan ayrılırken mut laka eyi okuyup yazmasını öğrenen ileri bir Türk köylüsünü bu masrafla yetiştiriyoruz.

Bir kültür ocağı olan ordu, Cümhuriyetin büyük halk mektebidir. Kışlalarda neferin medenî ve ziraî bilgilerinin artması da ihmal edilmemektedir. Türk bütçesi müsait olsaydı geniş bir genç kütlesinin bir nizam altında sporunu yapması, bilgilerini arttırması için ayrıca bir bu kadar masraf daha yapması icap ederdi.

Demiryolları ve İnşaat

1933 bütçesinin demiryolları ve inşaat masrafları 8,554,788 liradır. Bu rakkamın beş milyon lirası şimendiferlere ait olup artanı büyük su işleriyle büyük köprüler ve bazı binalar yapılması için ayrılmıştır. Şimendiferler için gelecek senelere sarî yapılan taahhütlerle bu sene sarfedilen para her halde bütçede ayrılan rakamın beş mislinden fazladır. Ancak bunu bütçe mevzuunda tetkika imkân yoktur.

Düyunu umumiye faslında 2 milyon 45,000 lira Anadolu demiryolları hisse senetlerinin taksitine ayrılmıştır.

Gene borçların haricî kısmında 8,100,000 lira cümhuriyetin geçen senelerde yaptığı şimendiferlerin 1933 senesine düşen taksitine ayrılmıştır. Şu halde devletin yeni bütçesinden:

Büyük su işleri ve büyük köprülerle inşaat için	3,699,788
Sene içinde yapılacak şimendiferler inşası için	5,055,000
Geçen senelerde yapılan şimendiferler inşası için	8,100,000
Anadolu hattı taksitleri	2,045,000
Yekûn	18,899,788

lira demiryollarına ve nafıa işlerine tahsis olunmuş demektir. Bu yekûn mahsupsuz bütçenin sekizde biri derecesindedir.

Ancak memleket şosaları hususî idarelerin bütçeleriyle yapıldığından Cümhuriyetin 1933 senesinde kara yolları için sarfedeceği yekûn devlet bütçesinde görünmez 1932 senesinde vilayetlerimiz bütçelerine yollar için, bedenî mükellefiyetler ayrı, para olarak 9 milyona yakın tahsisat koymuşlardır. Bu mikdarın 1933 senesinde de daha az olmıyacağını tahmin edebiliriz.

O halde 1933 cümhuriyet nafıa işlerinin yekûnu 27 milyon lira olmak icap eder.

Maarif işlerimiz de Nafıa işleri gibi devlet bütçesiyle hususî idareler bütçelerine ayrılmıştır. Cümhuriyet kültür masrafının yukarıda görülen 6,361,589 lira'dan ibaret olmadığını düşünmek iktıza eder.

Filhakiyka 1932 senesinde vilayetler bütçelerinde ilk tahsil için ayrılan rakam 13 milyon derecesinde olduğuna göre millî kültüre türk mükellefinin ayırdığı para yirmi milyon liradan noksan değildir.

Borçlar

Mahsupsuz devlet bütçesinin üçte birini tutan borçların ufak bir tasnifini yukarıya koymuştuk. Bunun on milyondan fazlası şimendiferlerimize aittir. Borçların en büyük rekamını 16,651,360 lira ile tekaüt, dul ve yetim maaşları tutmaktadır. Ancak bunun 3 milyon lirası vergi suretiyle mahsup edilmekte olduğuna göre asıl masrafı 13,5 milyon lira kabul edebiliriz.

Geniş bir kütlenin yaşayış şartlarını ve birçok genç vatan unsurlarının yetişme ve ilerileme imkânlarını veren bu rakam bütçemizin içtimaî muavenet kısmına ilâve edilmek icap eder. Bu itibarla Cümhuriyetin 1933 senesi bütçesine içtimaî muavenet için ayırdığı miktar 18 milyon lira demektir.

Borçların 5,290,800 lirası İmparatorluğun Türk mükellefine bıraktığı

artırması için ayrıca bir bu kadar masraf daha yapması icap ederdi. yükün 1933 senesine düşen miktarıdır. Cümhuriyet hükûmeti; aslında dehşet verici bir ağırlığı haiz olan bu yükü,bütçelerimizin hayatiyetine uydurmak için uzun mücadelelere mecbur kalmıştır. Binaenaleyh, 150 milyonluk bütçemizde bu borcun mevkiini, beş milyonluk rakkamın ifadesine terketmek daha doğru olur.

Borçlarımız arasında Cümhuriyet Merkez Bankasına verilen 3,225,285 liranın 1,687,885 lirası evrakı nakdiyenin itfa karşılığı ve 1,537,400 lirası da karşılık olarak verilen bonoların faizidir.

Bu mikdarın cümhuriyet merkez bankasına bir sermaye mahiyetinde verildiğine ve millî tasarrufa devlet bütçesinden 3 milyondan fazla bir kemmiyet ilâve edildiğine işaret etmekle iktifa edeceğiz.

Bütçemizin sayılan masrafların dışında kalan bazı büyük rakamları üzerinde durmağı da faydalı görmekteyiz.

	Lira
Ecnebî mütehassıslar	590,000
Tohum ıslahı	589,500
Ziraat Mücadelesi	408,000
İskân tahsisatı	250,000
Darülfununa yardım	777,824
Millî teşekküllere yardım	310,000

Hulasa olarak görülüyor ki 1933 bütçesinin üçte biri kültür ve iktısat işlerine üçte biri millî müdafaa ve âsâyiş ve idare masraflarına diğer üçte biri de şimendiferlerimizle bir kısım borçlarımıza ayrılmaktadır. Bunların mühim yekûnlarının verim cihetlerini ve millî varlığa servet ve refah unsuru olarak neler ilâve edeceğini ayrı ayrı mütalea ettik.

Halkın tediye kabiliyeti iyice ölçülerek tanzim edilen evelki bütçelerimiz gibi 1933 bütçesinin de vatan için çok faydalı olan ana hatlariyle tamamen tahakkuk edeceğine eminiz. Ve bunun derin hazzını şimdiden duymaktayız.



KÜLTÜR İNKILÂBIMIZ

MEHMET SAFFET

"EĞER bir vatandaş yalnız birini yapsaydı namına millet hafızasında onu ebediyen yaşatacak tunçtan bir heykel dikmeğe değerdi.

Ya bir vatandaş bunların hepsini yaparsa ona ne yapmalı? Onun en büyük mükâfatı bütün milletin nesilden nesle geçen ebedî bir şükran ve muhabbet duygusunu kazanmış olmasıdır.„

Evet onlardır, onun en büyük mükâfatı budur. Fakat daha fazlası, onun bu büyük işleri her türlü mükâfattan müstagni olarak yapmış olmak büyüklüğünü haiz olmasıdır. Bunları sadece yapmış olmasının bir milleti kurtarıp yükseltmenin manevî zevki onun yüksek vicdanını tatmine kâfidir. Kaldı ki büyük bir millet ve onun bütün müstakbel nesilleri ve hatta beşeriyet onu daima derin bir muhabbet, sonsuz bir şükran ve minnetle yadedecektir.

Yapıcısını bu yüksek mazhariyete nail eden bütün bu inkılâplar içinde hiç şüphesiz en büyüğü kültür inkılâbımızdır.

Kültür ne demektir?

Kültür bir milletin ruhudur, hayatının iksiridir, kurtuluş ve yükselişin en büyük bir âmilidir. Ruhsuz bir vücut nasıl yaşıyamazsa kültürü akim kalmış bir millet de payıdar olamaz. Kültür yaşıyan ve yaşatan bir ruhtur. Bir milletin maneviyatıdır.

Daha açık bir ifade ile, kültür, bir milleti meydana getiren uzuvların düşünüş, duyuş ve gidişinde bilinmesi icap eden en iyi şeyleri bilmesi, en iyi duygulara malik olması ve en iyi bir tarzda hareket etmesi demektir. Bu bilgilerin, duyguların ve hareketlerin millî bir "bünyesi millî ve içtimaî bir kaynağı„ vardır. Bu bünye milletin bütün mazisiyle olan varlığı, bu kaynak bütün istikbaliyle beslenen mefkûreleridir.

Bizim mazimizle olan varlığımız bütün beşeriyet tarihinin yekta bir simasını arzettiği, tarihin en büyük dehasının sezişinin bir işaretiyle araştırılarak meydana çıkmıştır. Kültür inkılâbımızın en başında işte bu büyük hakikatin keşfini görüyoruz. Muhayyilemiz önündeki bütün o geniş beşerî faaliyet sahalarında Türkün büyük ruhunu, yüksek zekâ ve kabiliyetini görüyoruz. En eski zamanlardan beri beşeriyetin talim ve terbiyesini deruhte etmiş olan bir milletin evlâtları olmak, bunu hakikaten şuurla idrak etmek ne büyük bir kültür bünyesine malik olmak, ne muazzam bir manevî inkılâp vücuda getirmek demektir. Bu büyük millet böylece kendi kendisinin azametini anlamış oluyor, başkalarının kendisine harika diye izafe ettiği işleri

o bu idrak sayesinde pek tabiî buluyor. Eğer bu millet dahî ve büyük adam yetiştirmezse başka hiçbir millet yetiştiremez. Bunu tarih inkılâbımızla anladık.

Kültür inkılâbımızın bünyesine taallûk eden ikinci büyük safhası düşünüşümüzün, duygumuzun ve hareketlerimizin ifadesi olan dilimizin zenginliğini ve büyüklüğünü anlamış olmak inkılâbıdır. Dilimiz de tarihimiz gibi dünyaya hâkim olmuş bütün kavimlere en esaslı bir medeniyet unsuru vermiştir. Zaten büyük medenî bir milletin başka türlü bir dili olamazdı. Bu hakikati de öğrendik ve bir zühul eseri olarak bir zamanlar kullandığımız Osmanlıcadan dilimizi tasfiye etmeğe büyük zengin Türk diline dönmeğe cehtettik. Bu da gene Onun sezişinin, Onun iradesinin mahsulüdür. Ve onun için tahakkuk etmemesine, akim kalmasına hiçbir imkân olmadığını düşünmek, ruhlarımıza büyük bir sevinç membaı oluyor. Çok geçmeden bütün münevverler, bütün irfan hayatımız büyük ana diline hakikî Türk anasının diline kavuşacaktır.

Gerek tarih, gerek dilce bu benliğimize doğru gidiş bizim millî şahsiyetimizi tamamlıyacak, bizi geniş aydınlık ufuklara doğru yürütecektir. Kendi kendisini öğrenen bir insan nasıl haysiyet ve şuurunun icabı olarak yükselirse kendi benliğini en yüksek bir hakikat olarak öğrenen bir millet de bu inkişafa behemehal mazhar olur.

"Tarlada çapası üzerine eğilmiş duran yorgun argın Türk köylüsü! Sakit, mütehammil, asîl Türk köylüsü.. Şimdi sana dönüyoruz. Ancak senin kucağında, kollarında senin dilinde en yüksek, asîl duyguları bulmak mümkün olabilir. Seni asırlarca ihmal ettiler. Fakat bu şaşkın evlâtların senin en büyük evlâdının irşadiyle şimdi huzurunda eğiliyorlar. Her şey sendedir, her şey senindir!„ Çapası üzerine eğilmiş yorgun argın Türk köylüsünün bu manzarasına, derin manalı bakışlarındaki suale nasıl cevap vereceğiz? Tek bir cevap var: Onun hizmetine, onun yükselişine koşmak...

Kültür inkılâbımızın bünyesi onda, onun bütün şerefli mazisinde mündemiçtir. Bu maziye baktığımız zaman muhayyilemiz önünde ne şerefli ve geniş bir "millî hayat„ "insanî hayat„ manzarası canlanıyor.

Kültür inkılâbımızın "kaynağına„ gelince — bu istikbale ait parlak mefkûrelerimizde mündemiçtir. Bu mefkûreleri bir ana mefkûreye irca edersek onu şöyle ifade edebiliriz: "Muasır medeniyetin en ileri safında lâyik olduğumuz mevkii almak.„ Bunun için tek ve aynı zamanda zevkli bir çare var: Müspet ve çok çalışmak. İnsan için hayatta en zevkli şey nedir? Sualine en büyük mütefekkirler, filesoflar, peygamberler "çalışma vardır„ cevabını vermişlerdir. Çalışmayı zevksiz addeden bir insan saadeti dünyanın neresinde hangi vasıtada arasa katiyen bulamaz. "Saadet, yüksek içtimaî bir mefkûre uğrunda çalışmaktır.„ Avrupanın en büyük filesof şairi olan Göte Faostunda insanî saadeti böyle bulduğunu büyük bir hakikat olarak anlatmıyor mu? Ciddî çalışmak bizim mefkûremizdir.

Mefkûremiz için çalışmak mefkûremizdir. Kültür inkılâbımızda bu safha idrak edilmiştir. Çok uzun sürmiyecek bir zamanda bunun azametli neticesini, Türk milletinin şanlı istikbalini medeniyetin ta ön safında göreceklerdir.

Niçin çalışıyoruz? Milletimizi her safhada yükseltmek için değil mi? İlim, irfan, sanat ve alelıtlak yaşayış seviyesinde yükseltmek için çalışıyoruz.

O halde, büyüklerimizin bunlar üzerinde ne hamleler hazırladıklarını bir görelim. Bunları düşünürken bu millî yükselişimizin aydınlanan fecrini görmemek ve karşımızda doğan yeni günün ışıklarını seyretmekten derin hazlar duymamak mümkün değildir.

İsmet Paşa Hazretlerinin yüksek tarihî şahsiyetlerinin reisliği altında çalışan liyakatli kabinede irfan inkılâbını eline almış olan idealist yüksek karakterli Maarif Vekilimiz Dr. Reşit Galip Bey, geniş ve şaşmaz ihatasiyle bu işi katî bir surette halle karar vermiştir. Ne lâzımdır? Dedik ki ilim, irfan ve sanatte kültürümüz yükseltilecektir. İlk iş ilim kaynağı olan ve inkılâbımızın ölçüsiyle mütenasip olan bir darülfünun kurmaktır. Bunun bütün hazırlıkları ikmal edilmiş yeni ve liyakatli bir inkılâp darülfünunu kurulmak üzeredir. Bu darülfünun Türk ilmini yapacak, Türk âlimlerini yetiştirecek evsaf ve mahiyeti haizdir. O kadar güzel ve o kadar etraflı düşünülmüş bir müessesedir.

Bundan sonra umumiyetle herkesin irfanına hadim olacak büyük millî kütüpanemiz kurulacaktır. Bu millî kütüpane Türk milletinin en büyük bir irfan hazinesi olacaktır. Bilgimizi yükseltmek, muhitimizde kuvvetli bir manevî hava yaşatacak bütün eski ve yeni eserler orada herkesin istifadesine açık bulundurulacaktır.

Millî müzeye gelince — bu, her türlü şuabatiyle başlı başına bir sanat hazinesi olmakla kalmıyarak aynı zamanda darülfünun derecesinde ve hatta ondan daha müessir bir bilgi müessesesi olacaktır. Amerikan âlimlerinden Gilman müzeleri, bu sözlerimizi teyit edecek mahiyette, darülfünunun bile fevkinde müşahhas bir terbiye müessesesi addetmektedir. Oraları ilham membaıdırlar. İnsaniyetin iptidaî devirlerinde,içinde vahşî kasırgalar esen koyu ormanlar arasında bir hayat hamlesi halinde fışkırıp yükselen sanat ruhu bize o yeşil, güzel tabiatin ilhamlarını verir. İlim müzeleri ve sanat müzeleri iki ayrı ayrı müessese olmakla beraber eşyalarını teşhir vasıtasiyle terbiye vermek hususunda müşterektirler. Ve onun için her ikisine de müze ünvanı verilmiştir. İlim müzesi bilgi verir, bilgi iştiyakları uyandırır. Sanat müzesi zevk ilhamları verir, zevki inceltir. Hayatın manasını daha derinden anlamağı ve yaşamağı öğretir. İçimizde en tatlı hisleri uyandıran, insanın hayvandan farklı olarak en büyük meziyeti olan, muhayyilesini besliyen ve büyüten müessese sanat müzesidir.

İşte cemiyet içinde böyle yüksek bir kültür ef'ulesi olan büyük mil-

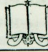
lî müzemiz de milletimizin şerefiyle mütenasip bir şekilde pek yakında Ankarada kurulacak ve kültür inkılâbımızın mühim bir boşluğunu yapacağı hizmetlerle dolduracaktır.

Bunların hepsinin fevkinde bir de ilim ve irfan süzgeci olan millî akademimiz kuruluyor. Akademiler her sahada büyük millî ve insanî hizmetler yapan, eserler meydana getiren simaları şerefli sakafı altında toplıyan bir müessesedir. Her yeni bilgi, her büyük iş o kanaldan geçerek, onun tasvibine iktiran ederek emniyetle milletin huzuruna çıkacak ve sahibi böyle bir şerefe liyakat kesbedecektir. Görülüyor ki akademiler bir milletin ilim ve irfanını, ibdalarını kontrol ve teşvik eden en yüksek ve lüzumlu bir salâhiyet makamıdır.

İşte kültür inkılâbımızın bu yeni, esaslı ve mühim hamlelerinin hazırlandığını serin rüzgârlı tepelerden fevkalbeşer denecek hayatî bir hamle ile yeni Türk medeniyeti ışıklarının yükseldiği bu aydınlık güzel Anadolu yaylasına meçlûp olammak mümkün müdür? Bu hamleleri, bunu âşk, zekâ ve kabiliyetle geceli gündüzlü çalışarak hazırlıyanı ve yapacak olanı düşününce makalemizin başındaki cümleye tekrar dönmek arzusuna mukavemet edilemez.

Bir vatandaş bunlardan yalnız birini yapsaydı milletin en büyük maarifçisi diye millet hafızasında ebediyen yaşatmak üzere namına bir heykel dikmeğe değerdi. Eğer bir vatandaş bunların hepsini yaparsa irfan ve kültür hayatımızdaki kazanç namına onun mükâfatı ne olacaktır? Onun en büyük mükâfatı nesilden nesle milletin bütün irfan müntesiplerinin, bütün münevver evlâtlarının derin muhabbet ve şükranını kazanmış olmaktır. Hatta bundan da fazla onun en büyük mükâfatı milletine yaptığı hizmetlerin, yüksek vicdanına verdiği payansız tatminkârlıktır. Büyük adamlar her türlü mükâfattan müstağnî olarak millî rollerini yaparlar.



KÖY SEFERBELİĞİNE DOĞRU

NSURET KEMAL

800000 KİLOMETRE murabbaına yakın bir sahaya serpili 40000 köy. 37000 inde ne mektep var, ne posta, ne de dükkân. Bu kırk bin köyde 11 milyon insan oturuyor. Ancak yüzde ikisinin okuma ve yazması var. Konuşmak ve düşünmek için en zekisinin kullandığı kelime sayısı belki beş yüzü bulmuyor. Yalnız askerden gelmiş birkaç kişi biraz memleketten, dünyadan haberli; köyünün çevresini geçmemiş olanlar var. İçtimaî ve ruhî seviye bu kadar dar olunca tabiî iktısadî seviye de o nispette düşkün. İşte memleketin umumî manzarası, ve köy meselemiz.

Fakat şunu da ilâve edelim ki, elde dünyanın en güzel ikliminde bulunan, toprağının üstü mümbit, altı dolu, coğrafî bir vahdet arzeden, siyasî emniyeti temin edilmiş, taze bir inkılâpla ilerleme yolları açılmış bir memleket, ve her şeyin üstünde, damarlarda en şerefli geçmişin ateşini ve insanlığın özünü taşıyan "asîl bir kan" var. Şüphe yok ki Türk dalgalı tarihinin inişlerinden birini geçiyor; inkılâp hamlesi onu dalganın çukurundan kurtarmış, yükseltmeğe başlamıştır. Bu hamle hızıyla medeniyet yolunda kaybettiğimiz zamanı kazanmak mümkündür.

Hatta diyebiliriz ki medeniyet yolunda geri kalmış olmamız bir zarar değil, belki kârdır. Dünyanın en ileri sayılan memleketlerinin içinde bulundukları çıkmaz eğri bir yolda yürümüş olduklarını gösteriyor. Biz bugün beşeriyetin bütün tecrübelerinden faydalanarak en doğru yollarda yürüyebilecek, olduğumuz gibi garbın en büyük muvaffakıyeti olan makineciliğin de en son tekâmüllerini memleketimizde tatbik edeceğiz. Filhakika, eski makineler, eski tarzda tesisat bugün Avrupa ve Amerikada fennin en son buluşlarını tabik edilebilmesinin en büyük engellerinden biridir. Garbin en büyük üç yanlışını görüyoruz ki, millî iktısadı her şeyiyle taamm ve tavazünlü bir kül olarak kurmağa ve muhafaza etmeğe itina göstermemesi, şehir ve köy diye halkı ikiye bölerek şehirlere hâkim yeri vermesi, ve nihayet en mühimmi, halkın büyük ekseriyetini devlet idaresine mümkün olduğu kadar filî olarak ortak etmeğe samimî bir gayret göstermemesi olmuştur.

Biz cihan iktısat müvazenesindeki yerimizi nasıl muhafaza edeceğimizi, haricî ticaretimizi nasıl koruyacağımızı, düşünmek hususunda İngiltere, Almanya, Fransa gibi içinden çıkılmaz bir vaziyette değiliz. Millî iktısadımızı teşkilâtlandırarak, köylümüzün kazanç, dolayı-

siyle satın alma kabiliyetini arttıracak olursak ve sanayiimizi de ona göre kurarsak kendi içimizde yapacağımız alışverişin memleketi, hatta tütün, üzüm, fındık ve saire ihracatından bile müstağni kılacak derecede refaha erdirecektir.

Biz garbin merkantil medeniyetindeki manasında şehir ve köy ayrılığı da istemiyoruz. Şehirle köyü ruh itibariyle, kültür itibariyle, medeniyet itibariyle biribirine kavuşturmak istiyoruz. Bizde çalışanlar ve istismar edenler diye iki zümre yoktur. Türkiyede herkes çalışır ve herkes çok çalışır, istisna edilebilecekler binde biri bulmaz. Bu kadar çalışmamızın aynı nispette semere vermemesinin sebebi kâfi derecede teşkilâtlanmamış olmamızdan başka bir şey değildir; fuzulî yapılan, yok yere göç yapılan, biribirine zıt yapılan işler çoktur; işler henüz biribirine iyi bağlanmamış, bütün iş muayyen hedeflere göre lâzımı veçhile tertiplenmemiştir. Bütün bir memleketi söküp yeniden yapan, altı asır tersine gitmiş bir saati birkaç yıl içinde düz işlemeğe alıştıran bir inkılâbın olma devresinde bu kadar aksaklıklar tabiîdir, zarurîdir. Bugün bir garp köylüsünün bilmem kaç beygir kuvveti ile yaptığı işi Türk köylüsü on bir milyon insan kuvvetiyle yapıyor. İnkılâbımız her doğru iş gibi duyguyla başlamış fikre geçmiş ve oradan işe geçmekte bulunmuştur. İktısadî verimlerini daha yeni yeni göstermiye başlamıştır. İstediğimiz maddî inkılâbı da ruhî inkılâpla elele yürütmek ve bu sahada da her bir yüzyılı bir yılda geçmektir. Ve bunun için de yapacağımız iş köyü teşkilâtlandırmak, on bir milyon Türk köylüsünü millî iktısat savaşında silâh başı etmektir.

İnkılâp esaslarımızın emrettiği, bütün bu işlerde, kendine taallûk eden işlerde köylünün her şeyi kendi bilerek, kendi istiyerek yapmasıdır. Garpta, şimdiye kadar, devlet dümenini daima ellerinde tutan, ancak demokrasi gösterişi yapmak için elden ele geçiren, şehirliler, ve şehirliler içinde de ufak bir tücar zümre, en iyi şeklinde hayırhah diktatörler ve ekseriyetle meharetli hokkabazlar olmaktan ileri gidememiştirler. Şimdi ise yıpranmış demokrasi maskesi, artık lüzumu kalmadı, diye masanın altına atılıyor. Bugün Türkiye demokrasi fikrine ve ruhuna sadık kalan ve daima o yolda samimiyetle yürüyeceğinde şüphe olmıyan dünyanın sayılı memleketlerinden biri. Esasen sınıf farkları olmıyan Türkiyede köylünün kültür seviyesinin yükselmesiyle demokrasi tam manasiyle kurulmuş olacaktır.

Demek ki, dünyadan aldığımız derse göre yürüdüğümüz inkılâp yolunda bilhassa üç noktaya en çok ehemmiyet vermemiz lâzım: Millî iktısadımızı, en başta millî iktısadımızın belkemiğini teşkil edecek olan köy iktısadımızı, teşkilâtlandırmak; köylerin memleketin esas unsurunu teşkil ettiğini göz önünde tutarak evvelâ köyleri inkişaf ettirmek, rolleri köylerin bağlantı noktası, idare, iktısat ve kültür merkezliği olan şehirleri köylerle olan münasebetleri bakımından işlemek; ve bütün bunların üstünde

köylüyü bir demokrasi vatandaş olarak yetiştirmek.

Bu suretle ortaya koyduğumuz köy meselesini ikiye bölebiliriz: 1) köyün imarı, 2) köylüyü yetiştirmek. Köyün imarı bölümünde köylerin ev, yol, umumî binalar, su tesisatı ve saire bakımından imarı, şoselerle, nakliye vasıtalariyle, posta ve muhabere vasıtalariyle merkezlere bağlanması gibi meseleler gelir. Bunlar doğrudan doğruya devlet bütçesini alâkadar eden ve bu zamanlarda memleketin vermeğe imkân bulamıyacağı kadar çok para istiyen büyük işler olduğu gibi ortada ruhan ve iktısaden işlenmiş bir köylü olmayınca bu sahada yapılacak işlerin değeri de yoktur. Esasen köylü ruhan işlenip iktısaden teşkilâtlanınca bu işlerin mühim bir kısmını kendi yapacak ve kendi kazancının yükselmesiyle devlete de nafia ve posta işlerine daha çok ve köyü hedef edinen tahsisat koyması-nı mümkün kılacak kadar para verecektir.

O halde mühim olan ikinci bölüm, köylüyü yetiştirme yoludur. Bu bölümde kendini gösteren meseleler de az çetin değildir. Yukarıda söylediğimiz gibi 40.000 köyümüzün 37 bininde mektep, posta, dükkân gibi medeniyet yayıcılarından hiçbiri yok. Ve bu köylerin çoğunda bundan on bin sene evel Sumer medeniyetinin harikalarını vücuda getirmiş olan insanların torunları dünyadan habersiz, sarsıntısı bütün dünyayı dolaşmış koca bir inkılâptan habersiz iptidaî bir hayat sürüyor.

Şimdi, vaziyet bu olduğuna göre, ne yapmalıyız? Ve yapmamız lâzım olan şeyleri nasıl yapabiliriz? İşte iki mesele.

Yapmamız lâzım olan şeyleri, yani köylü yetiştirme işindeki hedefleri şöyle toplıyabiliriz:

1 — Köylünün kazancını arttırmak ve her ferde millî iktısattaki rolünü tanıtmak ve vermek.

2 — Köylünün içtimaî seviyesini (ahlâk, toplu yaşama, ideal, elbirliği, eğlence, çalışma zevki, salim itiyatlar ve saire) yükseltmek.

3 — Köylüyü rejimi kavramış, vazifelerini idrak eder ve yapar vatantaş olarak yetiştirmek.

4 — Köylüyü hurafelerden salim, bir ilim mantığına sahip, geniş görüşlü, mütekâmil bir insan olarak yetiştirmek.

5 — Köylüyü ırkının ruhî vasıflarına malik ve mümtaz ananelerine sadık bir Türk olarak yetiştirmek.

6 — İzdivaçta ıstıfa ve beden terbiyesi yoliyle köylünün bedenî ve ruhî vasıflarını tekâmül ettirmek.

Birinci nokta mahiyet ve tatbikat itibariyle ötekilerden ayrı olduğu için başa alınmıştır. Köylünün kazancının salim bir şekilde artması için iktısadî olgunlaşmasının ruhî ve içtimaî olgunlaşmasının arkasından, hiç olmazsa onunla beraber, yürümesi lâzımdır. Yalnız burada bir teşkilât işi vardır ki, sadece dar iktısat bakımından değil, kültür bakımından da her şeyin üstünde mühimdir: Halk dükkânları. Halk dükkânlarını evelki yazımda anlatmış olduğum için burada yalnız bu teşkilâtın her köye ve köylüye millî iktısattaki rolünü anlatmak ve yerini vermek bakımından çok büyük değeri olacağını kayt

ile geçiyorum. Köylünün iktısadî varlığını yükseltmek hedefinin teşkilât dışında kalan parçası ise terbiye sahasına girer ki bütün öteki hedeflere de varılma vasıtası terbiyedir. Burada terbiye kelimesinin "yetiştirme„ manasını da içine aldığını kaydedelim, daha doğrusu, şimdiden sonra terbiye tabiri yerine mana itibariyle daha geniş ve hem de Türkçe olan "yetiştirme„ tabirini kullanalım.

Bugün memlekette kabul etmiyecek belki bir tek düşünen yoktur ki köy yetiştirmesi memleketin en mühim ve en çabuk hal bekliyen meselesidir. Fakat şunu da kabul etmek zarureti de vardır ki 40.000 köyümüze de şamil geniş bir yetiştirme programını tatbik için ne paramız vardır, ne de yetişkin adamımız. Binaenaleyh, bu geniş işin içinde bir ayırma yapılması çaresizdir. Ayırmayı üç bakımdan yapabiliriz: 1) Yetiştirme usulü bakımından, 2) yetiştirmeğe elverişli yerler bakımından, 3) istidat bakımından.

Yetiştirme usulü iki büyük bölüme ayrılır: 1) Küçükleri yetiştirme, 2) büyükleri yetiştirme. Her iki usulü bir arada tatbik etmek ideal şekildir. Fakat biz para ve adam yoksulluğu sebebiyle her ikisini birden yapamıyacağımıza göre hangisini seçmeliyiz? Yetiştiricilerin son tetkikleri gösteriyor ki büyükler üzerinde sarfedilen yetiştirme emekleri küçükler üzerinde sarfedilen emeklerden çok daha fazla semere vermektedir; çocukların şimdiki mektep yaşı olan yedi yaşındaki öğrenme kabiliyetleri çok aşağıdır, bu kabiliyet ancak 16 yaşından sonra süratle yükselerek yirmi yaşında en yüksek haddini buluyor. Binaenaleyh sarfedebileceğimiz para ve emeğe karşı en çok verimi almak istersek köy çocuklarını 7 yaşında iken değil, 16 yaşlarını geçtikten sonra okutmağa çalışmalıyız. On yaşında normal bir çocuğa yedi yaşından on beş yaşına kadar öğreneceği şeylerin hepsini bir yıl içinde öğretmek kabildir. Demek oluyor ki üç sınıflı bir köy mektebinde yirmi küçük çocuğu okutmak için yapacağımız masraf ve emekle, masraflar azalan bir nispette artacağı cihetle, en az yüz köy delikanlısını okutur ve çok daha iyi semere alırız.

Gelelim yetiştirmeğe elverişli yerler meselesine, Türkiye aşağı yukarı 800 bin kilometre murabbaı bir saha kaplıyor. Bu genişliğe dağılmış 40.000 köy var. Köylerin arasında kaya kovuklarına sığınmış insanlardan ibaret olanları, dağ tepesinde kartal yuvasına benziyenleri, boz kır ortasında köstebek yuvasını andıranları var. Bazıları tabiatin her türlü zulumlarına boyun eğmeğe mahkûm ve alışmış, bazıları her türlü medeniyet bağlarından çok uzak. Vakıa bu çorak köylerin çatlak dudakları nurun suyuna en muhtaç; fakat elimizdeki sayılı damlaları buralara serpersek onlara fayda olmadığı gibi az bir sulama ile cennete dönecek köyler de mahrum kalacak, binaenaleyh bu bakımdan da bir seçme yapmak lâzım. Bu seçmeyi yapabilmek için Türkiyeyi birkaç bakımdan sınıflıyabiliriz:

1) Çoğrafya bakımı, 2) yollar bakımı, 3) nüfus bakımı,4) tabiî zen-

ginlik bakımı.

Çoğrafya bakımından Türkiye şu bölümlere ayrılabilir:

A — Kıyı.
1 — Ege.
2 — Akdeniz.
3 — Karadeniz — Marmara.

B — İç.
4 — Batı.
5 — Orta.
6 — Doğu ve cunup doğusu.

Bölümler içinde en ziyade inkişafa elverişli olan mıntakalar sırasiyle: Karadeniz — Marmama, Ege, Akdeniz, batı, ortanın Ankara çevresi. Ortanın Ankara çevresi dışındaki kısmiyle doğu ve cenup doğusu mıntakaları inkişafa nispeten az elverişlidir. Bunun en büyük sebebi yollardır.

Yollar bakımından Türkiye üç büyük kısma ayrılabilir:

1 — Deniz yolları boyları.
2 — Demiryolları boyları.
3 — Şose boyları.

Deniz yolları üzerinde olan yerlerin inkişaf ettirilmesi daha kolaydır. Deniz nakliyesinin ucuzluğu bunda büyük rolü oynar. Demiryollarına çok yakın olan yerlerin inkişaf ettirilmesi de kolaydır; ve bunların inkişafı demiryollarını kâr eder bir hale getirebilir. Yakın bir limana veya istasyona varan muntazam şoseler de bu bakımdan üçüncü mertebeyi alabilir.

Köy yetiştirmesi bakımından köylerin nüfus kesafetini tetkik edebilmek için coğrafî ve iktısadî vaziyet itibariyle bir mıntaka içinde bulunan köyleri murabbalar içine alıp her murabbaa düşen köy nüfusu adedini ve tabiî arızalar çıktıktan sonra murabbaın sathını hesap etmek lâzımdır. Yetiştirme faaliyetlerine tabiatiyle nüfusun en kesif olduğu yerlerde başlanmalıdır ki azamî verim alınsın.

Tabiî zenginliklerin bir mıntakanın inkişaf kabiliyeti üzerindeki tesirini ise izaha hacet yoktur.

Okutulanların istidadı son zamanlarda terbiye âleminin en mühım meselelerinden biridir. İstidatlı, istıdatsız her çocuğun rasgele bir çatı altına toplanarak yetiştirmeğe çalışılmasının iki kötülüğü vardır: 1) İstidadı olmıyanlara boş yere para ve emek sarfediler, 2) istidatsızlar istidatlılardan da en çok verimin alınmasına engel olur.
çok verimin alınmasına engel olur.
Parası çok olan memleketler istidatsızlar için ayrı mektepler yapmağı düşünüyorlar; biz ise şimdilik istidatsızları bir tarafa bırakarak istidatlıları yetiştirmekle iktifa edebiliriz. Memlekete binbir sahada kimbilir ne büyük hizmetler yapabılecek nice çarıklı erkânı harplar köylerinin ruhî çoraklığı içinde sönüp gitmektedir. Köy mektepleri işi kavraınış, köy muallimlerinin elinde çekici bir hale getirilir ve her türlü vasıtalarla köy delikanlılarının bu mekteplere koşmaları temin edilirse bu iş için yetiştirilmiş bir köy muallimi iyi çizilmiş bir talimatla bunlar arasından en nurlu kafaları, yüzde birkaç hata ile dahi olsa, seçebilir.

Köylüyü mekteplere nasıl koşturacağımız meselesine gelince; buna tatbiki kolay çareler bulunabilir. Meselâ mektebe kabul edilenler o sene

için yol vergisinden maaf tutulur. Sonra, meketbi üç senelik farzedersek, birinci seneyi muvaffakıyetle bitirenin askerlik hizmetinden beş, ikinci seneyi muvaffakıyetle bitirenin hizmetinden dört, üçüncü seneyi muvaffakıyetle bitirenin hizmetinden üç ay indirilebilir. Bunların imtihanları bağlı oldukları askerlik şubesinin bulunduğu yerin maarif idaresi tarafından yapılmak suretiyle güçlüklerin önüne geçilebilir. Bu suretle seçilen zeki ve bilgili köy delikanlılarının on üç, dokuz ve altı ayda askerlik talimlerinden başka askerliğin temelini teşkil eden memleket ve rejim sevgisini köyünden olduğu gibi gelen Mehmetçikten daha iyi öğreneceklerine şüphe yoktur.

Köy yetiştirme işinde hedeflerimizi, usullerimizi kararlaştırdıktan ve çalışacağımız sahanın hudutlarını çizdikten sonra yetiştirme vasıtalarını düşünelim. Yetiştirme vasıtalarını da ikiye ayırabiliriz: 1) Muallim, 2) muallimden başka vasıtalar.

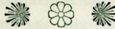
Muallim bir köye yerleşen ve birkaç sene ayni köyde kalan bir muallim veya bir mıntaka dahilinde her köyde muayyen bir müddet kalarak bütün köyleri dolaşan bir muallim olabilir. Muallimler tek, kadın veya erkek, yahut evli bir çift, veya bir heyet halinde olabilir. Heyet halinde oldukları zaman heyetin her bir azası köy yetiştirme programının bir şubesinde ihtisas sahibi olur. Heyet bir köyde kaldığı müddet zarfında azalarının her sahadaki faaliyetleriyle ve köy muallimini, köyün istidatlı gençlerinin ortaklığiyle zengin ve dolgun bir yetiştirme program faaliyeti tatbik eder ve köy gençliğini muayyen mihverler etrafında teşkilâtlandırır; öyle ki heyet köyü terkettiği zaman sağlam esaslar üzerine kurulmuş ve iyi bir hız almış olan bu faaliyetler, neşriyat ve muhabere ile ve sık temaslarla da beslenerek, oradaki tek muallimin nezareti altında inkişaf eder. Muallimler karı ve koca olurlarsa erkek köyün gençleriyle meşgul olurken kadın da evlere gider ve köyün genç kadınlığını nurlandırır. Muallim tek başına olduğu zaman köy yetiştirmesi programının istediği bütün şeyleri kendi zekâsı ve becerikliği ile ve köylü gençler arasında bulacağı yardımcılarla yapmak vaziyetindedir. Bu üç tarz ayrı tatbik edilecek değildir. Evvelâ tek muallimden başlıyarak ötekiler de imkân bulundukça yapılır. Köy muallimlerinin bilhassa bu iş için yetiştirilmesi lâzım olduğu gibi kıyı mıntakakariyle iç mıntakaları muallimleri için ayrı programlar tatbik olunmalıdır.

Muallimden başka yetiştirme vasıtalarından akla gelebilecekleri saymakla iktifa edelim: Şehirde basılan köy gazetesi ve afişi, köyde yapılan duvar gazetesi, köylü için yapılan başka neşriyat; gramofon, radyo, gezgin sinema; köy kitap dolabı, gezgin kütüpane, postalı kütüpane; gezgin ziraat, ev idaresi, köy evi, sıhhat, inkılâp, tarih, iktısat, müze, sergi ve mektepleri; mahallî istihsal, hayvan yetiştirme müsabakaları; spor yarışları; toplu eğlenceler; gezgin tiyatro, karagöz, kukla, meddah; gezgin konferans, vaiz; köy yetiştirme-

si bakımından hazırlanmış din kitapları; şehir ve köy temasları; gezgin ebe, doktor, dişçi; köy dükkânı, kahvesi, posta; köylü muhabirler teşkilâtı; köy panayırları, mahsul ve hayvan sergileri; örnek çiftlikler; ve ilâh. Bu vasıtaların umumî esaslar itibariyle, ve bazılarının bütün teşkilât ve teferruatiyle, bir merkezden idare edilmesi lâzım ise de mahallî ihtiyaçlara ve vaziyetlere de uyar olmaları ve bazılarının bu uyarlığı elde edebilmek için yerlerinde hazırlanmaları şarttır.

Köylerimizin inkişafı meselesine şöyle kuşbakışı bir göz gezdirdiğimiz zaman işin mühimliğini, genişliğini, derinliğini, güçlüğünü, ve işe acele başlamanın lüzumunu görüyoruz. İnkılâbın başlangıcındanberi köy ve köylü için birçok idare ıslahatı yapmış olan inkılâp fırkası ve hükûmeti başta Büyük İnkılâbımız olduğu halde şimdi bütün dikkatini köy yetiştirmesine çevirmekte. Büyük Rehber 8 yıl önce kurduğu büyük örnek çiftlikte şimdi bir de köy mektebi açmak istiyor; Maarif Vekâleti köy yetiştirmesi için esaslı faaliyetlere ve hazırlıklara geçmiş bulunuyor; Halkevleri Köycüler Şubeleri memleketin her tarafına köycülük şuurunu yayıyor; Fırka köy yetiştirmesi için hazırlıklar yapıyor. Bütün memleket için için büyük bir köy seferberliğine hazırlanıyor. Bu seferberlikte kafası işler, dili söyler, eli yazar her vatandaş büyük yararlıklar gösterebilir. Halkevleri bu seferberliğin hazırlık kıtalarıdır; bütün gönüllülerin şimdiden hazırlık kıtalarında toplanıp gönüllerini ve kafalarını büyük savaşa hazırlamaları lâzımdır. Tatil ayları bilhassa muallimlere ve talebelere bu iş etrafında kafalarını işletmek ve tecrübeler edinmek için en iyi bir fırsattır. ÜLKÜ bu hazırlık işinde raslanacak değerli fikirleri ve tecrübeleri bu işin bütün gönüllülerine ulaştırmak emeliyle bir anket açıyor. Bu makale ile bu anketin mevzuunu ortaya koymuş oluyoruz. Bu sayıfalarda okuduklarınızın aklınıza getireceği fikirleri bu mevzua temas eden herhangi bir nokta üzerindeki mütalâalarınızı, müşahede ve tecrübelerinizi yazınız.





KÖY ANKETİ

ÜLKÜ bu sayısından itibaren bütün memleket münevverlerine hitap ederek bir anket açıyor. Anketin mevzuu, iki kelime ile, "köylerimizin inkişafı,, dır. Bu büyüklüğü nisbetinde az işlenmiş bir mevzudur.. 355 inci sayıfada başlıyan Nusret Kemal Beyin "Köy seferberliğine doğru,, yazısında mevzu ortaya konulmuştur. Bu yazıdaki fikirler, ancak fikirdir; bunlar hükümler ve neticeler olmaktan ziyade üzerinde düşünelecek, işlenecek, münakaşa edilecek başlangıçlar, meselelerdir.

Bu sene biraz geçikmiş olan yaz aylarına büyük bir iştiyakla kapalı havadan, kapalı hayattan bezmiş olarak giriyoruz. Muallim veya talebe iseniz üç ay tatiliniz var, memur veya serbest meslek adamı iseniz bir dinlenme zamanınız var. Dinlenmek için gidilecek en iyi yazlık, ucuzluğu, şehirden farklılığı, açıklığı, adamlarının saflığı, yiyeceğinin temizliği bakımlarından, köylerdir. Köyde geçireceğiniz birkaç hafta ile, aynı zamanda, memleketinizi asıl cephesinden görmüş, tanımış olacaksınız. Bu tanımayı daha faydalı yapmak için gördüklerinizi ve gördüklerinizin size düşündürdüğü şeyleri ÜLKÜ nün anketine yazınız. Maamafih ankete iştirak etmek için muhakkak bu yaz köye gitmek şart değildir. Anket için gönderilecek yazının, veya resmin, köyü alâkalandıran bir mevzu üzerinde olmasından başka hiç bir şart yoktur. Ankete köyde çalışma, köy için çalışma ülküsünü telkin edecek hikâye ve şiirlerle de iştirak edebilirsiniz. Anket bir müsabaka da değildir, kimseye verilecek bir hediye de yoktur; kazanılacak şey bu büyük ülkü işine ortak olmak zevkidir. Kâğıt üzerine koyacağınız bir müşahede veya tetkik, bir kroki, bir karakalem resim, bir fotoğraf, ileri süreceğiniz bir fikir, telkin edeceğiniz bir heyecan yapılacak büyük yapının bir tuğlası, bir çivisi, belki de bir direği, bir temel taşı olacaktır.

Bu anketi ÜLKÜ yü okumıyan arkadaşlarınıza da anlatınız, bütün muhitinizde yayınız ve her münevveri iştirake teşvik ediniz.

Ankete yazılacak cevapların kâğıdın bir tarafına, seyrek satırla yazılmasını ve gelen malzemenin sınıflanmasını mümkün kılmak için kâğıdın başında şu malûmatın verilmesini rica ederiz:

Ankete iştirak edenin adresi, ismi, doğduğu yer ve tarih.

Son mektebi ve bildigi yabancı dil.

Mesleği.

Halkevine yazılı ise hangi şubede olduğu.

Türkiyenin nerelerinde ve ne kadar bulunduğu.

Yabancı memlekete bulunduysa nerelerde ve ne kadar bulunduğu.

Şimdiye kadar bulunduğu köyler (varsa).

Bu ankete iştirak için tetkik ettiği köy (varsa), kazası, vilâyeti, ticarî istasyonu ve limanı (yahut iktısaden bağlı olduğu merkez.)

* Bir köy tetkikinde malûmat toplanmasında ve toplanan malûmatın sınıflanmasında faydası olabilecek bir tetkik bölümleri taslağı veriyoruz:

A — Köy hakkında umumî malûmat:

1 — Köyün kaç evli ve nüfuslu olduğu,

2 — Tabiî halleri,

3 — Tarihi,

4 — Nüfusunun milliyet dil ve muhaceret itibariyle sınıflanması.

B — İçtimaî vaziyet:

1 — Eğlence şekilleri (tek ve toplu),

2 — Kadın hayatı,

3 — Erkek hayatı,

4 — Çocuk hayatı,

5 — Taassup ve batıl itikatlar,

6 — Ahlâk telâkkileri,

7 — İçki ve kumar,

8 — Zengin, orta halli ve fakir

9 — Borçların sayısı ve borçların cinsi,

neden yapılı oldukları, ,

10 — Evlerin dahilî tertibatı,

11 — Kullanılan eşya listesi ve sayısı,

12 — Evlenme ve boşanma vakaları,

13 — Hükûmetle olan işlerin nasıl takip edildiği,

14 — Köyün dışarıda olan mensupları, ne yaptıkları ve köyleriyle bağları derecesi,

15 — Komşu köylerle münasebeti,

16 — İnkişafı için tedbirler (ne yapılıyor, ne yapmalı),

C — Maarif vaziyeti:

1 — Mektebi (varsa) kaç sınıflı,

2 — Talebe ve her sene vasatî mezun sayısı,

3 — Mezunların bugünkü halleri,

4 — Muallimin ehliyeti,

5 — Muallimin mektep dışındaki faaliyeti,

6 — Okur yazar sayısı,

7 — Tahsil görmüşler varsa tahsillerinin derecesi ve meşguliyetleri,

8 — Seyahat etmiş (memleket içinde veya dışında) varsa nerelerde, niçin bulundukları, hiç köy dışına çıkmamış olanların sayısı ve yaşları,

9 — Gazete ve kitap gelir mi,

10 — Posta var mı ve muhabere vaziyeti,

11 — Mektup ve arzuhallerini kim yazar (nümuneler),

12 — Halk dersaneleri mezunları, ne zaman mezun oldukları ve bir terakki gösterip göstermedikleri,

13 — Köylülerin kullandıkları kelime sayısı (erkek, kadın,- okumuş, okumamış itibariyle),

14 — İnkişaf tedbirleri (ne yapılıyor, ne yapılmalı),

Ç — İktısadî vaziyet:

1 — Köyde geçim yolları,

2 — Azamî, asgarî ve vasatî gelir.

3 — Köyün tabiî servetleri,

4 — Yapı malzemesi,

5 — Komşu köylerle ve bağlı olduğu iktısadî merkezler (varsa yabancı memleketlerle) münasebeti,

6 — Ziraat bilgisi, pulluk, ve saire, at, öküz, tavuk sayısı, tohum ıslahı, toprak dinlendirme, gübreleme, sulama vaziyetleri,

7 — Dükkân varsa senelik alış verişi ve neler sattığı,

8 — Köyün dışarıda olan mensuplarının iktısadî vaziyeti,

9 — İnkişaf tedbirleri (ne yapılıyor, ne yapılmalı),

D — Sıhhî vaziyet:

1 — Köyün yeri,

2 — Köylülerin umumî sıhhati,

3 — Sıhhate zararlı itiyat ve meşgaleler,

4 — Meskenler,

5 — Yiyecek, içecek, giyecek,

6 — En çok görülen hastalıklar,

7 — Tedavi usulleri,

8 — Kuyular ve lâğamlar,

9 — Çocuk doğum ve ölümü,

10 — Ölüm hastalıkları,

11 — Frengi ve belsoğukluğu,

12 — Beden ve ruh illetleri ve sebepleri,

13 — Yemek pişirme usulleri,

14 — Doktor olup olmadığı,

15 — Dişler ve vücudun umumî kemik teşekkülü,

16 — Spor yapılıp yapılmadığı,

17 — Temizlik (ferdî temizlik, ev temizliği, köy temizliği),

18 — Islah tedbirleri (ne yapılıyor ve ne yapılmalı).

Bu tetkikler yapılırken toplanan malûmatın mümkün olduğu kadar müspet vakalara, vaziyete göre rakama istinat ettirilmesi lâzımdır. Köy tetkiklerinde krokilerin, karakalem resimlerin, fotoğrafların çok büyük değeri vardır.





BİZDE KÖY MEFHUMU VE KÖY KANUNU

KERİM ÖMER

KÖY NEDİR?

KÖY tabiî bir teşekküldür, köyler ne vazıı kanunun düşüncesiyle meydana gelmiş, ve ne de cemiyet halinde bir arada yaşamak üzere toplanan insanların evelden düşünerek, karar vererek vücuda getirdikleri bir varlıktır. a

Köy, tabiî bir şekilde ve insanların beraber yaşamak, biribirlerine komşu bulunmak hallerinde doğan ihtiyaçlarını ve menfaatlerini yatıştırmak, bu hallerden doğan müşterek, umumî menfaatleri elde etmek için kendiliğinden vücut bulmuş bir *(cemiyet)* tir.

Köy hayatında gene tabiî bir şekilde hâkim ve nafiz bir kuvvet vücut bulmuştur; çünkü bu kuvvet olmazsa bir arada oturmakta olan insanlar, köy halkı biribirlerini tek, tek olan menfaatlerine âlet ederler. Hiç yoksa, âlet etmek istiyenlere mâni bir müeyyide bulunmaz.

Kuvvetlinin zayıf üzerine tahakküm etmemesi, bir arada oturanlardan birinin o kuvveti diğerinin menfaatine kullanmaması için topluluğun umumî kuvvetinin, bunların hepsinin müşterek ihtiyaç ve menfaatlerinin hayrına olarak tatbik edilmesi lâzımdır. Şu lüzumdan dolayı köy bir arada oturanların bizzarure doğurdukları bir varlıktır.

Buradan mühim bir neticei içtimaiye ve hukukiye çıkarmak lâzımdır: O da köyün hâkim bir kuvveti olması dolayısiyle, devlet dediğimiz, *(kuvvete sahip insanlar birliğinin)* ilk şekli olmasıdır.

Köy ve onun biraz ilerilemesi olan "belde,, şu halde devletin ilk şeklidir. Bu sebeplerledir ki tarihte vücut bulan devletlerin hep böyle belde dediğimiz teşekküllere izafeten isimlendirildiklerini görüyoruz. Atina Isparta, Roma devlet ve imparatorlukları buna izafe edilerek adlandırılmışlardır. Bizde Tanzimata kadar beldenin tabiî bir teşekkül olduğu devlet tarafından kabul edilmiş deiğldi. Malûm olduğu üzere Tanzimattan sonra bugüne kadar (belde) idarelerine tedricî ve mütekâmil bir yön verildi. Fakat, 1824 (1340) tarihine kadar köy idaresine dair hiçbir kanun çıkmış değildir. Bu tarihte çıkan 442 numaralı ve "Türk Cümhuriyeti Köy Kanunu,, ismini alan kanun ile köyün hükmî şahsiyeti tanınmış, vazifeleri tesbit, idare uzuvları teşkil edilmiş ve nihayet köylerin varidat ve masrafları da gösterilmiştir.

CÜMHURİYET HÜKÛMETİNİN KÖY KANUNU

Cümhuriyet hükûmetinin köy

kanunu iki binden aşağı olan yurtlara köy ismini vermektedir. Şu farkla ki nüfusu iki binden aşağı olsa da, belediye teşkilâtı mevcut olan nahiye, kaza ve vilâyet merkezleri kasaba olarak kabul edilmiş ve belediye kanununa tâbi tutulmuştur.

Kanuna nazaran cami, mektep, otlak, yaylak, baltalık gibi orta malları bulunan ve toplu veya dağınık evlerde oturan insanlar bağ ve bahçe ve tarlalariyle birlikte bir köy teşkil ederler.

Kanun köylerin sınırlarının tesbitini emretmiştir. Sınır öyle olacak ki, eskidenberi bir köye ait olan bütün tarla, bağ, bahçe, çayır, zeytinlik, palamutluk, baltalık ve otlaklar sınır içinde kalacaktır. Yalnız dağlık ve ormanlık yerlerde dağınık evler, tarlalar, meralar en yakın köye ait olmakla beraber sınır haricinde bırakılacaktır.

Kanunun yedinci maddesine nazaran köyün bir şahsî manevî "hükmî„ olduğu kabul edilmekte ve köyün müşterek tanınan mallarına el uzatanların devlet malına tecavüz edilmiş gibi cezalandırılacağı teyit edilmektedir.

KÖY NASIL İDARE OLUNUR?

Köyün idaresi "muhtar„ ile "ihtiyar meclisi„ denen bir heyete tevdi olunmuş ve bunların vazifeleri devlet kanunlariyle tesbit edilmiştir.

1 — Muhtar:

Muhtar köyün başıdır, emir vermek ve emrini yaptırmak muhtarın hakkıdır. Muhtar köyde devletin memurudur. Muhtarın köyde iki cephesi vardır. Bir taraftan devletin ajanı, memuru, diğer taraftan köyün uzvudur. Devletin ajanı, mümessili sıfatiyle kendisine bildirilecek kanunları, nizamları ahaliye bildirecek, diğer taraftan memuru sıfatiyle de kanunlar, nizamlar, talimatlar, emirler ile kendisine verilecek işleri görecektir.

Muhtar, köyün emniyet işlerine bakmak vazifeleriyle mükelleftir. Bu noktadan eşkiyaları haber vermek, elinden gelirse tutturmak, ırz, can ve mal mutaarrızlarını, haklarında tevkif müzekkeresi kesilmiş olanları korucular ve gönüllü korucularla tutturmak mecburiyetindedir. Sel ve yangın olursa köylüleri toplayıp söndürür. Bulaşık ve salgın hastalık vukuunda merkezi haberdar eder, her ay köyde ölen, doğan, evlenenleri tesbit eder, defter tutar ve nüfus memuriyetine bildirir.

Askere gidecekleri toplar, kaçakları haber verir. Muhtarın devlet işleri noktasından bir de kazaî vazifesi vardır. Bunları ihtiyar meclisi ile istişare ederek görür ve hükümler verir.

Muhtarın köyün uzvu sıfatiyle gördüğü işler de vardır, dedik. Köyün mecburî işlerini ihtiyar heyetiyle görüşerek yapar ve yaptırır, köyün mecburî olmıyan işleri hakkında köylü ile istişare ederek onları o yola sevkeder, köylüyü işe çağırır, köy işlerine tahsis edilen parayı toplar, harcama emirlerini verir, her ay masraflarını ihtiyar meclisine arzeder, köy namına mahkemede hem davacı ve hem de hasım olarak bulunur veya (vekil) tayin eder.

Muhtara karşı gelmek, onun emirlerini dinlememek, devlet me-

muruna karşı gelmek demektir ki cezayı müstelzimdir.

Muhtar köyde, köy kâtibi, olmazsa muallim, olmazsa imamına karşı bazı noktalarda hâkim vaziyetindedir. Bu dediklerimiz muhtarın yazılarını yazmağa mecburdurlar. Muhtarın bu vazifeleri olmakla beraber murakabe de edilir. Kaymakam, muhtarın yanlış hareketlerini bozabilir, fakat kendiliğinden yeni bir karar veremez, köy hakkında karar vermek köylüye aittir. İş görmiyen muhtarlara kaymakam birinci defa bir ihtarname verir, semere vermezse muhtarı işinden çıkarır yeni bir muhtar intihap ettirir.

2 — İhtiyar Meclisi:

Muhtarın davetiyle her hfata veya bunun haricinde kendi istekleriyle her zaman muhtara haber verip görüşebilirler. Vazifeleri köyün işlerini görüşmek, mektep, cami, hamam gibi fayıdalı şeyler yapmak, tarlası olmıyanlara taksitle tarla temin etmek, köyün müşterek işlerinde çalışılacak günleri ve çalışacakları, paraya mütavakkıf olan işleri başarmakta herkesin hissesini tayin, sarfiyatı murakabe eder. Sağlık, yol ve mektep işlerini ön safta yürütür, sarfiyattaki yolsuzluktan muhtarla birlikte malen mesul olurlar.

3 — Köy Derneği:

Köy derneği, bütün köylülerden terekküp eder. Vazifesi muhtarla, ihtiyar heyetini seçmektir. O köylüden olan veya orada en az altı aydanberi oturup köyün kütüğüne yazılı ve siyasî hakka malik her Türk derneğe aza olur. Bu farkla ki derneğe ve intihaba yalnız erkekler değil kadınlar da iştirak edebilir.

4 — Köyün diğer uzuvları:

Köyün diğer uzuvları köy muallimi, köy kâtibi, köy imamı ve köy bekçisidir. Köyde muallimin vazifesi öğreticiliktir. Fakat bir de köy kanununnu mecbur ettiği bazı vazifelerle mükelleftir, muhtarın yazılarını yazar, köy kanununun 94 üncü maddesine tevfikan talebeye bu kanunu öğretmeğe mecburdur.

Köy imamı köy derneğinin intihabı ve müftünün buyrultusiyle tayin olunurlar. İmamların hukuku siyasiyeye malik olmaları iktıza ettiği gibi kâfi derecede hesap, memleket cokrafyası ve Türk İslâm tarihi ile hıfzıssıhha malûmatına sahip olması lâzımdır. Muallim ve imam ihtiyar meclisinin tabiî azasıdır. Köy bekçisi; köy sınırı içinde herkesin ırzını, canını ve malını korur. Her nüfusa mukabil bir korucu daha tutulur. Korucuları ihtiyar meclisi angaje eder. Ve muhtarın haberi üzerine Kaymakam tarafından tutulur.

Bekçiler siyasî hakka malik olmalı, 22 yaşından ufak 50 yaşından büyük olmamalıdır. Bekçiler muhtarın emri altındadır. Silâh taşırlar, fakat silâhı istimal muayyen şartlara bağlıdır.

Muvazzaf koruculardan başka köyde icap hallerinde kullanılmak üzere köylünün eli silâh tutanlarından mürekkep gönüllü korucuları olabilir. Korucunun cephane ve silâhını devlet verir. Köy bekçilerinin devletçe kabul edilmiş yeknesak bir elbisesi vardır.

KÖYÜN KAZA TEŞKİLÂTI:

Hükmî bir şahsiyete malik olan köylerde bir de kaza teşkilâtı vardır. Muhtar ve ihtiyar meclisleri istinaf ve temyizi olmamak şartiyle aşağıdaki davalara hüküm verebilirler.

1 — On liradan yukarı elli liraya kadar ödünç paraları,

2 — On liradan yukarı alım, satım, icar, ücret ve saireden alacak davaları.

Bu davalarda ihtiyar meclisi iki tarafı uzlaştırmağa çalışır. Uzlaşma olursa mazbatası yapılır. Elli liraya kadar olan davalarda hiçbir köylü ihtiyar meclisine müracaat etmeden hiçbir mahkemeye gidemez. Elli liradan yukarı davalarda aralarını bulmak üzere ve köylünün istekleriyle hakem vazifesini görebilirler.

Köyde biri diğerinin âlet, hayvan, tarla, bahçe ve sairesine zarar iras eder ve zarar gören tazmin ettirmek üzere ihtiyar meclisine müracaat ederse ihtiyar meclisi kendisine verilen yukarıdaki salâhiyetlere binaen davayı halleder. Köyde bir karara iktiran eden herhangi işlerden mahkeme hukuku umumiye davasını dinlemekten menedilmiştir.

Köyün mecburî işlerini yapmaktan imtina eden köylüye haline göre bir kuruştan 100 kuruşa kadar ceza kesemk ihtiyar meclisinin salâhiyeti dahilindedir. Tekrar vukuunda ceza bir misli arttırılır, kanun köyde bu kazaî vazifenin nasıl yapılacağını da beyan etmiştir.

KÖYDE İNTİHAP İŞİ:

Dedik ki köyde gerek muhtar ve gerekse ihtiyar meclisi intihapla yapılır. İntihabı köy derneği yapar. Bunlar köy ahalisinden olur. Evvelâ muhtar intihap olunur.

İhtiyar heyeti intihabında nüfusun miktarı nazarı itibara alınır. Nüfusu bin kişiye kadar olan yerlerde sekiz, iki bin kişiye kadar ise on iki kişi seçilir. Bunların içinde ve en çok rey alanın yarısı ihtiyar meclisine aza olur. Diğer yarısı yedek aza mevkiinde kalırlar. Asıl aza olmak üzere ekseriyeti kazananlardan birinin herhangi bir suretle bu sıfatları zail olursa onların yerini yedek azalar tutar ve müddetlerini ikmal ederler.

Muhtar olmak ve heyeti ihtiyariyeye intihap edilebilmek için, seçebilmek için lâzım olan şartlardan başka bazı şartlar da bulunmak icap eder. Bir kere köy ile malî surette alâkadar olmamak lâzımdır. Bir kimse köy işlerinden herhangi birisi için müteahhitlik yapar veya müteahhide kefalet etmişolursa bu kimse ihtiyar heyetine seçilemez. Bunun gibi mebuslar, vilâyet umumî meclisleri, nahiye idare heyeti azaları da ihtiyar meclisine intihap edilemezler. İhtiyar meclisi azası iki sene için intihap edilir. İntihapların takip eden üçüncü senenin şubatında yeni heyetin intihabına başlanır ve şubat nihayetinde intihabın bitmesi lâzımdır. Ta ki yeni ihtiyar heyeti martta işe başlasın.

İntihabı idare etmek kanunen müddeti hitam bulan ihtiyar heyetine verilmiştir.

KÖY İŞLERİ NASIL YAPILIR?

Köy işleri ikiye ayrılmıştır:

1 — Mecburî olan işler,

2 — Köylünün isteğine bağlı olan işler.

Köyün mecburî olan işleri şunlardır:

Köy sınırı dahilindeki su birikinti ve bataklıklarını kurutmak, köyde içilecek suyu kapalı borularla getirip çeşme yapmak, kuyu ağızlarına bir arşın yüksekliğinde bilezik yapmak ve etrafını iki metre eninde harçlı döşeme ile çevirme,k evlerde oturma ve yatma odalarını ahırlardan bir bölme ile ayırmak, halâları tanzim etmek, ve pis sularını akıtacak örtülü mecralar yapmak, sokakları temiz tutmak, köy gübrelikleri vücuda getirmek, burada köy ve ihtiyar odası, mesçit, mektep inşa etmek, ağaç dikmek, köy korusunu muhafaza etmek, hükûmet merkezine ve diğer komşu köylere giden yolları yapmak, hastalıkları haber vermek, ekine zarar veren hastalıklarla mcüadele etmek ve sairedir.

Bunlardan maada köylü mütekabil muavenet ve şefkat ile kanunun hâkimiyetini temin gibi içtimaî ve siyasî bir takım vazifeleri yapmakla da mükelleftir.

Köyün, köylünün isteğine bağlı olan işleri de şunlardır:

Ahırları evlerden ayrı yapmak, badana etmek, yolları taş kaldırım döşemek, mezarlığı uzakta yapmak, çamaşırlık, hamam inşa ve pazar, çarşı, yerleri yapmak, tepeleri ağaçlamak, yolların iki kenarına ağaç dikmek, mahsulü iyi fiatte alacak alıcı aramak, ortaklama ark yapmak, ziraat, sütçülük âletleri almak, tezgâhlar kurmak aralarından berber, demirci, arabacı, kalaycı yetiştirmek, kitaplar getirtmek, fakirlere ve yangından, selden zarar görenlere yardım etmek, köy oyunları yapmak, kağnıları dört tekerlekli arabalarla değiştirmek, aç kalanlara ortaklama yardım etmek, köyde sağlık korucusu bulundurmak gibi şeylerdir. Köyün daha bir takım vazifeleri vardır. Bunların belli başlılarından olan imece meselesi ve köyün varidatı ile köy kanununun tatbikatına ait diğer mühim meseleleri ayrı bir makalede yazacağım.





KÖY MİMARİSİ

ABDULLAH ZİYA, *Maarif Vekâleti Mimarlarından*

BAŞLANGIÇ

BUGÜNÜN mimarı Çinli bir nakkaş gibi yaratacağı eserin resmini kâğıt üzerinde renkler ve süslerle yerleştirmeğe uğraşan bir sanatkâr değildir.

"Mimar„ Rönesans devrinin kendisine yüklediği "bina ressamı„ damgasından kurtulmuştur. Bulunduğu asrın, bulunduğu kasaba ve köyün isteklerine cevap verebilen, kafasiyle düşünerek kendi memleketi için yeni bir eser yaratabilen her sanatkârı mimar olmuş sayabiliriz.

Muhtelif senelerdenberi gezdiğim Anadolu köylerinde çok değerli mimarlar gördüğümü söylersem artık hayret etmezsiniz. Köyün mimarı isimsizdir. Fakat büyük bir kumandanla kahramanlık yolunda boy ölçüşebilen Meçhul Asker kadar ünlü ve alkışlanmıya değer bir sanatkârdır.

Şehirlerde yapı malzemesi, tekniği çeşitli ve derin olduğundan bir şehir mimarı mektebi vardır. Fakat köylerde yapı malzemesi birdir. Köyün su, güneş, hava, yol istekleri birdir. Köylünün mektebi tecrübedir. Bu sebepten zeki bir köylü için kendi köyünde çok yüksek bir mimarî varlık göstermek daima kabildir.

Bugün nasıl bir şehir mimarisinin varolduğuna inanımız varsa bir köy mimarisi de vardır ve köyler için de projeler çizmek lâzımdır.

Köyün mimarisi şehrin mimarîsine benzemez. Köy mimarı, sanatkâr köylü hem mimar hem usta, hem amele, hem de malzeme yapıcısıdır.

Köylüye başka diyarlardan yapı malzemesi getirtemezsiniz, ona Ankarada oturup Erzurum için çizilen bir plânı tatbik ettiremezsiniz, ona kasabadaki evleri, Cermen ve Rus köylerini taklit ettiremezsiniz.

Köyün mimarîsi ve mimarı köyün içinden, köyün ihtiyacından doğar. Yapısı köyün taşı, toprağı ve ağaciyle yapılır.

Size riyazî bir misal vereceğim. İstanbul birçok devirlerin, değişik ihtiyaçların doğurduğu bir şehirdir. Bu şehre bu şehirde doğan ve büyüyen bir şehir mimarından başka kimse istikamet ve yeni bir plân veremez. İstanbul belediyesi bundan senelerce evel yaptığı acı tecrübeye maalesef yeniden baş vuruyor. İstanbulun plânı vardır. Ve belediyenin Fatihteki harita deposunda kilitli-



Taşova köyleri (Amuk Ova köyü)

dir. Bu plân bizzat birkaç şehrin gideceği yolu cizen meşhur Alman ürbanisti L'örckere iki yüz elli bin liraya çizdirilmiştir. Fakat L'örcker İstanbullu bir sanatkâr değildir. Plânı tatbik edilememiştir. Ve yeniden bir tecrübeye girişilmiştir. Katiyetle söyliyebilirim ki yeni plân da tatbik edilemiyecektir.

Şehirlerde olduğu gibi köyler de köyün içinde yaşamış sanatkârlar tarafından yeniden kurulabilir. Hayatta köyünde, şehir mektebinde okuyan mimardan fazla yaşıyan, tecrübe gören köylünün yaptığı köy yapısı, cizgi ve yerine konuşu itibariyle şüphesiz ki kuvvetli ve muvaffak olmuş bir eserdir.

Şu saydığım sebeplerden dolayı köy mimarîsine ait bir silsile halinde çıkacak olan yazılarımda köylünün kendi kendine yaptığı köye ve yapıya da mühim bir yer verdim. İlk önce köylünün yaptığı ve düşündüğü yapıyı göstereceğim, sonra da yapılması lâzım olan asrî köyün projesini çizeceğim.

KÖY MİMARİSİNE TOPLU BİR GİRİŞ

Köyleri mimarî görüş itibariyle şöyle ayırabiliriz:

1 — Ova köyleri,

A — Ovasında taş bulunmayıp ağaç bulunan köyler.

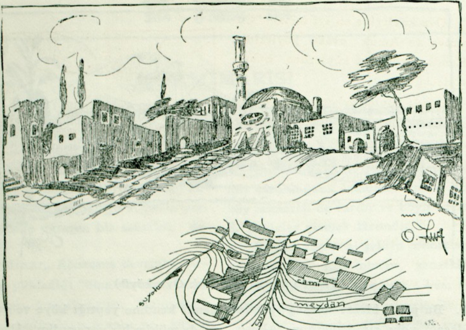
B — Ovasında taş bulunup ağaç bulunmıyan köyler.

2 — Dağ köyleri.

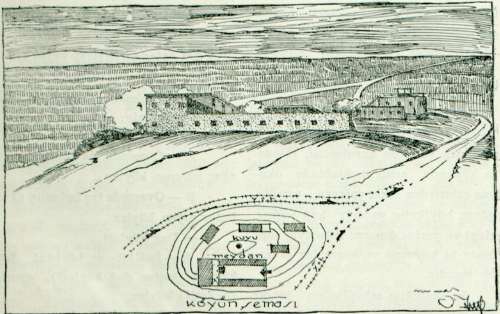
A — İndifaî ve bürkâni dağ köyleri (taştan dağ köyleri), menfi (negatif) köyler.

B — Orman köyleri.

1 — Ova köyleri:



Taş dağ köyleri (Nevşehir köyü)



Kerpiç ova köyleri (Adana köyü)

Ova köylerine en iyi misal "Çukurova ve Amuk ovası köyleridir. "Kendi gördüğüm köylerden bahsedebileceğim.,,

Ovada köyler ovanın tümsek olan yani ovaya nazaran mümkün mertebe rakımı yüksek olan toprak tepecikler üzerine kurulmuştur. Bu köylere örnek olarak verdiğim resimlerden birisi Çukurovada Adanadan Karataşa giden yol üzerindedir. Burada yollar köyün çevresini sararak geçer, köyler su istilâsına karşı koymak için mümkün mertebe yükseğe çıkarılmıştır. Ovayı yağmur ve sel bastığı zaman köylü kendisini korumuş olur. Evler köy meydanının çevresini sararlar. Dağ, orman köylerinden başka her köyün bir meydanı vardır. Çukurova verimlidir, büyük bir çiftliğe benzer. Tarlalarının çevresi kamışlarla doludur. Toprağı killidir. Çukurova köylüsü evinin damını kamış hasır örgü üzerine tuzlu ve killi toprakla örter. Tuz toprağın emme kabiliyetini öldürür. Duvarlar kerpiçtir.

Amuk ovasında kamış ve damın yükünü alabilecek kadar kuvvetli ağaç yoktur. Çukurovaya yağmıyan kar oraya yağar, köylünün toprak terası karın ağırlığına zaten dayanamaz. Bu sebepten Amuk ovası köylüsü taş duvar üstüne kakma taşlı ve killi toprak kubbe ile evinin üstünü örter. Bizans ve eski Türk mimarîsinde mühim bir unsur olan kubbenin bir köylü mimarın kafasından doğduğu şüphesizdir. Fakat ve yazık ki köylü mimarın yüksek bir buluşla ortaya koyduğu bu kubbeyi son senelerde şehir mimarları tezyinat için kullanılan bir dekor sanmışlardı.



Dağ orman köyleri (Hopa)

2 — Dağ köylerine misal olmak üzere Nevşehir ve Hopadan iki köy alıyorum. Nevşehir Bürkânî dağlar üzerindedir. Toprağı derinlere inmiş. Dere kenarlarındaki kavaklardan başka bağ ve dağlarında büyük ağaçlar yetişmez. Bu sebeplerden köyleri taştandır. Her türlü dağ köylerinde olduğu gibi yollar suların toplandığı hat üzerindedir (hattı içtimaı meyah.) Ufak su kanalları yolların ortasından akar. Evler yamaç-

lara yaslanır. Su istikametlerine amut cepheler alır. Bürkânî dağlarda evler sık ve biribirine bitişiktir. Orman köylerinde evler ekseriya biribirinden uzak ufacık tepelere yerleştirilmiştir.

Bürkânî dağlarda menfi (negatif) köyler de vardır. Bu köyler (turabî kalker) kayaları içerisine oyulmuştur. Pencere ve kapıları kayalardan oyularak yapılır. Bu köyler Bedevîyet devrinden kalmadır. Uzaktan köye baktığınız zaman dağın delik deşik oyukları arasında birçok insanın kaynaştığını görürsünüz. Bugün hâlâ Nevşehre yirmi kilometre kadar mesafede Ucasar adında böyle bir köy vardır. Negatif köylerin şekli ve bediî bir kıymeti olmadığından fazla bahse lüzum görümyorum.

Orman köylerine misal olarak verilen resimden de anlaşılacağı gibi orman dağlarında kış sürekli ve şiddetli olduğundan evler ve zahire ambarları kapalı teraslarla ortaya alınmıştır.

Her çeşit köye ait yazımda o köy için lâzım gelen sözü söyliyeceğimden köyler hakkındaki toplu gösterişime nihayet veriyorum.

Köy nümuneleri olarak gösterdiğim resimler benim hayalimden doğmuş şeyler değildir. Her birisi ayrı bir karaktere ve modern bir gösterişe sahip olan bu köyler bizzat köylü mimarın eseridir. Ben bu işin ancak yerinde gösterişini cizmiş bir ressamıyım.





SELMA LAGERLÖF AYNADA KENDİSİYLE

HASAN CEMİL

İSVEÇ mecmualarından biri bir anket açar, ve birçok edip ve sanatkârlara şu suali sorar: "Eğer siz, bu yılın bir gününde, yirmi yaşındaki kendinize rasgeleydiniz, bu mülâkat, tahmininize göre, acaba nasıl cereyan ederdi?,,

Selma Lagerlöf — ki bu arsın yüksek sanatkârlarından biri olmuştu; çünkü büyük bir insandı, ve insanlığın kurtulmasına ve yükselmesine çalışan en temiz ruhlardan biri idi — bu ankete şu cevabı vermiştir:

"Çok candan dilerdim ki bu ihtimalden uzak mülâkat hiçbir zaman vukua gelmesin. Yirmi yaşındaki Selma Lagerlöf kalbi ihtiras dolu ve nefsine sonsuz itimat besliyen bir genç kızdı. Ve eger o bugün 68 yaşındaki Selma Lagerlöf'e rasgelseydi, ilk soracağı şey şüphesiz şu olurdu: "Acaba bugünkü ben Şakspiri gölgede bırakacak birkaç haile yazdım mı?,, Onun bu sualine ben tabiî "hayır,, cevabını verecektim. Bunun üzerine o bana ikinci sualini soracaktı: "Acaba Götenin şirleriyle mukayese edilebilecek lirik şiirler yaptım mı?,, Tabiî buna da "hayır,, diyecktim. O zaman o tekrar sora vaktı: "Acaba Odise ile bir kıratta bir destan yazmağa muvaffak oldum mu?,, Elbette ben onun bu merakını da tatmin edemiyecek, ve açıkça anlıyacaktım ki yirmi yaşındaki Selma Lagerlöf benim hakkımda şöyle hüküm veriyor: Ben kabiliyetimi öldürmüşüm ve hiç kullanamamışım! O zaman ben, bazı romanlar ve hikâyeler yazdığımı söylemeğe çok güç cesaret edebilecektim; o da bana haykıracaktı: "Romanlar, hikâyeler mi!... Böyle şeyleri 12, 13 yaşımda iken ben de yazdım. Fakat bu sayfaları daha o zaman kapattım. Bütün nesir kitapları on, onbeş yıl içinde asrîliklerini kaybederler. Ben gün için yazmam, ebediyet için yazarım.,,

Hayatımın mahsullerini onun böyle hakir görmesine şaşıyorum; fakat bu genç cesaretin ve bu kuvvetli itimadın bir vakit sahibi olduğumu düşünüyorum da gözlerim yaşarıyor.



ÇOBAN

A. CEMİL MİROĞLU

Göynünde köydeki güzel Ayşesi,
Bir dal gölgesinde yatıyor çoban..
Kıra yayıldıkça çıngırak sesi,
Sürüsüne bir göz atıyor çoban..

Kopmuş bir gül gibi solan akşama,
Ufukta saçını yolan akşama,
Koyu gölgelerle dolan akşama
Kavalından bir "ah!,, katıyor çoban...

Derdini söylemek için rüzgâra,
Elinde kavalı, içinde yara,
Güneşle beraber doğup kırlara,
Güneşle beraber batıyor çoban...



AHMET HAŞİM

ABDÜLHAK ŞİNASİ

AHMET Haşim Bağdatta, galiba 1885 senesinde, belki de biraz daha evel doğmuştu. Basılmış en eski manzumesi olan "Şiri Kamer„ inde yadettiği bu uzak ve ateşli diyar ve bir melâl ahengiyle çağıldıyan Dicle onun bir şiir halinde ruhunda için için duyduğu birer hatıraydı. Fakat bitmiş bir âlemin hatıraları gibi bir şey. Belki eski Hacılar bir kere gitmiş oldukları Haçcı, onu tekrar etmiyeceklerini bilerek, böyle hatırlarlardı. Ahmet Haşim hiçbir zaman Bağdada dönmek ve doğduğu bu yerlerdeki hatıralarına kavuşmak ihtiyacını duymadı. Hatta oradan kendisine küçük bir irat getiren yerlerini satıp orasiyle rabıtasını büsbütün kesmeği bile tercih etmişti. Babası Türk hükûmetinin memuru ve kendisi Türk harsının mükemmel bir mahsulüydü. Irkan bilmezsem de milliyet itibariyle o kadar mükemmel Türktü ki Türklüğün en ince hislerinden birkaçının ifadesi onun eserindedir.

Ahmet Haşimin sırrı ve büyük kıymeti şair doğmuş olmasaydı, biz Galatasaray Lisesi sıralarında onun ilk manzumelerini okurduk. Mektepte, bizim zamanımızda, bir hırpanilik modası vardı. Ahmet Haşim mektebin verdiği kaba ve lâcivert bir nevi aba giyerdi. O zamanlar biraz yaramaz çocuklar bir işe yaramaz zannedilirdi. Ahmet Haşim, ilk önceleri, benim kendine merbut olduğum bir arkadaş değildi. O sıralarda bile ona "şair Ahmet Haşim„ derlerdi. Bu tevcih ta hayatının gurubuna kadar, ona verilecek en doğru ünvan olarak kaldı. "Şiri Kamer„ inin o zamanki şeklini okur okumaz bu şiire meclûp ve Ahmet Haşime merbut oldum. Hatta diğer arkadaşların bu şiir mucizesine niçin benim kadar meftun olmadıklarına şaşıyor, bu şiiri iyi hissetmediklerine kızıyordum. O vakittenberi diyebilirim ki onunla aramız hiçbir zaman ciddî bir surette açılmış değildir. Zira bendeki şiir âşkı zavallı arkadaşımın hayatı boyunca bütün titizliklerine sabretmeğe kâfi geldi.

Ahmet Haşimde o zamanlarda biraz "taşralı„ bir hal vardı ve yüzünde bir Halep çıbanı yarasına benziyen, fakat küçükken başından geçen bir kaza neticesinde hasıl olduğunu hatırlar gibi olduğum bir yaranın yeri vardı. Ahmet Haşimin o vakitlere ait resimlerinde güzel olmıyan bir çocuk ve bir genç yüzü görülür. Sonraları zaman bu çehrenin ham yerlerini olgunlaştırarak ve ilk hatlarını incelterek ona ilk zamanlarında noksan kalmış bir mana ve bir asalet vermişti.

Ahmet Haşim Galatasaray Lisesinden çıkınca küçük bir maaşla Rejiye yani o zamanki tütün inhisarını işleten şirkete girdi. Meşrutiyetin ilânından sonra "Fecriâti,, toplanışına iştirak etti. Bir aralık İzzet Melihle birlikte edebî bir mecmuanın müdüriyetinde bulundular. Sonra o hocalık etmeğe başladı. İzmir idadisinde Fransızca muallimliği etti. Harp içinde ihtiyat zabiti sıfatiyle Çanakkale muharebelerine iştirak etti ve harbin sonlarına doğru iaşe zabiti oldu. Harpten sonra terhis edilince Düyunu Umumiyede ve Düyunu Umumiye idaresi lâğvedilince Osmanlı Bankasında birer memuriyet aldı. Ve sonra gene hocalığa dönerek güzel sanatlar akademisinde "mitoloji,, ve "estetik,, muallimliği- Mülkiye Mektebi ile Harp Akademisinde de Fransızca muallimliği etti. Bir aralık telsiz telefon şirketinde sanat müdürü ve sonraları da bir demiryolları şirketinde meclisi idare azası olmuştu. Fakat son zamanlarında ona ancak Güzel Sanatlar Akademisiyle Mülkiye Mektebindeki dersleri kalmıştı.

Onun nasıl bir hoca olduğunu hiç bilmiyorum. Bana her şeyden bahseden dostum talebesinin ne lehinde, ne aleyhinde hiçbir zaman hiçbir şey söylememişti.

Ahmet Haşim en sevdiği şiirlerini, epiyce geç olarak, ancak 1921 senesinde "Göl Saatleri,, ünvanlı ilk küçük şiir mecmuasına topladı. Sonra, ikinci şiir kitabı olan "Piyale,, nin ilk tab'ı sanırım ki, 1926 veya 1927 senesinde çıktı. Ve buna ilk yazdığı uzun manzume olan "Şiri Kamer,, ini de ithal etti. 1927 de muhtelif makale ve neşir parçalarının bir kısmını "Gurebahanei Lâklâkan,, ünvanlı bir kitabına topladı. 1928 de "Piyale,, nin ikinci tab'ı neşrolundu. Gene 1928 de yevmî bir gazetede basılmış fıkralarını "Bize Göre,, ünvaniyle neşir ve buna Paris seyahatine dair bazı yazılarını ilâve etti. 1933 de ölümüne sebep olan hastalığı münasebetiyle yaptığı "Frankfurt Seyahatnamesi,, ni de, yeni harflerle bastırdı. İşte az fakat özlü yazmış olan muharrir Ahmet Haşimin şimdiye kadar çıkan kitapları bu beş küçük risaledir.

Bir de kitaplarındaki bütün şiirleriyle cilt haline alınmamış, yahut natamam kalmış bazı manzumelerinin "Ahmet Haşimin Şiirleri,, ünvaniyle hep bir arada toplanarak basılmakta olduğunu gazeteler yazdı. Burada bu kitabın şairin ölümünden sonra çıkacağı evelden malûm imiş gibi bir ünvan intihap edildiği görülüyor.

Senelerdenberidir bozulmuş böbrekler, bozulmuş sinirlerle kalan Ahmet Haşim âdeti veçhile kıs kıs gülerken konjestiyone, hırçın ve âdeta haşin, feverana hazır yaşardı. Onun "Başım,, manzumesi şiir olarak ne pek güzel ne de pek Ahmet Haşimvari değil ama bu itibarla pek dikkate şayandır: "Bihaber gövdeme gelmiş, konmuş — Meütheyyiç, mütekallis bir baş! — Bir kızıl çehrede âteş gözler — Bana gûya ki içimden bakıyor! — Ah, yarabbi, nasıl birleşti — Bu çetin başla bu suçsuz bedenim — Bir küçük lâhzai ârâma feda — Bütün alâyiş namusıytın!,,

Onun "altın gözünün halkalarında„ hayatı bir peri masalı gibi gören bir çocuk hali ve peresteşi vardı. Ahmet Haşimin gözleri denilebilir ki aynı zamanda hem şeytanı hem çocukça idi. En basit şeyler ve bilhassa insanlar ona harikülâde gözüküyordu. Hayatın kuruluşu onca çok karışık bir makinenin işlemesi gibi anlaşılması pek güç gelir ve o hayatta muvaffak olanlarda şeytanî bir şey sezerdi. Onlar gûya kendisinin inceliklerini bilmediği bir oyun oynuyorlar ve kendisi bunda mutlaka yenilecek sanırdı. Bir şehrin yollarında otomobiller, ormanlardaki vahşi hayvanlardan ziyade nizam ve intizam bilmiyen ve gûya her yandan insanların üstüne hücum eden ve onları ezip geçen şeyler sanır, helecan içinde kaldırımlara kaçardı. Hayatta o kadar yaya kalıyordu!.

"Kim görse onu ederdi insâf!„

Şair Ahmet Haşim içimizde en çok okumuş olan, umumî kültüre en çok saihp olanlardan biriydi. Asıl üstatları da bazı Fransız şairleriyle Remy de Gourmont, Anatole France, Alain gibi birkaç Fransız mütefekkiriydi. Fakat kendisi hayatında en iptidaî insanların refakatlerinden hoşlanır ve bunu arardı. Niçin? Sanıyorum ki çok medenî ve bu itibarla biraz mütereddî olduğu için bu basit adamların refakatlerinde bir istirahat ve sohbetlerinde kendisinin mahrum olduğu bir sükûnet buluyordu. Ahmet Haşimin bu mahalle kahvesi dostları ona âdeta lâzımdı. Bu garip muhit içinde kelimeler fikirleri örten birer parola gibidir. Buradakiler aralarında âdeta bir kuşdiliyle anlaşırlar. Evet demenin hayır demiş olmağa kadar şümulü, peki kelimesinin olmaz demeğe kadar hududu vardır. Ahmet Haşimin bu arkadaşları şiirinin musikisini tabiî hiç duymaz ve tabiî hiç anlamazlar, nesrini daha açık, daha vazih, ve hakikat ve hayata daha uygun olduğu için ona müreccah bulurlar, ve hele tuhaflıklarına, hiddetlerine bayıldıkları için günlük sözlerini bunlara da tercih ederlerdi. Fakat bu sözler dinliyenlerin de mübalâga olduğunu bildikleri ve inandıkları kısmını, inanmadıkları parçasından ayırmak zahmetini bile ihtiyar etmedikleri sözlerdi. Filhakika Ahmet Haşim pek canlı konuşurdu. Sözleriyle ekseriyetle istiyerek, bazan da istemiyerek, insanı güldürürdü. Bu mübalâgalı talâkat kendine böylece hususî bir muhit bulmuştu. Ve bazan Ahmet Haşim sözünü bir sanat eseri gibi dinletmek için lüzumsuz zahmetlere katlanır, şuursuz iddialara düşerdi. Ben böyle zamanlarda tenezzül ettiği muvaffakıyet için ona serzeniş ederdim. Hayatında bu "nesri şiirine, sözü nesrine„ tercih edilişi kurbanı olan zavallı şair öldükten sonra yazı sanatinin saliklerı içinde bile bu tercihi yapanlar olduğunu ve bu yanlış ölçülerin bazı yazılarda yer tuttuğunu gördük. Zaten bugün şiirden uzaklaşmış ve ayrılmış bir devirde yaşıyoruz. Geçirdiğimiz hemen umumî ve dünyevî bu şiirsiz ve materiyalist zamanlar en halis bir şairin bile simasını tahrif ederek ona bir nevi sırıtkan bir maske takıyor. Bütün bunlar zaten yalnız küçük ve mümtaz bir zümrenin

anlayıp sevebileceği bir şair olan asıl halis, asıl safî, asıl asîl Ahmet Haşimi tanımamak, anlamamak ve sevmemek demektir.

Ahmet Haşim başından ve ruhundan şiirinin cevherini koparıp çıkarabilmek için bir amele gibi çalışır ve tabiî birçok cüruf çıkarırdı. İşte mahallesinin komşuları ve öfkesinin ahbapları onu bu amele tarafından anlıyarak bu bir damla cevheri bulmak üzere çıkardığı cüruf için severlerdi. Fakat eminim ki Haşim başkalarına hitap eden sözlerinin gürültüleri içinden arada sırada beyninde tekevvün eden bir ilâhi mısrağın ahengini duyuyordu. Şiir pek az duyulan ve anlaşılan bir şey olduğundandır ki şiiri çok duyulmuş ve anlaşılmış değildir. Hatta o kendinin şiiri anlayışı, ve anlatışı, şiir telâkkisi itibariyle de anlaşılmamış kalıyordu.

Galatasarayda o zaman kitabet ve edebiyat hocamız Ahmet Hikmet bir gün "fikrin şekilden evel hazırlandığı hissini veren eserlerde şiir mucizesinin tekevvününe imkân yoktur. Ahenk ve kafiyenin tesadüflerinden doğmıyan fiikrler sanate mal edilemez„ tarzında bir şey söylemiş ve başka bir talebenin hiçbir kıymet atfedip dikkat edemiyeceği bu sözü duyan genç talebe Ahmet Haşim dünyanın en "enteresan„, en mühim sözlerinden birini duyduğuna kanaat etmişti. Muhakkak bu an içinde gözleri parlamıştır. Ve ruhu o zaman gözlerini kamaştırmış olan bu hakikate artık sonuna kadar sadık kalmıştı. Bakınız şair bu cümleyi ne muhteşem bir tefsir ile tebcil ediyor:

"Belâhatin sirayetine karşı ruhu siyanet için hayat beni şimdiye kadar daha müessir ve daha sıhhî bir düsturun vücudundan haberdar edememiştir.„ diyor.

Onun şiirinin edebiyatımızda başlangıçları Cenap Şehabettinde, Abdülhak Hâmitte, ve, daha evelce, Şeyh Galiptedir.

Cenap Şehabettin Ahmet Haşimin ilk gençliğinde pek çok sevdiği ve yazısında methetmiş bulunduğu belki yegâne şairdir. Filhakika Cenabın meselâ:

"Düşmüştü siyehberkişebe şebnemi sîmîn,
"Şebnem gibi titrerdi kamer leyl üzerinde.„

gibi mısraları Ahmet Haşiminkilerinden evel, bunları hatırlatmaz ve hazırlanmaz mı?

Abdülhak Hamidin bir orman gibi geniş eserinde Ahmet Haşimin gözleri kendi zevkine göre olan mısraları bulur ve muttasıl tekrar ederdi: "Uzanmış sayegâhı narı çîle — Serapa rahatü şevk'ü terennüm!„ ve "Makber„ in yazılabilmiş olmasına hayran kalırdı. Abdülhak Hamidin şiirinde Ahmet Haşimin şiirini sarahaten hatırlatan çok ince ve ihtizazlı parçalar vardır. Öyle ki o şairin senelerce evel yazmış olduğu bazı mısralar senelerce sonra bu şairin bize en yeni görünen mısralarına benzer. Meselâ: "Finten„ den şu hastanedeki kızları tarif eden mısralar:

"Ağız bir his, saçı bir nefha, gözler fikrü hülyadan, — Denir bir gölgede tair bu mahlûkat rüyadan!„

Ve gene meselâ "Belde yahut divaneliklerim„ de olduğunu sandığım

şu beyit mutlaka "Göl Saatleri„ nde olmalı değil miydi:

"Gece bir tarhı nilgûndur göl,
Şuleden halk olunmuş ezharı!„

Ahmet Haşimin şiir telâkkisi Fransada o kadar rağbet gören meşhur "safi şiir" nazariyesine tamamen uyar ve şiirleri bunun en parlak, en güzel nümunelerindendir. Şair Ahmet Haşimin dünyada asıl anladığı ve "Piyale„ sinin başında anlattığı mevzu bu "şiir„ ve "safi şiir„ nazariyesi, felsefesi ve hâdisesidir.

Kâh bu şiire, kâh bu nazariyeye "anlaşılmaz şey„ diyorlar. Şüphe yok ki "anlaşılmaz şairler„„ denilen şairlerin ceddi en eski zamanlarda bulunur. Eski Yunan şairlerinden Lycophron Méléagre belki bunların piri idi. Halbuki bir kısım için anlaşılmaz telâkki edilmiş şairlerin aynı zamanda daima büyük hayranları da olmuştur. On altıncı asırda Maurice Scève bunun meşhur bir misalidir. On dokuzuncu asrın sonunda Stéphane Mallarmé diğer bir meşhur misali olduğu gibi. "Prends l'éloquence et tords - lui son cou!„ (telâkati tut ve kafasını kopar!)demiş olan Paul Verlaine'in nasihatine uyarak Ahmet Haşim şiirinde didaktik telâkatten kaçınmış, şiirin fikirlerle değil, fakat kelimelerin ahenkleriyle, cümlelerin musikisiyle tanzim edildiği sırrına ermişti. Bu şiir "impressionnisme„ ve "symbolisme„ dir. Bu artık aksa bir inceliş, hareketsiz bir tahlil dir. Buradaki dinamik bir sanattir, bir zihnin şiirin dalgalarına tâbi olarak sallanmak zevkini tatmakla vasıl olduğu vazıh, berrak bir mestî...

Ahmet Haşim birçok şeyler severdi. Fakat kendince her şeyi icmal eden şiiri her şeyin fevkinde severdi. Şiir onca hayatın ve dünyanın icmalini yapan bir tat, bir iksirdi. Şiiri onun kadar seven bir adam görmedim. Ancak gittikçe gerek kendisinin gerek okuduğu sair şairlerin şiirleri için daha müşkülpesent oluyordu. Kitaplarına almadığı ilk şiirleri çoktur. Sonraları beğenmediği ilk şairleri de çoktur. Ruhunun pervanesi gittikçe daha parlak ziyalar istiyor, son haddine varmış ve demiri ateş gibi şeffaf görünen, narıbeyza haline gelmiş mısralar istiyordu.

Ahmet Haşimin beyni şiir denilen mucizenin tekevvün ettiği bir yerdi. Şair, şiir denilen ve ekseriyetin lâkayt kaldığı bu sanatin eri ve ermişi idi. Gerçi dünya ondaki bu sanate lâkayt kalıyorsa da dünyanın güzellikleri ve hayatın hisleri kalbinin inbiğinden süzülerek bunları toplıyan ve aksettiren bir damla jale halinde kaleminden sızar, kâğıda hâk olurdu. Ve bu şiir usaresini çıkarabilmek için o kimbilir hayatında nasıl ıstırap çekiyordu!. Haşim samimî fakat güç bir sanatkârdı. Ruhunun musikisini duyurmak için ettiği bu ısrar, anlaşılsın, anlaşılmasın, bahşayişini her tarafa ibzal eden tabiatin lutûflarından biriydi.

Belki otuz senedir bu isim bende şiir ve şair hissini ve fikrini uyandırıyor ve temsil ediyordu. Ta mekteptenberi "Şîri Kamer„ ruhuma bir mehtap gibi sızmıştı. Meşrutiyetten sonra Resimli Kitaba, Aşiyan mecmuasına, sonra Serveti Fünun verdiği yazıları takip etmiş, "Göl Saatleri„ nden burada çıkan kısımla-

rı ne kadar heyecanla okumuştum. Her nesil kendine göre bir iki şair çıkarıyor denilebilir. Şu itibarla ki bunların eserlerini gerek anane, gerek yenilik kısımlarında daha iyi seziyor ve daha çok seviyor. Neslimizin Ahmet Haşimin şiirlerine nasıl meftun olmuş olduğuna şimdi biz şehadet etmeliyiz. Ahmet Haşim, Yahya Kemal ve Yakup Kadri ile birlikte, neslimize şiirin en koyu tadını vermişti. Ahmet Haşim neslimizin birkaç hissini erişilmez bir muvaffakıyetle ifade etti. Bizim vaktinde bilhassa sevmiş olduğumuz şiirleri bize nasıl içimizde gizli kalmış hislerin ifadesi gibi geliyordu. Bunları nasıl zevkle tekrar ediyorduk! "O belde„ şiirini meselâ:

"Ne sen
Ne ben,
Ne de hüsnünde toplanan bu mesa,
Ne de alâmı fikre bir mersa
Olan bu maî deniz,
Melâli anlamıyan nesle aşina
değiliz!„

Bu şiirler bizim gençliğimizin lezzeti ve zerafeti olmuştu. Ahmet Haşimin musikinise hiçbir zaman erişilemedi.

Ahmet Haşimin bütün şiirinde halis bir şair heyecanı, hassasiyeti ve inceliği vardır. Onun daima nakâm ruhu ancak bu kendi âlemi, kendi şiiriyle dolmuş ve kendi kendini tatmin edebilmişti.

"Bir günün sonunda arzu„ şiirini basıldığı mecmuada okuyunca pek çok sevmiştim. İyi hatırlarım Ahmet Haşim dedi ki: "En güzel şiirim ama korkarım ki yegâne güzel (o zaman için) şiirim. Hakikat budur. Ötekiler hep çocukluk, hep saçma şeyler! Şiir ne kadar "impondérable„ a yaklaşırsa o kadar güzel ve o kadar şiir oluyor! Ben de bu itibarla bir tek bu şiiri yazmış oldum!„

Ahmet Haşimin sesi Türk şiirine belki hafif bir nağme ve mucizesi belki hafif bir ışık tarzında karışıyordu. Fakat bize öyle geliyordu ki maneviyatımızın âlemi bu sayede daha inceleşiyor ve daha ahenkleşiyor. Şair böylece millî bir rol, bir vazife ifa ediyordu. Birden bu nağmenin sustuğunu duyduk ve artık her şeyin şiirini biraz daha uçuklaşmış buluyoruz. Ahmet Haşim, muannit, kısa, kesik kesik ve ruha dolan nağmesiyle "aşkın bu karanlık gecesinde„ bir bülbül gibi ısrar eden Ahmet Haşim edebiyatımızda esasî bir şahsiyet ve bir varlık, adetleri belki ona varmiyan üstatlarımızın biriydi. Ve Türk şiiri onunla bugünkü üç dört üstadının birini kaybetti. Ahmet Haşim asıl şair mizacına malik olan adamdı.

Ahmet Haşimin bin zahmetle besteleyip kalbinin de, fikrinin de fevkında, başının üstünde yanan ziya halesi içinde yaşattığı bu şiir, bu musiki denilebilir ki bizzat kendisine de faikti.

Ahmet Haşimin ince, zarif, nükteli, sanatli, işlenmiş, kadife gibi yumuşak ve açılmış çiçekler gibi olgun nesrini meth için ne söylense belki az gelir. Ekseriyetle pek zeki ve bazan da için için müstehzi olan bu nesir hakikaten ne güzeldir! Ahmet Haşim bunlarla "Bize Göre„ hisler ve fikirler yazmıştı. Ahmet Ha-

şimin bunları ne emekle yazdığını bilirim. Başının meyvesini olgunlaştırarak koparıp harice vermek ne zordur! Hatırlıyorum, Ahmet Haşim, İkdamda bir "Bize Göre" parçasını fikrinden ve kalbinden süzülen bir madde gibi sızdıra sızdıra bütün yarım gününü geçirerek, akşama doğru, müşkülât ile bitirir ve imzalardı. En evel yazdıklarını birer birer herkese, İkdamın her muharririne ve her gelen misafirine okurdu. Hepsinden bir tavsiye, bir fikir, bir his almağa, her yeni kıraati üzerine bir tashih daha yapmağa çalışırdı. Sonra Ali Naci Beye okur, ondan da bir az tuz, biber isterdi.

Bir gün kendisinin yanlış ve mübalagalı tefsir edilmiş bir fıkrasının Taymis gazetesindeki akisleri münasebetiyle galiba Yunus Nadi Beyin bir makalesine cevap yazıyordu. Kapıdan girdiğimi görür görmez memnuniyetle gülümsedi ve mütadının hilâfında bir mülâyemet, ünsiyet ve sükûnetle: "Siz bilmiyorsunuz, bugün buraya sizi Allah gönderdi!" dedi. Yunus Nadi Beye verdiği cevabı benim de birkaç noktadan tetkik ve tahlil ile muvafık bulmamı istiyordu.

Hatta böyle bir cevap teşkil etmiyen parçaların bile ne kadar zahmetle yazılıp kaç tashihten geçtiğini daima gördüm. Denilebilir ki Ahmet Haşimin fıkrasını yazacağı günler bunun ta bittiği akşam saatine kadar, indinde dünyanın başka hiçbir hâdisesinin zerre kadar mana ve ehemmiyeti kalmazdı. Bir gazete idarehanesinde bulunduğu için bazan birdenbire mühimce bir haber herkesin alâkasını uyandıran bir dalga halinde gelir muhiti sarsardı. O zaman Ahmet Haşim kendini ihmal ettirerek işini sekteye uğrattıran bu hâdiseye kızar, muğber, müteessir olur, kendini hayatın yeni bir cilvesiyle mağdur görürdü.

Ahmet Haşim edebiyat âleminde kendisine nazarı dikkati celbetmek istediği ilk zamanlar kendinden evelkilerine itiraz etmekle başlamıştı. Fakat itirazları pek haksız ve bulduğu fırsatlar hep saçma idi. Tevfik Fikret aleyhinde bir hücum makalesi yazmıştı. Bunun ünvanı "Ruhu bikayt fırsatiyle" yahut "vesilesiyle" dir. Bundan münasebetsiz bir vesile olamaz. Zira Tevfik Fikretin "Rübabı Şikeste" sine nispetle Tahsin Nahidin "Ruhu bikayd" ının ne dûn olduğu meydandadır. Fakat bir tek mısranın ahengi kendi derunî ahengini eda etmese kadrü şerefi bozulacağını sanan ve buna tahammül edemiyen şair, sevmediği bir romancıyı kızdırmak için diğer berbat bir romanı metheden bir makale yazmak ve imzalamakta beis görmez, bundan çekinmezdi. Nesirlerinde tamamen fantezistti. Bütün ciddiyetini şiirine saklamıştı.

Gerçi bütün şairlere nesirle yazmamaları tavsiye edilebilir. Zira biz onların pervazını gördükçe kendilerini olduklarından büyük sanırız. Yaya gezmek bunlara hiç yakışmaz ve gök yüzünde uçmasını bilen şairler çok kere yer yüzünde yürümesini bilmezler. Ancak Ahmet Haşim ayarında bir sanatkârın nesri fena ve onun kültürüne malik bir muharririn yazısı tatsız ve zevksiz olamaz. Ah-

met Haşimin kültürü, zevki, hatta şiiri nesrinde de tabiî kısmen mahfuzdur, lâkin ancak kısmen. Zira şair nesriyle ancak fikrinin dış tabakalarını ifade etmiş ve derinliğini şiirine bırakmıştır. Tabiî bir nesir — şiir farkı vardır ki yazmak sanatini bilen muharrir Ahmet Haşim bunu da iyi bilirdi. Hatta demin ne zor yazdığını söylediğimiz sanatkâr için denilebilir ki şiirine nispetle kolaylığını nesrine bırakmış ve asıl sayini kafasında yavaş yavaş toplanan şiirine hasretmiştir. Bütün hayatında yazdığı şiirleri yaşadığı aylara taksim ediniz; birkaç aya bir kısa şiir düşer. Halbuki Ahmet Haşim hemen her zaman ahengini başında yavaş yavaş duyduğu bir şiir hazırlar, basılacağı zaman için yazdığı mensur yazılarını ise sonra kolaylıkla unuturdu.

Unutmıyalım ki "Bize Göre„ — Bilhassa kitaba alınmıyarak bırakılmış kısmında — ve "Frankfurt Seyahatnamesi„ hulâsa itibariyle yalnız yazıcılık sanatine ait değil, biraz da kitapçılık sanati mahsulüdür. Nasıl ki onun hiçbir kitabına almağa lüzum görmemiş olduğu sair yazıları da vardır.

İlk nesir parçaları yani — galiba Göl Saatleri ve Piyalenin intişarından sonra — "Akşam„ da yazmağa başlamış olduğu fıkralar, şiirinden daha kolay anlaşılarak ona bir nasir şöhreti temin etti ki bunun da nazarı dikkati Ahmet Haşim üzerine celbetmek ve onun kıymetini meydana koymak faydası oldu.

"Nesri şiirinden, sözü nesrinden güzel ve yüksek„ hatası eski bir anlamamazlıktır. Ve ölümünden çok evel hayatında yeretmişti. Bunu Süleyman Naziften bile duymuştum. Halbuki bu güzel nesir başkasınınkinin yanına değil de bizzat Ahmet Haşimin şiiri yanına konursa bu şiirdeki hassa ve mucizenin onda mevcut olmadığı görülür.

İş nesre dökülünce bizim mensur eserlerde şiirdeki meziyetlerden başka meziyetler aramak da hakkımızdır. Ahmet Haşim derin bir şair olduğu kadar yüksek bir mütefekkir değildi. Eserinde bir hakikat taharrisi noktai nazarı mefkuttur. Ahmet Haşimin bu çok güzel mensure mecmualarını okurken için için bir iki teessür duymaktan kendimi alamam. Zeki ve müstehzi de olsa bu nesrin arada bana verdiği hüzün bazan muharririnin millî hars noktai nazarından mahrumiyetleri olduğunu duymaktan gelir, bazan da şairin — konuşmalarında yaptığı gibi — yevmî sütunlar üzerinde de perendeler atarak marifetler göstermek isteyişinden.

Ahmet Haşimin şiiri bir velînin şiiridir. Nesri bazan usta bir muharririn meharetleri olmakla iktifa ediyor. Mürşit asıl ruhaniyetini şiirinde veriyor. Ahmet Haşimin mısraları daha uzun günler ve gecelerce ilk bahar rüzgârları ve mhetap suları gibi Türk hafızasına ceyyit ve güzel gelecek, fakat mensur yazıları Türk şuur ve vicdanında derin izler yapmış bir eser olmıyacaktır. Zira yazık ki Ahmet Haşim zekâ ve muhabbetini mezcederek bize kendisinden miras olmak üzere böyle ayrıca bir eser bırakmadı.

Ahmet Haşim öldüğü zaman gösterilen tessürlere, yapılan tezahürlere ve neşredilen yazılara bakarak ona hayatında hep bu takdir ve hürmetin gösterilmiş olduğuna hükmetmemelidir .Safi şiiri anlamak bir istidat, bir zevk ve bir kültür işi olduğundan bütün yeniliğine ve tazeliğine rağmen bu şiir ilk zamanlarında, hatta şiir ve edebiyat muhitinde bile, tamamen anlaşılmamış kalıyordu. Ahmet Haşimin hayatından bahsederken onun uzun seneler maruz kalmış olduğu — ve uzaktan Edebiyati Cedideye karşı yapılmış hücumları hatırlatan — anlaşılmamak muahazalarını, istihzaları, hiçviyeleri unutmamalıyız. İlk kitabı, "Göl Saatleri", neşrolununca bir makale yazmak istediğimden kendisi hakkında yazılmış methiyeleri okumam için verdiği defter kabının içinde galiba bir iki makale ile bir iki mektup vardı. İşte şairin o zamana kadar gördüğü meth ve mükâfat bunlardan ibaretti. Ve 1921 de kitabı intişar edince bundan muhabbet ve sitayişle bahsetmekte o vakit "Dergâh,, mecmuasını çıkaran Fevzi Lütfi Beyle Nurullah Ata Bey, bir de ben sanırım ki yalnız kalmıştık. Söylemeli ki Ahmet Haşim bu vaziyette kendini düşmanlarla muhat sanmıştı. Gölden, geceden, kuşlardan, mehtaptan bahseden şairi "kurbağa şairi,, diye anıyorlardı. Bu mütemadî tarizler, şiirinin bu karikatürü, hezil ve hiciv gazetelerinin mütemadî hücumları onu yormuş ve asâbını büsbütün bozmuştu.

Zaman geçtikçe Ahmet Haşimin her yeni kitabı daha çok alâka uyandırdı. Ve gittikçe daha çok muvaffakıyet kazandı. Öldüğü zaman artık şairin şöhret ve kıymeti bilinmiş, takdir edilmişti. En eğlenilen manzumesi olan "Bir Günün Sonunda Arzu,, nun bile yevmî gazetelerde çıktığını gördük. Edebiyat dili sadeliğe doğru yürümüş ve onun kullandığı lisan ile farkı çoğalmışken birçok şeyleri habersizce düzeltip her şeyi yerli yerine koyan zaman Ahmet Haşimin şiirini de lâyik olduğu yüksek mevkie yerleştirdi. Fakat tekrar etmeliyiz ki anlaşılmamış bir Ahmet Haşimin methinden evel onu olduğu gibi anlamağa çalışmak lâzımdır.

Son zamanlarda Ahmet Haşimin böbrekleri büsbütün bozulmuştu. Paris seyahatini yarı kendini doktorlara muayene etirmek, yarı deniz havası almak için yapmıştı. Bir türlü perhizine adamakıllı riayet edemiyordu. Hastalığı arttı. Ölümünden takriben on beş ay evel bana gönderdiği bir mektubunda: "Birden gayet ağır hastalandım. Bir akşam kalbimin tamamen durmasına bir şey kalmamıştı. Hemen kan almak suretiyle büsbütün nefesimin kesilmesine mâni olabildiler. Şimdi göğsümün altında anbean durmasını beklediğim müziç bir şey, yaramaz bir kalp taşıyorum.,, diyordu. Başının ve hülyasının ihtiyaçları vücudunun ve maddî kalbinin dayanıp doyuramıyacağı şeylerdi. Başın kuvvetiyle vücudun, böbreklerin ve kalbin zâafı arasındaki bu tezat onu bitiriyordu. kendisini Alman hastanesine yatırdılar. Doktorlar hayatından ümitlerini kesmişlerdi. Tekrar evine döndü. Ge-

çen senenin Ağustosu içinde bir gün kendisini görmeğe gittim. Hafızam hatıralariyle dolu ve gönlüm ziyaının acısiyle şimdiden yaralı. O şüphesiz kendisini bütün hayatında olduğundan daha artmış bir fırtına ve çoğalmış bir kâbus içinde duyuyordu. Ona neler söyliyebilmek istiyordum.

Onun son yazmış, yahut neşretmiş olduğu mısralar sevdikleri dünyanın yavaş yavaş kendilerinden göçtüğünü duyan bütün insanların hissine tercüman olan şu harikulâde güzel mısralardı:

"Bize bir zevk'i tahattur kaldı

"Bu sönen, gölgelenen dünyada!. Ve eski arkadaşımla uzak bazı hatıralarımızı ihya etmek istiyordum. Bunlar belki âsabına sükûnet verici bir tesir yapacaktı. Fakat hayatını tehdit eden tehlikeden gûya habersiz gibi ve yatağı içinde hayatında olduğu kadar acul ve asabî dostumu görür görmez yüzündeki inhitat hali bana ölüm eşiğinde her bir sözün boşluğunu, her şeyin hiçliğini mukavemet edilmez bir acı ile gösterdi. Doktorlarca ölüme mahkûm olan Ahmet Haşimin gözlerine bakılsa ölüm halinde bir hastaya hiç benzemiyordu. Bu gözler hâlâ parlak, nazarları hâlâ oynaktı. Fakat benzi ne kadar uçmuş, dudakları incelmiş ve tamamen kansız kalmış, ve yüzü bir ölüm manası almıştı. Hastalık onun hislerindeki zehiri ve kanındaki acılığı eritmiş, onu bütün kinlerinden tenzih etmişti. Zavallı Ahmet Haşim "ben nahak yere âlemi kendime düşman sanırmışım! Haksız yere ne çok kalp kırdım! Kendimi hiç sevilmez sanırdım, halbuki beni ne çok seven varmış! Dostlarımın gösterdikleri muameleye mahcubum.,, diye söyleniyordu ve yatağında, tıpkı vaktiyle Tevfik Fikretin ölüm döşeğinde yapmış olduğu gibi, hastalığından kalkınca nasıl başka bir adam olacağını, başka bir ömür süreceğini söyliyerek o hayatın nizam ve intizamını tahayyül ediyordu. Fakat doktorların tavsiyelerini gene dinlemiyordu. "Pehriz et!,, demişler, dinlemiş, Sus! demişler, halbuki susmuyor. "Sükût, ne cebanet!,, diyor. Söylüyor, söylüyor! Doktorlar ise "dinlesin, fakat söyleyip yorulmasın!,, demişler. "Sizin susmanız için bari ben çıkıp gideyim!,, dedim. Ahmet Haşim o gün istediği bir şey olup olmadığı sualime cevaben Fransızca edebiyat gazetelerini istemişti.

Bir müddet sonra yatağından kalktı, Almanyaya gitti, Frankfurt Seyahatnemesini de yazdı, ümitleri artarak geldi, biraz dolaştı, fakat hastalık onu affetmemişti. Ahmet Haşim yavaş yavaş eriyor, sönüyordu. Hastalık daha büyük bir savletle onu tekrar yakalıyarak tekrar yatağa düşürdü. Kendisine her zaman hayırhah bir dostluk ve iyi bir **anlayışın takdirkârlığın** göstermiş olan Hamdullah Suphiye yazdığı bir mektubunu gördüm. Bunda: "Artık ölüm ihtilâçları başladı.,, diyordu. Önce evinden, sonra yatağından çıkmaz oldu. Ölümünden 9 gün evel, sonuncu defa olarak, onu bir daha gördüm. Bu ziyaretimde duyduğum acıyı teessürümden bir türlü yazamıyorum...

Ahmet Haşimin yüzü — onun ölümünden bir gün evel şair Ahmet

Kudsî Beyin aldığı ve gazetelerde çıkan bir fotografta tesbit olunduğu gibi — büsbütün bir ölü yüzü, fakat harikulâde parlıyan ve ölümün geldiğini görürken hayata bakan iki gözle bir ölü yüzünden daha müessir bir şey olmuştu. O sanki daha hayata veda etmemiş gözleriyle yaşıyan bir ölü gibiydi. Sanıyorum ki ömrümde bu kadar trajik bir manzara görmedim. Ve şimdi öyle sanıyorum ki ölüm bile bu harikulâde gözlerin ferini söndürememiş, parıl parıl yanan bu gözler kapanmamış, Ahmet Haşim toprağa bu yanan gözlerle girmiştir. Bir ölmüş çehrede âteş gözler — bize gûya ki ölümden bakıyor!

Ahmet Haşimi hayatında en çok çileden çıkaran, deli eden şey kendisine Arap denilmesiydi. Niçin? Bunu anlamak için dünyaya kuvvetli bir takım sevkitabiîlerle gelen büyük sanatkârların pisikolojilerini bilmek ve ruhlarındaki baka ihtiyacının ne sağlam, ne ciddî, ne derin ve insiyakî olduğunu düşünmek lâzım gelir. Şairlerdeki "nefsini muhafaza etmek„ duygusu kendilerini kısa süreceğini bildikleri hayatları kadar bundan daha uzun süreceğini bildikleri şöhretleriyle alâkadar ettirir. Ahmet Haşime Arap demek onu bütün varlığını temin eden bir âlemden ayırarak bir hiçe döneceği bir âleme atmak, fanî ömründe değil ömrünün tesellisi olan atisinde, bu atide yaşatacak olduğuna inandığı eserinde öldürmek istemekti.

Ölüye acımak ve insaf etmek hılkatinde olan insanlar Ahmet Haşimin ölüsünün başına biraz münzevî ömrünün memul ettirdiğinden fazla bir kalabalıkla toplandılar. Ahmet Haşim acaba Cevdet Kudretin "Cenaze Alayı„ ndaki ölü gibi:

"Şimdi ne çok adamla doldu boş odalarım!„

diyor muydu? Bu kadar çok dostu olabileceğini tahmin ediyor muydu? Biz bile edemiyorduk.

Ölümüne karşı cidden büyük bir alâka ve kadirşinaslık gösterildi. Halkın insiyakî bir surette hissettiği şüphesiz büyük bir şairimizin ziyaı idi. Ona, millî bir cenaze alayı yapıldı. Ahmet Haşimin tabutu boydanboya kırmızı beyaz güzel Türk bayrağı içine sarılmış olarak, babasının medfun olduğu Eyübe götürüldü. Cenazede büyük bir kalabalık, Abdülhak Hâmit ve İstanbuldaki birçok edipler ve şairler, hükûmet mümessilleri Matbuat Cemiyeti azaları, gazeteciler, Güzel Sanatlar Akademisi muallimleri, mektep talebesi, polisler, hanımlar ve çiçekler vardı. Herkeste büyük bir teessür ve bir hürmet hissi vardı. Bütün matbuat ondan methü sitayişle bahsetti.

Ahmet Haşim maddeten öldü. Fakat manen yaşamakta devam edecek. O kızıl bir örtüye bürünerek kendi ruh akrabalarının yanına ve içinden her zaman âşk, ziya ve ahenk taşan bir diyara gitti. Bizden ayrılan Ahmet Haşim Yunus Emre, Fuzulî, Baki, Nabi, Ruhî, Nailii Kadîm, Nedîm, Şeyh Galip ve Avni Bey gibi büyük Türk şairlerinin yaşadıkları yüksek ve mahrem âleme çekilerek onların arasına karıştı.



AHMET HAŞİM den parçalar:

GAZİ

YENİ harflere dair ilk defa fikir teatisi için Dolmabahçe Sarayına davet edilenler içinde Gaziyi reyelayn görmeğe gidenlerden biri de bendim.

Heyecanım çoktu.

Fotograf adesesine zerre kadar itimadım yoktu. Binaenaleyh, fotograf âletinin keşfiyle "portre„ ressamının vazifesine nihayet bulmuş nazariyle bakanlara hak vermek bence müşküldür. Şekil ve madde, ziyanın inikâslarına göre anbean tahavvül eder. Bu itibarla hiçbir çehrenin, evsafı muayyen, bir tek tecellisi yoktur. Fırça sanatkârı, tersim edeceği çehre üzerinde, uzun müddet hayatın cezrü meddini tarassut etmek ve onu birçok tahavvüllerinde zaptetmek suretiyle, nihayet hakikî hüviyetin gizli hatlarını sezmeğe ve görmeğe muvaffak olur. Fotograf, bu dımağî tahlil ve terkip kudretine malik değildir. Onun için, hassas cam üzerinde teressüm eden şekle bir vesika kıymeti izafe edilemez.

Gördüğüm fotograflara nazaran biraz şişman, biraz yorgun, biraz hututu kalınlaşmış bir vücutla karşılaşacağımı zannederken, kapıdan bir ziya dalgası halinde giren mütekâsif bir kuvvet ve hayat tecellisiyle birden gözlerim kamaştı: Hadekaları en garip ve esrarengiz madenlerden masnu bir çift gözün, mavi, sarı, yeşil ışıklarla aydınlattığı asabî bir çehre... Yüzde, alında, ellerde bir sıhhat ve bahar rengi.. Muntazam taranmış, noksansız, sarı, genç saçlar... Bütün zemberekleri çelikten, ince, yumuşak, toplu, gerilmiş, ter ve taze bir uzviyet.

Altı yüz senelik bir devri bir anda ihtiyarlatan adamın çehresi, eski ilâhlarınki gibi, iğrenç yaşın hiçbir izini taşımıyor. Alevden coşgun bir nehir halinde, köhne tarihin bütün enkazını süpüren ve yeni bir âlemin tekevvününe yol açan fikirler kaynağı baş, bir yanar dağ zirvesi gibi, taşıdığı ateşe lâkayt, mavi sema altında, samit ve mütebessim duruyor!

Kendi yarattığı şimşekli bulutlardan, fırtınalardan ve etrafına döktüğü feyizli seylâbelerden yegâne müteessir olmıyan, meğer onun genç başı imiş!

O günün benim için en büyük nimeti, o efsanevî başı yakından görmem olmuştur.

("Bize Göre„ den)

BATAN AYIN KENARINA SATIRLAR

Bir vurulmuş ilâhı andırıyor
Suda teskini zahm eden bu kamer,
Nısfıleylin miyahı durunda
Yıkanır, dinlenir, durur ve güler..

Eli bazan "sükût„ u ürkütüyor
Ki miyah ellerinde hâbide,
Ediyor bazı kuşları davet,
Ah o kuşlar ki şimdi bihareket
Sulatın âteşinde sallanıyor..

Zuhalî bir cidalin asârı:
Gizli bir kavsi bîtenahiden
Oklar indikçe — aksi âlemi dur -
O muzî cüssei ilâhiden
Suya bir hunu âteşin akıyor.. ("Göl Saatleri„ nden)

BİR YAZ GECESİ HATIRASI

İşveyle, fısıltıyla, gülüşle
Olmuş şebi sevda gene bihâp;
Oklar gibi saplanmada kalbe
Düştükçe semadan yere mehtâp...

Buseyle kilitlenmiş ağızlar,
Gözler neler eyler neler işrap;
Uçmakta bu âteşli havada
Vuslet demi bir kuş gibi bitâp... ("Piyale„ den)

ŞAFAKTA

Dönsek mi bu âşkın şafağından
Gitsek mi ekalimi leyale?
Bizden daha evvel erişenler,
Ağlar bugün evvelki hayale...

— Dönmek mi? Ne mümkün geri dönmek
Düştüyse gönüller bu melâle?
Bir eldir ufuklardan uzanmış
Zulmet bizi çekmekte visale... ("Piyale„ den)

GOETHE (GÖTE) VE FAUST

ŞÜKRÜ, *Lisaniyat Doktoru*

GÖTE bir güneş, Faust onun ışığı.

Tanrı ilkin yumguyu (1) yaratırken kendi sönmez ışığından bir parçayı, yıldızlarla bezedği göklerdeki güneşe, başka bir parçayı da kendi kıdi İşte bu tanrılık sönmez ışık; aralığında varettiği yaradılmışına versıra göklerde yağmur bulutlarının arkasına gizlenir. Çok sürmeden bulutlar açılır, ışıklar saçılır, çiçekler açar, kuşlar güler, kuzular meler, bütün yumgu toy düğün eder.

Yeryüzünün seçme yaradılışındaki sönmez ışık; arasıra bilgisizliğin arkasına saklanır, çok geçmeden bütün çevre aklanır. Tanrılık ışık, uruktaşlarına (2) dinçlik vermek için açılır, parıltısı fırdolayı saçılır, uyuşuk yürekler canlanır, soluk benizler kanlanır, gençler öğünür, kocalar avunur.

İşte bilgisizliğin karanlıklarında tam bin yıl bucalıyan (Alman ince yazızı) (3) da Götenin, bu sönmez güneşin çavmasiyle (4) parladı. Bu menğu (5) ışığın ince yazarlar arasındaki erişilmez yerini anlıyabilmek için Alman ince yazısını başlangıçtan kendi çağına kadar kısaca gözden geçirmek gerektir:

ALMAN İNCE YAZISINA GİRİŞ:

Tanyeri ağırıyor.

Tanyeri ağırırken Baltık denizíyle Karadenizin aralığında yaygın bir insan katarı dalgalanarak ilerliyordu. Açlıktan, yoksulluktan gözleri kararmış olan bu sürü uzaklarda bol yiyecek, sıcak güneş ve pek çok altının bulunduğunu duymuştu. Onun için yolda öne çıkan her engel, yıpranmış olan özlülüğün verdiği atılganlıkla kırılıyor ve bir düziye ilerleniyordu. Aksakallıları; aşağı gidilecek aşağı! Güneşin kızgın olduğu yerlerde kuşaklar, başlıklar, kümbetler (kubbe) hep altındanmış diyorlardı.

İşte; bu Cermanların belli olan ilk yürüyüşleri idi. Sulak, otlak yerlere uğranınca orada konuluyor, ekin ekilip avcılık yapılıyor, ne de olsa işittikleri o bitmez tükenmez altınları düşünmiye daldıkları vakit bayağı gözleri kamaşıyor ve yeniden yürümeğe, aramağa koyuluyorlardı. Haydi! İleri!

Birdenbire önlerine bir ordu çıktı. Eski bir alışkanlıkla bunları da

---

(1) Yumgu (Uygur Türkçeci = Kâinat.)

(2) Uruk (Orta Türkçe = nesil, cins, bugün üremek M. Ş.)

(3) Çavmak = Doğmak. (Sıvas güneş çavdı.)

(4) İnce yazı = Edebiyat M. Ş.

(5) Mengu = Edebî (Kaşgarı) Brockelmann S. 121.

bir vuruşta yoketmek üzere atıldılarsa da çelik kurgana (6) çarpmış gibi geri düştüler. Uzun boylu sarı saçlı erkekler sırtlarındaki derileri fırlatarak kargılarına sarıldılar. Boynuzlar ötüyor, yiğitler kükriyor, arkalarında kadınlar ürkütücü bir uğultu ile kocalarını gıcıklıyarak savaşa sürmeğe çalışıyorlardı. Bu yol (defa) bütün varlıklariyle bir daha atıldılar. Çok kanlı olan bu çarpışmada kızıl sakallı iri göğdeli erkekler bitgin, ölğün yerlere seriliyorlardı. Çünkü; karşılaştıkları bu ordu ne kişi oğlu, ne dirik (7), ne de tanıdıkları bir nesne idi. Bunlar bambaşka bir nesne idiler. İki başlı dört ayaklı olan bu aykırı dirikler (8) yıldırım gibi çabuk, aslan gibi güçlü idiler. Korkunç uğultularla nereden geldiği bilinmiyen oklar tosun gibi göğdeleri bir hiç gibi deviriyor, göz açıp yumuncıya kadar bütün konuğu baştan başa tarıyorlardı. Sağ kalanları daha ne olduğunu anlamadan her yönden çevrildiklerini ve artık bütün varlıklarının söndüğünü gördüler. Şaşkın, şaşkın topuzlarını kargılarını atarak ellerini yukarı kaldırdılar, büyük bir korku ile kendilerini verdiler.

Yaralılar kendilerine gelince şaşırdılar: Çadırlar kurulmuş otlar (9) yanmış, etler kızarıyor, kısraklar sağılıyor, sazlar çalınıyor, türküler çağrılıyor, yaraları sarılmış. Süslü giyinmiş ince yapılı kara saçlı güzel kadınlar, tadı yüreğe dirilik veren soğuk içkiler sonuyorlardı. Burası olsa olsa bir Cerman beyinin konağı olabilirdi. O aykırı dirikler ne olmuştu acaba Neden tutsak olmamışlardı? Kendilerini kurtaran kimlerdi?

Derken karşıdan birkaç atlı çıktı. Öndeki sütkırı, bir Han gibi kabararak kıvrak kıvrak kişniyor, sanki geldiğini bildirerek alkış istiyordu.

Üstündeki orta boylu, kara bıyıklı dıvrak (10) yapılı yakışıklı biri idi. Yaşuğu (11) altın olduğuna göre büyük bir•bey olsa gerekti. Yoksa bu; altın kümbetli zengin kendin Roma hakanı mıydı?

Vay, meğerse bu, iki başlı dört ayaklı aykırı dirik sanılan o korkunç yağı (12) nın, altı Türk ordusunun Hakanı imiş. Ağızdan ağıza ta uzaklardaki Cerman uluslarına (13) sav gitti: Türkler; yaman binici korkunç yağılarsa da, savaş aradan kalkar kalkmaz altın yürekli kişiler. Bundan sonra Türk Hakanı ordusiyle gittiği yeni yerlerde Elin beyi geliyor diye karşılanıyor, Göt kızları oyunlarla, türkülerle önlüyor, al-

---

(6) Kurgan = İstihkâm (Radloff C. 2 S. 94.)

(7) Dirik (Tirik = canlı. (Kaşgarî S. 209 = hayvan M. Ş.)

(8) Aykırı dirik = Acaip mahlûk. M. Ş.

(9) — Ot (Od. = Ateş ciğerki otlara yandı.)

(10) Dıvrak = Sebükbar, çevik (Sıvas).

(11) Yaşuğ = Miğfer (Kaşgarî B. S. 81

(12) Yagı = düşman (Kaşgarî B. S. 72.)

(13) Ulus = Kabile Radloff C. 1 S. 1696 .

(14) Sav = Haber, söz. (Ertuğrulun oğlu Savci Saruyatı M. Ş.)

kışlıyorlardı. Cerman beylerinin oğulları, kızları Türk Hakanının konağında yetiştiriliyor, ezilmek istenen Cerman beyleri Türk Hakanına sığınıyor, kırallar Türk Hakanından yardım istiyorlar. Attila; elin Hakanı olarak hiçbir nesneyi esirgemiyor, sığınanları koruyor, gereği olursa ordusiyle yardım ediyordu. Büyük Hakanın ölümünden bütün el ağlaşıyordu. Her yönden gelen el beyleri eski Türk türesince birlikte yas tutuyorlar. Ünlü ölüşün çevresinde atlar koşturuluyor, yakıcı türküler çağrılıyor, yemekler yeniliyordu.

İşte Alman ince yazısının tanyeri böyle ağırmış, eski yüksek Alman ince yazısı denilen ilk çağın (750 — 1050) demeleri; savaşta, erdemde üstün olan Türklerin angaçlarından (15) ışık alarak açılmıştır. Bu ilk çağlarda Türkün güzel (er) sözü Cermanlarda en sevimli at olmuş, Cermanlar seçme yiğitlerine Erman — Herman, ünlü kırallarına Ermenrich (Ermenrih) adlarını vermişlerdir. (16) Ermenrih'in Cermancada yüksek kıral demek oluşu da bu düşüncenin değerini arttırır. En eski türkülerden (Hildebrand) türküsü (Ditrich) von Bern — Teodorih fon Verona) nın Atilaya sığınarak yardım istemesi, Atilanın verdiği yardımcı ordu ile dövüşü, Ditrichin yoldaşı Hildebrandın dönüşte oğlu ile vuruşması üzerine yakılmıştır. (17) Öbür eski, değerli türkü olan (Valtari) türküsü de Attilanın Ren ırmağına dayandığı çağda Frank kıralı oğlu Hageni, Burgunt kıralı kızı (Hildegund) u, Aquitanien kıralı da oğlu Valtari Hakana besledikleri inancı göstermek için Attilaya göndermişlerdi. Bunların kaçma denemelerinde yapılan çarpışmalardan ünlü Valteri türküsü çıkar. Bu türküde Attila; soğuk kanlı büyük ulus başı (18) olarak anılır. Alman eski ince yazısının başka bir ünlü türküsü olan Nibenlungen türkülerinde ise Attila; büyük, eli açık bir Hakan olarak anılır.

Ortalık kararıyor.

İşte millî baştan geçmelerden doğan bu öz şiirler yazılmaksızın ağızdan ağıza dolaşarak ışık saçarken birdenbire etrafı bulutlar sardı. Artık millî edebiyatın yerini Heiland— Helian, Ottfried gibi kuru dinî parçalar tutmuştu.

Büyük Karl ismini alan Avrupanın hükümdarı bile ancak hiristiyanlığın yerleşmesi için çıkardığı ceza kanunlarında yasak ettiği Cerman türelerini sayarak kaydetmekle, yani farkına varmıyarak millî edebiyata yarıyordu, (tapıyordu). Toplattığı söylenen millî türküleri gene kendi oğlu yoketti ve millî edebiyatı da hıristiyanlığın kuru ve zevksiz mevzuları şeklindeki kara bulutlar sardı.

Yeni ışık saçılıyor.

---

(15) Angaç = Anmaktan) hatıra.

(16) Asyada Mogollara da başbuğluk ettiğinden dolayı Türk hanlarına Mogol denildiği gibi, kendisine yardımcı olarak verilen Türk ordusuna başbuğluk ettiğinden Ditrich de Hun kıralı sayılıyor.

(17) Ermine, İrmine, İrmagard, Erper.. Adları da Türk özündendir.

(18) Ulus = Kavm, Radloff C. 1 S. 1696

Romada Cermanlar umdukları kadar bulamamışlardı. Ele geçen hazine de kaçırılırken Ren ırmağına düşürülmüştü. Ne yazık! Yüzlerce, hatta binlerce sene geçtiği halde umulan altınlar hâlâ ele geçmemişti. Roma artık solmuştu.. Derken yeni bir ümit çıktı. Kudüse, Ayduk Yere (19) Türklerin konup yerleştiği, bunların koğulmasının her yiğit er için bir borç olduğu söylendi. Hem de uzak yerlerde neler varmış! Bolluk, sıcak güneş ve pek çok altın.

Binlerle başıboş insan sürüsü yeni ümitlerle, her türlü sefalete katlanarak Ayduk Yere yüneldiler. Fakat; Anadoluda o eski yaman binici, korkunç düşmanla, Türklerle gene karşılaştılar. Bu yol çarpışmalar daha kanlı idi. Ta dünyanın ötebaşındaki adamlar gelmiş, ana yurdunu soyup yağma etmek, üstelik de yerleşip efendilik yapmak istiyorlardı. Bıçak kemiğe dayanmıştı. Savaşa gücü yeten düşamana aman verilmiyordu. Korkunç kan döküldü. Alman beylerinden, tutsak olanlar Türklerin Hakanından gördükleri alçak gönüllülüğe, geniş yürekliliğe şaştılar.

Yurtlarına dönen şövalyeler, şairler erlik savaşında yaman bozulmuşlardı, imrendikleri altına kavuşamamışlardı. Fakat; yeni bir hız, yeni bir ışık ile dönmüşlerdi. İşte; orta yüksek Alman edebiyatı denilen devre (1050 — 1450) yeni Türklerin hatıralarından aldığı nurla ışımıştır.

Ne Sen Gallen papaslarının çalışmaları, ne Fransız şövalyelik ve türelerinin alınması ne de Fransızcadan yapılan tercümeler Alman millî edebiyatına bir canlılık verebiliyordu. Fakat; orta Alman edebiyatının en büyük lirik şairi Walter von der Vogelweide (Valter fon der Fogelvayde) (1228) dahi dahil olduğu halde, seçme üslûbu ile şövalyelik destan sanatini kuran Hartmann von Aue (1189), derin duygulariyle köylü ve kır hayatını en orijinal bir surette terennüm eden Neihart von Reuenthal (Naynhart fon Roynttal) (1219) gibi sanat hayatının ebedî yıldızları ancak uzaklardan, Türk elinden Türklerle olan temas ve baştan geçmelerden aldıkları nurla orta devrin şiir ufuklarını ışıttılar, öz, millî edebiyatın çiçekli yollarını açtılar. Ve şu suretle gözler yeniden geçmişe, eski büyük hatırata, millî destanlara çevrildi. Hildebrant, Ditrih, Valter, Nibelungen destanları yeniden çağrılmağa, işlenmeğe başlandı. O vakitlere kadar yalnız ağızlarda söylenen Nibelungen destanı en değerli epik olarak işlenip yazıya geçti.

Şu suretle açılan millî edebiyat akıntısı o kadar kabarmıştı ki 11 ve 12 inci asırda hâkim olan dinî edebiyat, kilisenin bütün gayretine rağmen 13 üncü asırda gölgede kalmıştı. Hatta 13 üncü asrın ortasında ilk defa olmak üzere Almanca olarak bir dünya kroniki yazılmıştı.

Durgunluk.

14 ve 15 inci asırlarda ticaret dolayısiyle refahın artmasından, sanat artık saraylardan, şövalyeler muhitinden halka indi ve yayıldı. Fakat; uzaklardan alınan ilham nuru artık dinçliğini kaybetmiş ve tesirsiz kal-

---

(19) Arzı Mukaddes.

mıştı. Vakıa bu çağlarda edebiyatın alanı geniş, verimi boldu. Fakat; hepsi cılız, başsız ve nursuzdu. Vaktiyle destanları, saz şairleri ilden ile dolaşarak yazarlardı. Hele Türingin sarayları bunlara çok itibar ederdi. Şimdi, saz şairleri rağbetten düşmüşlerdi. Millî varlığın korunması için sanat erbabı (üstat türküleri birliği) diye bir birlik kurdu. Bu birliğin edebî tarzı bir yönden antik diğer yönden halkça idi. Bu tarzın en büyük mümessili 16 ıncı asırda yaşıp devrinin en çok alkışlarını toplıyan kunduracı Hans Sachs (Saks) idi. 300 seneden fazla süren bu mektep büyük Götenin sanate lâyık olduğu yeri vermesiyle ortadan kalktı.

Orta Almancanın, kibar çevrelerinde incelen zevki, düzgün üslûbu, şısası: İdeal sanati yerine esnafça, pratik, didaktik sanat moda olmuştu. İngiltere, Fransa ve İtalyada seçme çevrelerin ince zevkiyle beslenen sanat, Almanyada burjuva tarafından, koridorlarda birahanelerde işleniyordu.

İşte orta devrin sonunda Alman millî edebiyatının geçmişe olan bağı büsbütün kırılmıştı. Edebiyata başsız koruksuz (20) esnaf malı olarak düştüğü yetişmiyormuş gibi kilise bir düziye baskıyı arttırıyordu. Düşünce ve vicdan üzerine yapılan bu ağır baskı her duyguyu ihtilâle sürüklüyordu. Fakat, nereden, nasıl patlak verecekti.

Ta (1348) de Prağ üniversitesi, sonraları yarım düzine üniversite daha kurulduğu halde bir türlü canlılık eseri görülemiyordu. Bu hal yalnız Almanyaya da has değildi. Her taraf uyuşmuştu. Ne fikir alanında hür olmak maksadiyle kurulan ümanizm birlikleri, ne de sanat âleminde serbest bulunmak düşüncesiyle kurulan Rönesans birlikleri bir türlü canlı bir varlık gösterebiliyorlardı.

Bir şimşek çakıyor.

Birdenbire Avrupada bir hareket başladı. Etraf açıldı. Bu sisleri kaldıran hangi kuvvet? Bu ışık nereden geliyordu. Bu sisleri kaldıran Türkün topları idi. Bu ışık Türkün kılıcından çıkan şimşeğin parıltısı idi.

Yeni devir başlıyor.

Bir vilâyette üç Kayser ilân edecek kadar düşmüş olan Bizans, tarihten silinmişti. Bizansın Avrupaya kaçan tembel üleması dolayısiyle geçmişe, antik klâsik dünyaya yeni bir alâka doğmuştu. Avrupanın düşünenleri uyanmıştı. Bu çağlara kadar Yunan medeniyeti Fransızca veya Lâtinceden okunurken artık Yunancadan okunmağa başlandı.

Türkün her dönüm noktasında yeni yolu göstererek nur saçışı bayağı, Avrupa binginlerini kızdırmıştı. İlk ümanizm çağının en anmıya değer şahsiyeti, ünlü (Deliler gemisi) eserini yazan Sebastiyan; Barnd (Türk tehlikesi) eseriyle, Wimpheling, Locker (Vimfeling)(Lokker); Türklük aleyhindeki şiirleriyle, (Hıristiyanizm demek daha doğru iken) ümanizm dedikleri mabedin çanlarını çalarak Avrupayı uyandırdılar.

Lâkin Türkün bu çağta Avrupaya gönderdiği ışık arkadan gerisi kadar beslenemedi. Bizansın kalkması Avrupanın gözünü açarken İstanbulda

---

(20) Koruk = hamî.

saray ve çevresi, çok sürmeden derin bir uykuya daldırmıştı. Avrupada ümanizm, Rönesans hareketleri birleşip sağlam bir yön alırken Almanya çıkan protestanlık yüzünden gene dolambaçlı bir yola sapmıştı. Üç asır boyunca — hakikatte bir düzüne intibah çağı demek olan — Ümanizmüs (1450 — 1580), Barok (1580 — 1680), intibah ve klâsisismus (-680 — 1740), Rokoko ve hassasiyet (172 — 1760) basamaklarını dolaştı.

Alman edebiyatının doğru yolu, ilk başlamasından bin sene sonra, Alman milletinin en büyük oğlu olup (Göte) suretinde yanan hidayet meşalesiyle ebediyen nurlanacaktır.





SANAT VARLIĞIMIZDA RESMİN YERİ

RESSAM ALİ SAMİ

MEMLEKETİMİZ bir sanat memleketidir. Toprağı, havası, suyu tarihi, üstünde yaşıyanlara her asırda sanat ilham etmiştir. Garp, kazmasını, küreğini hatta pabucunu bile tahtadan yaparken, Türk, topraktan çıkardığı demiri, kalkan, kılıç, miğfer yapmış ve üzerlerini altın nakışlarla süslemiştir. Onlar, aradan binlerce sene geçtiği halde hâlâ garp müzelerinde bile nadir eserler arasında saklanmaktadır. Türk minyatürleri, Türk nakışı, Türk cildi, Türk çinileri şark sanat tarihinin büyük ciltler teşkil eden mühim kollarıdır. Hiçbir asırda modası geçmiyen ve eskidikçe kıymeti artan halının mucidi de Asya steplerinde yaşıyan Türklerdir. Türkler halıcılığı çadırdan şehirlere getirmişler, mabetlerini, saraylarını, evlerini bununla bezetmişlerdir. Halı sevgisi Türklerden Avrupaya da intikal etmiş ve her modanın kısa bir ömür sürdüğü o diyarlarda bu modanın itibarı on asırdan beri, her gün artmak şartiyle hiç eksilmemiştir. Türk halısı başlıbaşına bir âlemdir.

Türkler tahta oymalar, sedef kakmalarla da şaheserler yaratmışlardır. Türk sanati, fensiz ve ilimsiz bir sanat da değildir. Kök boyaların, çeşmibülbüllerin, taban kılıçların, çelik ve çini terkibinin esrarını kimyager ve fabrikatör Avrupa hâlâ keşfedememiştir. Eski mimarîde şöhret almış bir Türk tarzı vardır. Kubbeler ve kemerlerle vücuda gelen camiler, medreseler, çeşmeler, kervansaraylar ve onların istinat ettiği temeller birer sanat harikasıdır. Bu mevzular Türk sanat tarihini araştıran ilim adamlarımız için çok zengin ve derin mevzulardır. Ben bu yazımla onlardan bahsedecek değilim. Düşüncelerime bir giriş olmak üzere tekrarladım.

Eski Türklerin resim, nakış, heykel ve kabartmalardaki zevki Osmanlı Türkleri zamanında kısmen değişmiş, ve muasırı bulunan Avrupada resim sanatının girdiği terakki devirlerine rağmen Türkiyede resim, kitap tezyiniyle çiniciliğe münhasır kalmıştır. Bu devrin sonlarına doğru ondan da eser kalmamıştır. Eski padişahlar ressam lâzım olduğu zaman Avrupadan getirtmişlerdir. Avrupadan gelen ressamlar arasında "Centilli Bellini,, ve "Meling,, en meşhurlarıdır. Fatihten Abdülhamide kadar padişahlardan çoğu Avrupalı ressamlar istihtam etmiştir. Abdülhamidin bile bir "Zonaro,, ve bir "Valeri,, si vardı.

Bizde, meşrutiyete kadar gelen son yirmi beş otuz sene zarfında, sırf zatî teşebbüsleriyle, garp mem-

leketlerine az çok uygun resim yapan birkaç ressam yetişmiştir; fakat bunlar yaptıkları işle memlekette bir *sanat* varlığı yaratamamışlar, hatta iyi bir başlangıç bile temin edememişlerdir. Bunların bazıları tamamen "Piyer Loti„ zihniyetiyle garp oryantalistlerinin gidişlerine özenmişler, diğer bir kısmı da Avrupayı kitaplarla, basma resimlerle tanıdıkları için yaptıkları resimleri kitap resimlerine, litografilere benzetmeyi gaye edinmişlerdir. Bunlar arasında resmi ancak padişahtan rütbe ve nişan koparmak için bir vasıta olarak kullananları bile vardır. Tabiî böyle çürük esaslara dayanan ressamlar millî bir mevcudiyet göstermekten uzak kalmışlardır. Fakat bu başlayış az olduğu kadar özden olsaydı, sanati derhal halka maletmek kabil olurdu.

Şüphesiz bizde resmin terakki etmesine mâni teşkil eden birçok sebepler ve kusurlar olmuştur. Taassubun bu sebeplerin en başında olduğunu söylerler. Vakıa bir zaman için bu iddia doğru olabilirdi; fakat son yarım asırdanberi resim sahasında gösterdiğimiz yoksulluğu tamamen buna yükletemiyeceğim. Çünkü bir tarafta kibrit kutularındaki resimleri kazıtan taassup yaşarken bile diğer tarafta iyi kötü mekteplere resim dersi girmişti. Bir Sanayii Nefise Mektebi açılmıştı. Canlı ve çıplak modellerden resim yapılıyordu. Hatta asker mekteplerinin yüksek sınıflarında bile resim öğrenmek istiyen talebeye hususî kolaylıklar gösterilirdi. Benim de Bahriye Mektebinin harbiye sınıflarında iken yağlı boya resim yaptığım için hususî bir odam vardı. Bundan başka hariçte de münevver sınıf arasında resim sevgisi başlamıştı. Fakat millî sanat çeşmesinin kuraklığı onları yabancı milletlerin eserlerine yaklaştırıyordu. Bir kısım cahil zenginler ise Avrupanın kötü yağlı boya resimlerini, altın çerçevesinin, yalabık renklerinin, Paris ve Berlin dagmasının hatırı için yüzlerce lira vererek almağa başlamışlardı. Hâlâ o resimleri saray döküntülerinde, eski vükelâ konaklarında görürüz. Avam sınıfına gelince; Arap Üzneği, Şah İsmail, Hayber Kalesi resimlerini, fena ve yanlış yapılmış, kötü basılmış, zırhlı ve muharebe resimlerini evlerine ve kahvelerine asarlardı. Bu malûm hâdiseyi tahlil edeceğimiz zaman şu meşhur: "Marifet iltifata tâbidir„ nazariyesini tekrar eder ve "memleket teşvik etseydi elbette sanatkâr da yetişirdi„ der geçeriz. Bana kalırsa, bu kaziyeyi biraz da aksi tarafından araştırmakta bugün için alınacak epiyce ders vardır. Gerek münevverlerin gerekse avamın ve zenginlerin tuttukları bu yanlış sevgi, mekteplerde tutulan yanlış bir gidiş yüzünden böyle faydasız bir boşluğa doğru akıp gitmiştir.

Ben o kanaatteyim ki ta başladığı tarihtenberi resim derslerini sebep ve hikmetini kavrıyan eller idare etmiş olsaydı, memleketteki resim bilgisi, resim sevgisi, hatta umumî sanat duygusu, elbette bugünkünden daha pek çok iyi olurdu.

Avrupada derebeylik ve krallık devirlerinde, sanat sevgisi yüksekten aşağı tabakaya iner, bazen de hiç

inemez, yalnız asîlzadeler arasında kalır. Son asrın sanati halk arasından yükselmiştir. Yani sanati seven sade cebinde parası olan değildir.

Müzeler, galeriler, halk için açılır. Halkçı sanatkâr gene halk arasından yetişir. Garpta eski sarayları, şatoları resim müzesi yaparlar. Halk bu saraylara kendi evi gibi girer, çıkar. Sevdigi millî sanatkârlarının eserlerini vecdile seyreder ve onların başında göğsünün yükseldiğini hisseder. Elhasıl halk sanatkârlarını, sanatkâr da halkı muhabbetle sever. "Folklore„ kelimesini yirminci asır icat etmiştir. Bugün halk edebiyatının payesi klâsik edebiyattan hiç de aşağı değildir. Resim de, musiki de tamamen böyledir. İşte bu mütekabil sevgi ve anlaşma arasında millî kültür yorulmadan inkişaf eder. Bu metodu tamamen yeni asra da maledemeyiz, çünkü eski tarihin en sanatkâr milleti olan Yunanlılar, sanat terbiyesini, sanat zevkini halk arasında yaymak sayesinde yüksek bir medeniyet kurmuşlardır.

Fikrimce mekteplerdeki resim derslerinde iki büyük gaye gözetilmelidir. Bunlardan biri amelî resim dersi, diğeri de sanat terbiyesini, sanat zevkini, hazırlıyacak fikir dersidir. Bu arada hocanın en mühim vazifelerinden biri de yüksek sanat kabiliyeti olan çocukları bulup çıkarmak ve onları memlekete kazandırmaktır. İşte memleketin şerefini yükseltecek millî sanatkârlar böyle bir fidelikte yetişirse, güzel sanatlar akademisinin yüzünü güldürecek talebe de kolayca bulunur.

Bir Amerikalı mütahassıs anlattı: "Epiyce zaman evel Japonyada bir petrol tasfiye fabrikası kurmuştuk. Bir gün hocalarının refakatinde yetmiş seksen kadar küçük yaşta mektep talebesi fabrikamızı gezmeğe geldi. Müsaadeyi alır almaz büyük bir merakla içeri daldılar. Biz makinelerimizi ve ifa ettikleri vazifeleri hocalarına anlattık, hocaları da talebeye izahat verdiler. Talebe hocalarının tariflerini dinledikten sonra hemen ceplerinden resim defterlerini çıkardılar, ayakta makinelerin ve fabrika tertibatının resimlerini çizmeğe başladılar, istisnasız çocukların hepsi bir mühendis gibi mükemmel kroki alıyorlardı. Japon çocuklarının resim çizmekteki kabiliyetlerine hayran oldum. Ve o zaman kanaat getirdim ki, böyle yetişen bir çocuğun hayatta elinden hiçbir iş kurtulmaz.„

Japon çocuklarına gösterilen usul çok mühimdir. Bu usulde kroki almak ve seri çizgi çizmek uygun bir metotla öğretilirse, bunu öğrenmiyecek hiç kimse yoktur. Bu noktada istidat sözünün hiç yeri yoktur. Tabiî, bu tarzda resim dersi, mekteplerin ders odalarında değil, böyle amelî sahada tatbikat dersi şeklinde verilir.

Artık tamamen bir "endüstri„ devrine giren memleketimizde bu tarzda yani, amelî ve hendesî resim dersleri çok mühimdir. Bunu herhalde dikkat gözümüzden kaçırmamalıyız.

Bundan başka, yukarıda söylediğim gibi, sanat zevkinin membaı da mekteplerdeki resim dersleridir. Ankarada açılan Resim Muallim Mek-

tebinden böyle büyük hizmetler bekleriz.

Meşrutiyet ve onu takip eden lâyik Cümhuriyet devri her türlü taassup kayıtlarını ortadan kaldırmıştır. Bu maniler kalktıktan sonra memlekette resim zevki daha ziyade yükselmeliydi. Bugün münevver tabaka arasındaki resim sevgisi belki her vakitten fazladır, fakat anlayışlı ve bilgili olan bu sınıf zevklerini okşıyacak eser görememekten müştekidir. Gençlere gelince, içlerinde gizli kalan bu tabiî meyli ne ile tatmin edeceklerini bilmediklerinden Holivut kart postallarına, sinema resimlerine sarılıyorlar. Avam takımıise hâlâ kaldırım resimcilerinin elinden çıkma, taş basması zırhlı resimlerini, sevgili kumandanlarımızın yanlış yapılmış, fena basılmış resimlerini, Anadolu harbine ait yanlış ve zevksiz karalamaları alıyor, evlerine ve kahvelerine asıyorlar. Onlar da sanat zevkini ve resim sevgisini bunlarla oyalıyorlar. Millî bir halk ressamlığına her vakitten ziyade muhtaç ve müftakiriz. Bunu bugünkü mevcudumuzla yapmağa hiçbir mânimiz de yoktur. Komşumuz Balkan hükûmetleri durmadan bu vadide çalışıyorlar. Bizim resim kudretimiz ve ressamlığımız Balkan milletlerinin ressamlığından hiç de aşağı değildir. Fakat her nedense ressam arkadaşlarımız henüz millî vazifelerine başlıyamamışlardır. Bu durgunluğun sebepleri oldukça tetkike lâyıktır. Bize manolya resimlerinden, krizantemlerden evel millî destanlarımızı okuyacak ve millî mefahirimizi tesbit edecek, inkılâbı tarihe nakledecek resimler ve tablolar lâzımdır. Müzelerimizi, galerilerimizi bunlarla süslemeliyiz. Haftalık mecmualarda onların kopyaları çıkmalıdır. Mektep duvarlarında talebe onları görmelidir. Resimci dükkânlarında onların büyük mikyasta renklilerini görmeliyiz. Hatta Avrupa sergilerine onlar gitmeli, Avrupa gazetelerine onların örnekleri basılmalıdır. Resmin lisanı beynelmileldir. Ondan dolayıdır ki, harpsonrası dünyası tayyare bombaları, deniz torpilleri kadar da sanat propagandalarına ehemmiyet veriyor.

Maarifimizin her şubeye olduğu gibi sanat cereyanlarına da büyük ehemmiyet vermeğe başlaması ve yeni programla daha amelî bir gidiş aramakta olması, sanatkârları bilhassa münevver sanatkârlığı himayeye karar vermesi, memleket namına sevinecek bir hâdisedir.







BULGARLARIN EN ESKİ TARİHİNE DAİR

HÜSEYİN NAMIK

MALÛMDUR; ki Bulgarlar Hunların inkırazından sonra tarihte gözükmeğe başlamışlardır. Binaenaleyh Bulgarların en eski tarihini Hunların inkırazını müteakip tarihte gözükmiye başlıyan kavimler arasında aramamız icap etmektedir.

Bunun içindir; ki Bulgar tarihiyle iştigal eden Fehér Géza Bulgarların en eski tarihini herhalde Kutrigur ve Utigurların tarihiyle alâkadar görmekte ve bu suretle tetkikatına devam etmekte idi. Turan mecmuasında yazmış olduğu kıymetli bir makale bu ciheti bu noktadan tetkik etmekte idi.

En nihayet Moravcsik Gyula bu hususta bulmuş olduğu kıymetli bir vesika ile Bulgarların en eski tarihini tenvire muvaffak olmuştur. Bu aşağıda izah edeceğimiz tetkikata nazaran Bulgarların en eski tarihini Onogurların tarihinde aramamız içap eder.

Bu kavmin hakkında ilk defa Priskosun kaybolmuş eserinin parçalarında izahat vardır. Bu izahata nazaran Asyada Avarlar harekete gelmişler, Sabirlerin üzerine hücum ettiklerinden onlar da Saragurlar , Uroglar (Ogurlar) ve Onogurlar üzerine yüklenmişler, bunları eski vatanlarından daha garba doğru sürmüşlerdi. Bu kavimler de 463 senesinde Bizansa sefirler gördermiş, Bizansın dostluğunu elde etmek istemişlerdi. Bunların en eski vatanları Garbî Siberyada iken Sabirlerin hücumundan sonra buraları terkederek daha garba Bizans arazisi havalisine gelmişlerdi. Bunların en garpta oturanları — yani Saragurlar — daha garba doğru harekete mecbur olmuşlar, Karadenizin şimal sahillerinde oturan Agaçeriler üzerine hücum ile bunları mağlûp etmişlerdi.

İşte bu vakaları müteakip Bizansa sefirler gelmiş, Bizans ise bu sefirleri iyi bir surette kabul edip senelik vergi vereceğini dahi vadetmiş. yalnız Bizansın ora hudutlarını muhafaza etmelerini rica etmişti.

Bunun üzerinedir; ki Saragurlar 466 senesinde Acemlere karşı harplerde bulunmuşlar, Kafkasyadan geçerek Ermeni arazisine kadar ilerlemişlerdi.

551 senesinde eserini yazan Yordanes de Onogurlardan bahsederek kürk ticaretiyle iştigal ettiklerini kaydetmektedir.

Agathias da Stephanos Protomartyr ismiyle tanılan kalenin daha evel Onogur kavmi burada oturduğundan bu ismi de taşıdığını yazmaktadır. Theophylakton Simokates Onogurların Bakad adlı bir şehri olduğunu ve bu şehrin hareketi arzdan

yıkıldığını kaydetmektedir. Menandros ise 458 senesinde Avarların Sabirler ve Onogurlar ile birlikte harp ettiklerini ve Sabirlerin mağlûp ve perişan olduklarını yazmaktadır. Aynı membadan Onogurlar hakkında daha mühim malûmat elde etmekteyiz: Bu zamanlar Onogurlar son derece büyümüşlerdi. Türk Hanı yani garbî Gök Türk hükümdarı Bizansa sefir göndererek şu haberi Bizans hükümdarına göndermişti: Türk hükümdarlığının hükümran olduğu saha güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar uzar. Alanlar da Onogurlar gibi kendisine karşı gelmiş ise de diğer kavimler gibi Türk idaresine girmeğe mecbur kalmışlardır. Bu izahattan anlaşıldığı veçhile Onogurlar altıncı asırda garbî Gök Türk hükümdarlığına tâbi idiler.

VII inci asra ait diğer bir memba da Onogurianın Karadeniz sahilinde olduğunu söylediği gibi Livanius adlı birisine istinaden de bunların Maeotis bataklıklarının yukarı kısmında sakin olduklarını, civardan balık avlıyarak tuzsuz yediklerini kaydetmektedir. O halde Onoguria denilen yerle Don nehrinin aşağı kısımlariyle Kuban nehri taraflarında bulunuyordu.

VIII inci asırda Bizanslılar artık Onogurları Hıristiyan dinine sülûk ettirmişler, hatta bu havalide bir de piskoposluk tesis etmişlerdi. Evelce söylediğimiz gibi işte en eski Bulgarları bu kavimle birlikte aramamız icap etmektedir. Bu ciheti ispat eden vesika şudur:

Agathon 713 senesinde Onogur — Bulgarlarının Trakyaya hücum ile esir aldıklarını kaydetmektedir. Filhakika diğer tarihî vesikalar da 712 senesi vakayii sırasında Tuna Bulgarlarının Trakyaya hücumundan bahsetmektedir. Diğer membaların yalnız Bulgar diye kaydettikleri bu kavme Agathonun Onogur — Bulgar ları demesi bu kavmin Bulgarlarla olan alâka derecesini göstermektedir.

VII inci asra ait Johannes Antiocheuc eserinde Bizans hükümdarı Zenonun 482 senesinde Bulgarları Gotlara karşı edeceği harpte yardımcı olarak çağırdığını yazmaktadır. Bu harp Sirmium havalisinde vaki olup bu vesika hakkında diğer membalar da izahat vermişlerdir. 499 senesinden itibaren Bulgarlar Bizans hükümdarlığının hudutlarına tecavüz etmeğe ve VI inci asrın ilk yarısında da Trakya ve Moesiaya hücum etmeğe başlamışlardı. Binaenaleyh V inci asır nihayetlerinden itibaren Bulgarlar Karadenizin şimal sahillerinde bulunmakta idiler.

Bulgarların menşeine veya daha doğrusu hicretine dair Bizans membaları şu izahatı vermektedir: Eski Bulgarya Maiotis ve Kuban ırmağı havalisinde idi. Bulgarların kabile akrabasından olan Kotraglar da burada oturuyordu. Bizans hükümdarı Konstantinos zamanında (641 — 668) Bulgaryanın ve Kotragların hükümdarı Kovrat idi. Bunun beş oğlu vardu: Bunlar babalarının vefatından sonra onun tavsiyesi hilâfına olarak biribirleridnen ayrılmışlar, her biri kendisine tâbi olan kabileyi alıp başka illere göçetmişti .

Oğullarından birincisi Bayan babasının arazisinde kalmış, ikincisi Kotrag don ırmağının garp tarafına geçmiş, dördüncüsü de Tunadan geçerek Tannoniada Avarlara tâbi olmuş, beşincisi ise Pentapoliste Romalıların idaresine girmişti. Dördünvü oğlu ise Dnieper ve Dnyester ırmaklarından geçerek Tuna yanında yerleşmişti. Bulgarların bu suretle dağıldığını gören Hazerler birinci çocuğun üstüne hücum ederek kendisini vergiye bağlamışlardı.

Bizans membalarına göre buraya kadar verdiğimiz izahatı lisanî tetkiklerinde tamamiyle teyit ettiğini görmekteyiz: Onogur ismi On+Ogur diye tahlil edilmektedir. On Türkçede malûm adet ismidir. Ogur da Oguz isminin Bulgar Türkçesindeki aldığı şekildir. (1)

Oguz ismini profesör Németh Ok+z diye tahlil ve izah etmektedir. Ok eski Türkçede kabile manasına gelir; Z de cem edatıdır. Binaenaleyh Onogur on kabilenin ittihadından sonra konan isim demektir. Filhakika Türklerde kabile isimlerinin başına gelen adet isimlerinin o kabilenin kaç kabileden terekküp ettiğini gösterdiğini biliyoruz. (Otuz - tatar), Dokuz — Oguz ilâ. Kabile isimlerini hatırlayınız. Daha fazla izahat için de bakınız: Türk Dünyası; S: 54 — 57. Bu itibarla bu on kabilenin içinde Agathonun da teyit ettiği veçhile Bulgarlar da bulunuyordu.

Şurası kayde yaşandır; ki Onogur ismini Macar âlimleri Macarlara ecnebi kavimler tarafından verilen Ungar ismiyle münasebattar görmektedirler. Ungar ismi Onogur adından çıkmıştır. O haled bu on kabilenin içinde Macarlar da bulunuyordu. Türklerde âdet olduğu veçhile camiaya mensup her boy camianın umumî ismini kullanır; bunun için Macarları da ecnebî kavimler bu isimle tanımışlar, bilahare camiadan ayrıldıktan sonra aynı ismi bunlar için kullanmağa devam etmişlerdi.

Bulgar kavim isminin izahı da bunu teyit eder mahiyettedir: Profesör Németh Bulgar ismini Türkçe *bugamak* faslından çıkarmaktadır. Binaenaleyh manası karışmış demektir. (Bizim lehçemizde Bulgar şeklini de hatırlayınız.) O halde Bulgarlar Onogur yani on kabilenin münkariz olmasından sonra bunlardan vücuda gelmiş bir kabile olup bu ismi de bu suretle almıştır.

Gerek lisanî ve gerek tarihî vesikaların teyit etmiş olduğu bütün bu izahatı daha eski devirlere götürmek ve menşeler üzerinde tetkikatta bulunmak imkânı vardır.

Yukarıda izah ettiğimiz veçhile Onogur on kabile manasına gelir. Filhakika gerek Çin membalarında ve gerek Orhon ve sair Türk kitabelerinde bir kavim isminden bahsedilmektedir; ki manası on kabile demektir. Bu kavmin ismi On+ok tur. Okun kabile manasına geldiğini biliyoruz. (Daha fazla izahat için Thomsenin Turcicasına bakınız.)

---

(1) Malûmdur ki orta Türkçedeki Z li kelimeler eski Bulgarcaya veya onun bakıyesi olan bugünkü Çuvaşçaya geçtiği vakit R olur. Binaenaleyh yukarıki tebadülü de aynı kaideye göre olmuştur.

Böyle olunca Onoklarla Onogurlar veya Onoguzlar yekdiğerinin aynı olan kavimlerdir. Bu ciheti Marquart da şu satırlarla teyit etmektedir:

"On oguz, die Zehn Oguz, oder On Oq, die Zehn Pfeile, der offizielle Name der Westtürken.„

Ayni noktayi profesör Németh Körösi Csoma Archioum mecmuasının ciltl, sayı 2 de teyit ve izah etmiştir.

O halde gerek Bulgarların ve gerek Macarların en eski tarihini garbî Gök Türklere tâbi olarak yaşıyan Onokların tarihinde aramamız icap eder.

Bu ciheti de başka bir fırsatla izah edeceğim.





ANADOLUNUN DOĞU SUNDA DİL MESELESİ

KADRİ KEMAL

BUNDAN birkaç yıl önce yapılan "umumî nüfus tahriri,, bize memleketimiz hakkında birçok şeyler öğretmiştir; bunlar arasında, Anadolunun doğu ve güney doğusundaki halkımızın bugün konuşmakta oldukları dillerin rakamla ifadesi en mühim memleket meselelerinden birini ortaya koymaktadır. İstatistiğin bize bildirdiğine göre, Anadolunun doğu ve güney doğusunun bugünkü halkının yüzde elliden çoğu, öz Türkçenin gayri dillerle konuşamktadır.

Vaktiyle hemen bütün halkı öz Türkçe konuşan ve tarih vesikalarının gösterdiğine göre, Türkten başka bir soydan olmıyan bu insanlar, nasıl olmuş da öz dillerini yitirmişler ve yabancı diller edinmişlerdir?..

Anadolunun doğu ve güney doğusu çevresinde oturan halk, bundan birkaç asır önceye gelinciye kadar hep öz Türkçe konuşurlardı. Bugün buralarda birkaç dil konuşuluyor. Bu diller arasında Türkçeden sonra en çok yaygın olanlar Kurmanç ve Zara dilleridir. Her ikisi de iptidaî dillerdir. Yapılan birçok araştırmalar neticesi bu dillerin dağlı Türkler tarafından konuşulan Türkçenin "halitalaştırılmış,, iki lehçesi olduğu anlaşılmaktadır; Alman müellif Fritz'in Leningratta neşredilmiş olan Kürtçe — Rusça — Almanca lûgat kitabında 8307 kelime vardır. Bunlardan 3080 söz eski Türkçedir. Geri kalan keliemlerin büyük bir kısmının daha eski Türkçe asıllardan olmadığını kim iddia edebilir? .

Bugün buralarda Türkçeden gayri diller konuşan birçok aşiret ve kabilelerin eski reislerinin ve o aşiretleri teşkil eden halkın çoğunun eski dede ve baba adları hep Türkçe imiş. Bunu birkaç misal ile anlatayım; şimdi Şatak, Çölemerik, Başkale ve Beytüşşebap taraflarında oturan Ertuş adında bir aşiret vardır ki, bu aşiret efradından bugün Türkçe bilen ve konuşanlar pek azdır. Fakat aşiret halkı arasında nesilden nesle geçen hikâyelere bakılırsa, bunlar eski reislerine "İlağası,, derlermiş. Bu aşiretin Keravi kabilesinin eski reislerinin adı da "Tatarhan,, imiş.. Kamasuâlâm, Anadolunun doğu vilâyetlerinde büyük bir yığın teşkil eden Cibranlı aşiretinin aslen Türkmen olduğunu yazmaktadır. Bu aşiret de eskiden reislerine "İl ağası, derlermiş...

Bundan beş asır evel Hınıs taraflarına Selçuk Türk ailesinden üç kardeşin hâkim bulunduğunu "Şerefname,, de okuyoruz. 7 buçuk asır önceleri buralarda aşiret reislerinin hemen kâffesinin Türk oldukları ve aşi-

ret halkının Türkçe konuştukları ileri sürülmektedir. O zamanki aşiret reislerinin birçoğu, Ürkmez Bey, Domalu Bey, Uluhan Bey, Uluğ Bey, Demir Bey, Tatar Bey, Kılıç Bey, Budak Bey gibi adlar taşıyorlardı. Halk bir kısım aşiret beylerine "Torun„ diyordu. Bu söz Türk ananelerinde asaleti ifade eder. Çok eski zamanlarda, Türk boy ve oymak beylerine de "Torun„ deniliyordu. Eskiden buralardaki halk ve aşiret reislerinin pek çoğunun Çağatay edebiyatiyle uğraştıklarını tarih hikâye etmektedir. Daha bunun gibi birçok misaller ve tarihî hakikatler, bize Anadolunun doğu ve güney doğusu memleketlerinde önceler baştan başa Türkçe konuşulduğunu anlatmaktadır.

Bu memleketlerin Mogol istilâsına kadar olan tarihi de, bize buralarda çok eskidenberi kesif Türk yığınlarının bulunduğunu gösterdiği gibi, Mogol istilâsından kaçan halkın çoğu da doğudan batıya doğru göçmüşler ve istilânın verdiği dehşet üzerine bu memleketlerin sarp ve yalçın dağlarına sığınmışlar ve buralarda yerleşmişlerdir. Bugün bu memleketlerin dağlık kısmında oturan halkın ecdadını bunlar teşkil eder. Gerek Timurlenk ve gerekse Osmanlı idaresi zamanlarında, bu memleketlerde yaygın bir halde oturan Türkmenlere büyük zulümler yapılmış ve bu zulümler onları millî hüviyetlerini gizlemeğe zorlamıştır. Sarp dağlara çıkanlar şehir ve kasabalarda oturanlardan ayrı düşmüş, bu suretle yıkılan millî birlik yerine, dağlılarla şehirliler arasında çetin bir düşmanlık baş göstermiştir.

İran şahı İsmailin en çok dayandığı kuvvet Türkler ve Türkmenlerdi. Doğuda Şiîlik Türkmenlere dayanarak hız alıyor ve yayılıyordu. Şah İsmail eski büyük İran saltanatını yeniden diriltmeğe hazırlanıyor, Osmanlılar yıkılmış Roma imparatorluğu gibi bir imparatorluk kurmak istiyorlardı. İki siyaset, ve iki mezhep çarpışıyordu. Bu çarpışmalarda en çok harcanan ve zulüm gören Türk ve Türkmenlerdi. XV inci asırdan sonra Şiî Türkmenlere karşı yapılan takip ve imha hareketleri pek genişti. Bu itisaflar Türkmenleri Osmanlılardan uzaklaştırmış ve onları bilhassa öz millî hüviyetlerini gizlemeğe ve Türkçeden gayri diller öğrenip konuşmağa mecbur tutmuştur. Orta Anadoludan birçok Türkmen boyları zaman zaman Osmanlıların idaresizliğinden, zulümlerinden kaçarak Anadolunun doğusundaki sarp dağlara, çetin geçilir vadilere göçüp yerleşmişlerdir. Çoğu Şiî ve bir kısmı Hanefî olan bu Türk boyları mezheplerini değiştirmemiş ve fakat komşuları bulunan Şafiî Kürtlerle anlaşabilmek için Türkçeden ayrı bir dil edinmiş ve yavaş yavaş kendilerini Türkten gayri bir unsur saymağa başlamışlardır. Onların bu hareketleri o devrin icabatındandı, çünkü; o zaman "Türk olmak„ ve "Türk bulunmak„ âdeta bir musibet sayılırdı. Kızıl Irmak kıyılarından doğuya göç ederek Dersimin bir dağına veya Hakkârinin bir vadisine yerleşen bir Türkmen aşireti kendisine "Kürt„ diyor, Sakaryadan kal-

karak Mardinin çölüne göçen bir Türk boyu da kendisini komşularına "Arap„ diye gösteriyordu. Vaktiyle Konya ve Karaman mıntakasından kaldırılıp şarkta Ağrı dağı taraflarına yerleştirilen Türkmen Celâlî aşiretinin bugünkü vaziyeti bu iddianın en beliğ bir delilidir.

"Kürtler„ adındaki kitabın müellifi Eğil, Palu ve Çermik beylerinin aslen Türk olduklarını yazmaktadır. Vaktiyle Bitliste hâkimlik yapmış olan "Şerefname„ sahibi meşhur Şeref Hanın annesi de Safevîler ümerasından bir Türk ailesi olan Emir Han Muslnun kızıdır. Emir Han Bayendir aşiretinden Tokat Bayendir adiyle tanınmış olan Emir Beyin torunu ve Külâbî Beyin oğludur. Tokat Bayendir ise, Akkoyunlularken uzun Hasanın ümerasındandı.

Birçok halkın öz millî dilini yetirmesindeki en büyük mesuliyet ve utanç payı, işkil götürmez ki; Osmanlı idaresine düşer. Osmanlıların fena idaresi yüzünden, Anadolunun doğu ve güney doğusu mıntakalarında asırlarca zaman Sünnîlik ve Şiîlik kavgaları devam etmiş, bütün bu mücadele ve boğuşmaları Osmanlı ricali, Osmanlı münevverleri de ayrıca körüklemişlerdir. Osmanlı — İran siyasî ve içtimaî ihtilâfları, Kızıl Irmak ve Sakarya kıyılarından büyük İran yaylasına kadar olan geniş sahada sakin birçok Türk boy ve aşiretlerini ihma etmiştir. Osmanlıların doğudan gelen Şiî istilâsına karşı en emin bir tampon olarak kullandıkları kuvvet - Şerefnamenin yazdığı gibi - o zaman sayıları çok az olan Sünnî ve Şafiî Kürtlerdi, bunlara o zaman umumiyetle Mahmudî Kürtleri deniliyor ve en kesif olarak Bitlis ve Vanın güney taraflarında bulunuyorlardı. Kendilerini ölümden ve yurtlarını talandan kurtarmak için birçok Türk boyları da bunlara iltihak etmeğe başladılar.

Anadolunun doğu ve güney doğusu halkının Türkçe olan öz dillerini yitirmeleri sebepler şöyle sıralanabilir:

1 — Asırlarca zamandanberi bu memleketlerde vatan tutmuş olan Türk ve Türkmenlere karşı gösterilen yok yere itisaflar;

2 — Bu tarafların öz Türk çocuklarını alarak Yemenlere, Arabistanlara, Kafkaslara, Afrikalara kadar gönderip yıllarca oralarda süründürüp harcamak;

3 — Ağır vergileri Türk köylüsünün sırtına yüklemek;

4 — "Türküm„ diyeni "Kızılbaş„ sayarak mahvetmek;

5 — Kendisini Türkten ayrı bir unsur sayan ve öyle geçinen zümrelere hususî imtiyazlar vermek ve onları asîl yığının üstüne koymak;

6 — Asırlarca tufeylî geçinen bir "Derebeylik„ teşkilâtına yol ve müsaade vermek;

7 — Daha sonraları buralarda "Hamidiye„ alayları teşkilâtı yapmak ve saire...

Bugün bu memleketlerin hemen bütün şehir ve kasabalarında "Azerî lehçesi„ inde en temiz ve en derli toplu, yalnız İstanbul şivesine uymıyan, bir Türkçe konuşulmaktadır. Buralarda vaktiyle yaptığım araştırmalarımda, Türkcemizin zenginliğini ve tatlılığını ve gelişme kabiliyetini gösteren birçok sözler buldum ve bunların birkaçını geçenlerde neşretmiş olduğum "Anadolunun Doğu ve Cenup Doğusu„ adlı kitabımda yazdım. Buralarda dil bakımından yapılacak temelli bir araştırma, bize birçok hayret verici hakikatler öğretecektir.



DİL SEFERBERLİĞİ

Büyük dil anketinin 73 ten başlıyan listelerini bu sayıya koyuyoruz. Okurlarımız bilirler ki anket yazı dilimizde çok kullanılan ve yaygın karşılığı bilinmiyen Arap ve Fars sözlerine Türkçe uygun karşılıklar aramak ve bu işi bütün halkın elbirliğiyle yapmak için açılmıştı. Şemsettin Sami Beyin "Kamusu Türkî„ si temel tutularak bu yolda sözler toplanmış, 92 liste de 1190 kelime ortaya konulmuştur. Aşağıdaki 73-92 numaralı listeler bu sözlerin son kısmıdır.

Türk Dili T. Cemiyeti bu anketi yaparken Türkçede, hele yazı dilinde, sözleri biribirine bağlamağa yarıyan bir takım Arap ve Fars bağlama sözlerinin ve birleşik kılıkta kullanılan bir takım deyişlerin de karşılıkları bulunmak gereğini görmüş, bunlar için ankete bir ekleme yapamğa karar vermiştir. İşte 93 üncü ve daha sonraki listeler bu eklemenin ilk listelerinir. Alt tarafını da gelecek sayımıza koyacağız.

LİSTE No. 73

1 — İcap, 2 — İcar, 3 — İcat, 4 — İhanet, 5 — İhmal, 6 — İhtimam, 7 — İman, 8 — İnsaf, 9 — İnsan, 10 — İzah.

LİSTE No. 74

1 — Mefahir, 2 — Mefhum, 3 — Meftun, 4 — Mehcur, 5 — Mehtap, 6 — Mektep, 7 — Mektup, 8 — Melek, 9 — Melfuf, 10 — Melhuz, 11 — Menfaat, 12 — Menfur, 13 — Men (- etmek), 14 — Menşe.

LİSTE No. 75

1 — Taallül, 2 — Taammüm, 3 — Taammüt, 4 — Taassup, 5 — Takdir, 6 — Takdis, 7 — Taklit, 8 — Takrir, 9 — Taksit, 10 — Takvim, 11 — Talik, 12 — Tamir, 13 — Tatil, 14 — Tazim.

LİSTE No. 76

1 — İnhisar, 2 — İnikâs, 3 — İnikat, 4 — İntiba, 5 — İntihar, 6 — İntikam, 7 — İntisap, 8 — İntişar, 9 — İnzibat, 10 — İnziva.

LİSTE No. 77

1 — Memleket, 2 — Memnuniyet, 3 — Mevsim, 4 — Mevsuk, 5 — Mevzu, 6 — Mevzun, 7 — Meydan, 8 — Meyva (= mive), 9 — Mide, 10 — Mıktar, 11 — Mıkyas, 12 — Mimar, 13 — Mizaç, 14 — Mizah.

LİSTE No. 78

1 — Tagallüp, 2 — Takyit, 3 — Taltif, 4 — Tamam, 5 — Taviz, 6 — Tayip, 7 — Tefavüt, 8 — Teferrüç, 9 — Teferrüt, 10 — Tefrika, 11 — Tefrit, 12 — Tefsir, 13 — Tekaüt, 14 — Tezat.

LİSTE No. 79

1 — Millet, milliyet, 2 — Minnet, 3 — Mıntaka, 4 — Misak, 5 — Muadil, 6 — Muaf, 7 — Muamele, 8 — Muamma, 0 — Muasır, 10 — Mucize, 11 — Mukadderat, 12 — Mukaddes, 13 — Mukavva, 14 — Mülk, mülkiyet.

LİSTE No. 80

1 — Tafsil, 2 — Tefennüm, 3 — Teftiş, 4 — Tefviz, 5 — Tekayyüt, 6 — Tekellüf, 7 — Tekemmül, 8 — Tekevvün, 9 — Teklif, 10 — Tekrar, 11 Tekzip, 12 — Telâfi, 13 — Telâkki, 14 — Telin.

LİSTE No. 81

1 — Mugalâta, 2 — Muğlâk, 3 — Mukavele, 4 — Mukayese, 5 — Muktedir, 6 — Mukteza, 7 — Muhacir, muhaceret, 8 — Musibet, 9 — Mutabakat, 10 — Mutalâa, 11 — Mutavaat, 12 — Munafık, 13 — Muvazaa, 14 — Muzat.

LİSTE No. 82

1 — Telkin, 2 — Telmih, 3 — Temaşa, 4 — Temayül, 5 — Temeddün, 6 — Temessül, 7 — Temettü, 8 — Temsil, 9 — Tesadüf, 10 — Tesahup, 11 — Teseyyüp, 12 — Teslimiyet, 13 — Tesviye, 14 — Tühmet.

LİSTE No. 83

1 — Muahaze, 2 — Muvaffakıyet, 3 — Muvakkat, 4 — Muvazene, 5 — Müessese, 6 — Mükâfat, 7 — Mükemmel, 8 — Mükerrer, 9 — Mülâhaza, 10 — Mülâkat, 11 — Mümanaat, 12 — Münaferet, 13 — Münakaşa, 14 — Münavebe.

LİSTE No. 84

1 — Teşebbüs, 2 — Teşci, 3 — Teşeüm, 4 — Teşekkül, 5 — Teşekkür, 6 — Teşhir, 7 — Teşhis, 8 — Tekşil, 9 — Teşrif, teşrifat, 10 — Teşrih, 11 — Teşvik, 12 — Tezvir, 13 — Tezyif.

LİSTE No. 85

1 — Mündemiç, 2 — Münderecat, 3 — Müjde, 4 — Mürüvvet, 5 — Müsabaka, 6 — Müstacel, 7 — Müsakkafat, 8 — Müsait, 9 — Müsamaha, 10 — Müsamere, 11 — Müskirat, 1 2— Müzmin.

LİSTE No. 86

1 — Mühim, 2 — Mühlet, 3 — Mühmel, 4 — Mühür (= mihr), 5 — Mühendis, 6 — Müstahzehat, 7 — Müstahase, 8 — Müstesna, 9 — Müşahede, 10 — Müşahhas, 11 — Müştemilât, 12 — Müyesser.

LSTE No. 87

1 — Âbide, 2 — Ahlâk, 3 — Akîde, 4 — Atıf (= atf), 5 — Buhran, 6 — Cevher, 7 — Ciddiyet, 8 — Cihaz, 9 — Cümhuriyet, 10 — Devir (= devr), 11 — Fen, 12 — Feveran, 13 — Fezleke, 14 — Fuhuş, (= fuhş),

LİSTE No. 88

1 — Hars, 2 — Hürriyet, 3 — Hülâsa, 4 — Husus, 5 — Huzur, 6 — Kesat, 7 — Küfür (= küfr), 8 — Kül, 9 — Kütle, 10 — Küsurat, 11 — Lâhza, 12 — Nafaka, 13 — Nefsaniyet, 14 — Ömür (= ömr).

LİSTE No. 89

1 — İbare, 2 — İbret, 3 — İlâve, 4 — İnat, 5 — İrtica, 6 — İsmet, iffet, 7 — İsyan, 8 — İzzet, 9 — Mebus, 10 — Mesele, 11 — Menfi, 12 — Mezhep, 13 — Mezmum.

LİSTE No. 90

1 — Meşrutiyet, 2 — Mubah, 3— Muhal, 4 — Muhit, 5 — Musafaha, 6 Mutlak, 7 — Muahede, 8 — Müdafaa, 9 —M ülâzemet, 10 — Mülhak, mülhakat, 11 — Müsavat, 12 — Müşavere.

LİSTE No. 91

1 Tabaka, 2 — Tabiat, 3 — Taallûk, 4 — Tavaf, 5 — Teberrü, 6 — Tedafuî, 7 — Tehlike, 8 — Tevek

kül, 9 — Rağbet, 10 — Ret, 11 — Rikkat, 12 — Riyazet.

LİSTE No. 92

1 — Vait (= vât), 2 — Vâde, 3 — Vazife, 4 — Vaziyet, 5 — Vefa, 6 — Vekâlet, 7 — Vukuat, 8 — Vukuf, 9 — Siyaset, 10 — Ziyafet, 11 — Zühul, 12 — Zımnî.

LİSTE No. 93

1 Aynı, 2 — Aynı zamanda, 3 — Ayniyle (aynen), 4 — Tıpkı 5 — Zira, 6 — Amma (fakat), 7 — Asla, (kat'a, asla ve kat'a), 8 — Hâşâ 9 — Hattâ, 10 — Galiba(ağlebi ihtimal),11 — Belki (ihtimal ki), 12 — Halbuki, 13 — Hâlâ (Elân), 14 — Faraza (bilfarz), 15 — Farzı muhal olarak, 16 — Yahut.

LİSTE No. 94

1 — Hasebiyle, 2 — Vesilesiyle (bilvesile), 3 — Münasebetiyle (bilmünasebe), 4 — İtibariyle, 5 — Etrafiyle (biletraf, aleletraf), 6 — Nispetle (binnispe, nispeten), 7 — Ekseriyetle (ekseriyet itibariyle), 8 — Umumiyetle (bilumum, alelumum, umumen, umumiyet itibariyle), 9 — Hususiyle (alelhusus, hususa, hassaten, bilhassa, bahusus, tahsisen, alettahsis, betahsis), 10 — Hakkiyle (bihakin), 11 — Lâyikiyle (lâyikı veçhile), 12 — Bigayrihakkin, 13 — Bigayrikastin, 14 — Çar naçar.

LİSTE No. 95

1 — Fevkalâde (harikulâde, fevkalhat...), 2 — Alelâde, 3 — Bermutat, 4 — Alelıtlak, 5 — Alelhesap, 6 — Hasbelicap (hasbellüzum, hasbezzarure), 7 — Ledelicap (icabında, lüzumunda, ledeliktiza, ledelhace, indelicap, indeliktiza, indellüzum, indelhace), 8 — Tahtelhıfız (mahfuzen), 9 — Hilâfı usul, 10 — Maşaallah, 11 — İnşaallah, 12 — Neuzübillâh, 13 — Maazallah, 14 — Herçibâdâbat.

LİSTE No 96

1 — Binaen (...e, ...e, mebni), 2 — Binaenaleyh, (binaberin), 3 — Ma mafi (mahaza), 4 — Vesselâm, 5 — Merhaba, 6 — İlâahıri, 7 — İlânihaye, 8 — Vesaire, 9 — Bilitibar (itibaren), 10 — Bilâhare (muahharen), 11 — Bilvasıta, 12 — Bilâvasıta, 13 — Şayet, 14 — Meğer, 15 — Meğer ki.

LİSTE No. 97

— Evvelâ (saniyen, salisen...), 2 — Evvelce, 3 — Evvel ve âhır, 4 — Evvelemirde, 5 — Filhakika (filvaki), 6 — Vaktiyle, 7 — Vaktü zamaniyle, 8 — Vakta ki (o vakit ki), 9 — Binefsihi, 10 — Bilkuvvet, 11 — Bilfiil, 12 — Bilistihkak, 13 — Biddefat, 14 — Bilhesap (indelhesap), 15 — Bililtizam (iltizamî, iltizamen).

ÖZ TÜRKÇE YAZI YARIŞI

İKİNCİ sayımızda ilân ettiğimiz öz Türkçe yazı yarışı müddeti Mayıs sonunda bitti. Bu müddet içinde mecmuamıza gönderilen yazılar sayıca ve değerce böyle bir yarış için yetecek kadar bulmadığımızdan müddeti eylûl sonuna kadar uzatıyoruz. Şimdiye kadar mecmuamıza gelmiş olan yazıların yarış için olduğu bildirilenlerini ayırdık. Bundan sonra da bu yarışa girmek üzere gönderilecek yazıların kenarına bu noktanın göze çarpacak gibi yazılmasını dileriz.

GÖÇ

ENVER BEHNAN

SULARI bir pınar kadar berrak ve tatlı bir içdeniz.. Sanki gök bir baş, saçları bu dalgalı deniz.. Tanrılar kaynağı olan bu efsaneli deniz, çok kere coşar durmaz köpürür, kendini kayadan, kayaya çarpar, inlerdi Sabah kayadan, kayaya çarpr, inlerdi. Sabahları güneş tanrısı Günana ilk ışıklarını bu denize serperken, güzellik tanrısı Ayzit sahildeki bir kayaya oturur, harpını çalardı. O zaman Kadınların kalplerine korku veren öfkeli deniz derhal durgunlaşırdı. Sülün suların üstünde nar çiçeklerinden başlarına çelenk yapmış, müjde tanrısının mavi saçlı Erdenay adlı kızları ile umut, sevinç ve arzu tanrısı Tüyonun yedi kızı olan Poyzanlar flavta çalarak Ayzite karşılık yaparlardı.

Bu ruh okşayıcı nağmeler, denizin durgun sularını yalıyarak geçerken, deniz tanrısı Talay Şane kızlariyle, balıklar tanrısı Vunduk sedef kayıkla, kuşlar tanrısı Ezol altın kanatlariyle deniz üstünde görünürlerdi Güneş tanrısı Günana, ilk ışıklarını çoğalttığı zaman bütün tanrılar, mermer saraylarına dönerlerdi. Tanrılar çekilince içdeniz tekrar buruşur yavaş, yavaş kalkar bir at gibi şahlanır, gene korkunç çehresini takınırdı. Dalga sesleri bütün fanileri uykusundan uyandırır, mukaddes Kut dağına koştururdu. Bütün tanrılara ayrı, ayrı yalvarırlar, bazan da alacalı kurbanlar keserlerdi.

Gürbüz vücutlu, şahin bakışlı Türkler, bütün şehirlerini bir içdeniz olan Isığ denizinin sahiliyle Kut dağı eteklerindeki Kumlancu denilen ülkeye kurmuşlardı.

„"„

Yıllar biribiri ardınca geçmiş, eski bilgin Yabgular kalmamıştı. Kendilerini idare etmek üzere yeni bir Yabgu aradılar. Fakat kimse tanrıların ve boyların ayrı ayrı adlarını bilmiyordu. Nihayet Buğu Tekin adında bir ihtiyarın bütün tanrıların adlarını, Isığ denizinin etrafını dolduran boyların adlarını ve obaların sayısını, eski türeleri bildiğini öğrendiler. Buğu Tekini buldular, kendilerine Yabgu seçtiler. Buğu Tekinin gözlrei yakuttan üç kargası vardı. Bu sihirli kargalar, her yerde olan biten şeyleri Bugu Tekine haber verirlerdi.

Bugu Tekin bir gece rüyasında, beyazlar giyinmiş ve elinde beyaz bir asa tutan, aksakallı bir adam gördü. Aksakallı ihtiyar, Isığ denizin yanındaki dağı göstererek: "Bu Kut dağı, feyz ve bereket membaıdır. Bu dağın Yeda taşlarını başka diyarın insanlarına kaptırırsanız.. içdenizler kurur, yeşil yurt, sarı benizli bir

hastaya döner,, dedi. Bugu Tekin heyecanla uykudan uyandı. Bu rüyasını bütün boy halkına anlattı. Ve Kut dağının sihirli bir dağ olduğunu kimseye söylememelerini sıkı, sıkı tembih etti. Çünkü Orta Asyadaki onyedi içdenizin kuvvet ve bereketi bu dağdan fışkırıyordu.

„"„

Kızıl ocak başında demirciler demir dövüyor, saraçlar, çadırcılar işliyor, kuyumcular, mücevherler, heykeller yapıyorlardı. Bu zamanlar çayırlar hayvanların melemeleri, kişnemeleri ile neşe içinde idi. Kut dağının arkasında sıralanan Altay, tanrı, Tanunla dağları, bütün her türlü ham maddeyi bahşediyordu.

Bu içdenizin kıyılarında büyük bir medeniyet kurarak yaşıyan bu kavmi idare eden Bugu Tekinden, otuz göbek sonra, torunlarından Yulun Tekin adında bilgisiz bir adam hakan olmuştu. Yulun Tekin zamanında, Türklerin medenî şöhretleri, Avrupada taş devrini yaşıyan insanların kulağına kadar gitmişti. Bu mağara insanları Kiyelyen adlı bir kızı hakanın oğlu Galı Tekine göndermeğe karar verdiler. Nihayet bir elçi vasıtasiyle mağaraların karanlıklarında büyümüş, ürkek, bir benzeri görülmemiş olan bu güzel kızı, Isığ boyları insanlarına getirdiler. Türk ülkesinin güzelliğine ağzı açık kalan, elçi bu kadar yükselişin ve bereketin sırlarını, kimseye sezdirmeden öğrendi.

Elçi, hakan Yulun Tekine, bu güzel kızı hediye ettikten sonra dedi:

— Ey yer yüzünün en mesut ve yüksek hakanı, biz size en kıymetli mücevherimizi hediye ettik, siz bize, hediye olarak ne vereceksiniz?.

Yulun Tekin:

— Ne arzu ederseniz onu veririm.

— Bize hediye olarak Kut dağındaki büyük yeşil bir kaya olan Yedayı veriniz!.

Bilgisiz ve eski türeleri bilmiyen hakan, kahkahalarla güldü:

—Arzunuz bir kaya parçası mı?.

— Evet!

— Al götür, Avrupalılara, Asyanın bir kayası armagan olsun!...

Bu cahil hakan, Kut dağının sihirli bir kayası olduğunu bilmiyordu. Bir kızın bedeli olarak, bu kayayı vermekte hiç beis görmedi.

Elçi derhal, Kut dağının etrafına odunlar yığdı, küplerle sirke döktü. Odunlara ateş verince, mukaddes kaya parça, parça dağıldı, elçi bu parçaları dikkatle toplıyarak arabalara yükletti. Kimseye bir şey söylemeden Asyadan ayrıldı. Yayık ve İtil ırmaklarını aşarak Avrupaya gitti. Yer yuvarlığında ne kadar sihirbaz varsa bu taşları yağma ettiler. Yeda taşı bu suretle her tarafa dağıldı, bu taşın bir parçası nereye gittiyse orada feyz ve bereket fışkırdı.

„"„

Orta Asyanın feyz kaynağı Kut dağı kayaları, yabancı ellere gittiği gündenberi, tabiatin rengi değişti. Dağlar hasta bir renk aldı. Mavi deniz karardı. Yağmur getiren bulutlar dağılıp gittiler. Bu deniz kenarı sakinlerine, tabiat ve bütün yer ve gök tanrıları gücenmişlerdi. Tanrılar tanrısı Karahan, küçük tanrılarını başına toplıyarak, Orta Asyaya

feyizlerinizi saçmayınız!, diye emretti. Artık deniz tanrısı Talay Isığ denizin üstünde gezmiyor, sabahları Ayzitin harpi duyulmıyor, kuşlar tanrısı Ezolun ormanlardaki terennümleri susmuş, yağmur tanrısı Morde Han da bir damla yağmuru bu insanlardan kıskanıyordu. Altay doğları ırmakları tanrısı Altay artık bu içdenize su vermiyor, bütün membaları kurumuş, glâsiyeler bir su buharı olarak göklere uçmuştu. Deniz tanrısı Talay Han, Isığ denizden ayrılmıştı. Boş kalan bu denizde karanlık ve fenalık tanrısı Erlik Hanın devleri dolaşıyor, mütemadiyen denizin sularını homurdanarak içiyorlardı.

Dağlar tanrısı Ogan Kut dağının parçalanıp, başka diyara gitmesinden öfkelenmiş, köpürmüştü. Bu insanları artık, kendi dağlarında istemiyordu. Kumlancuda bütün yeşillikler sarardı. Irmakların suları çekildi. Semanın rengi değişti. Her tarafı bir kasvet bürüdü. Topraklar çatladı. Fırtınalar yağmur yerine kum taşıyorlardı. Bütün kuşlar, yabanî hayvanlar, ehlî hayvanlar, dağlar, tepeler, memedeki çocuklar hep bir ağızdan:

— Göç! Göç!Göç!...

diye feryat ediyorlar, gök, göç sesleriyle inliyordu. Yedi gün sonra Kut dağını yabancı ellere veren Yulun Tekin, şimşek tanrısı Ancazimin yıldırımdan kırbaçları altında inliye, inliye can verdi.

Gene durmadan dağlar, tepeler, ağaçlar, kuşlar, hayvanlar, memedeki çocuklar:

— Göç! Göç! Göç!...

diye bağırıyorlar, yer ve gökten aynı sesi işitiyorlardı. Bütün halk Isığ deniz kıyılarındaki çadırlarını söktüler. Göz yaşlariyle eşyalarını, çoluk ve çocuklarını hayvanlara yüklettiler. Göç başlamıştı... Milyonlarca insan kuraklıktan kaçıyor, dört cihete dağılıyordu. Artık Orta Asyadaki içdeniz tamamen kurumuş, bir çöl olmuştu. Akşam olunca göç sesleri duruyor, sabahleyin tekrar başlıyordu.

Bütün bu göç kafileleri yola çıktıkları zaman bunların önüne birer boz kurt düştü.. Türk boylarına yol gösterdi.. Türk Boyları göç seslerinin durduğu ülkede kondular.. İlk medeniyet ışıklarını göçtükleri yeşil ülkelere saçtılar.. Yer yuvarlağının her bucağında yeniden bir hayat kaynağı göründü.





NÜFUS İŞİNİN TETKİKİ

Dr. ZEKİ NASIR

BİRÇOK devletlerin eskidenberi nüfus işine ehemmiyet verdiklerini biliyoruz. Umumî Harpten sonra bu mesele daha ziyade ehmmiyet kazanmış oldu. Ve buna hemen bütün hükûmetlerin, bilhassa harbin yarattığı küçük devletlerin alâkası çoğaldı.

Hiç şüphesiz bir memleketin nüfusunu çok görmek ve çoğaltmak her vatandaşın beslediği bir ülküdür. Kuvvet ve zenginliğin nüfustan ileri geldiğini anlıyan devlet ve milletler son yıllarda ülkülerini bu yola döküverdiler.

Bir ülkede nüfus iki türlü çoğalır. Biri kendiliğinden "tabiî„ diğeri dışardan "sunî„ dir. Kendiliğinden nüfus çoğalması sadece doğum ve ölüm arasındaki farktan ileri gelir. Bunun için son yıllarda doğumları azalan milletler bütün çalışmalarını ölümü azaltmak yoluna koymuşlardır.

Bir memlekette kendiliğinden nüfus çoğalması için doğum ve ölüm nisbetleri arasında yılda en aşağı bin nüfusta beş ara olmalıdır. Bu aranın bugünkü günde on, hatta yirmi olduğu memleketler bile vardır. Nüfusun kendiliğinden çoğalan devletlere bir örnek olmak üzere son asırda Rusya, İtalya, Lehistan ve Japonyayı söyliyebiliriz.

Dışardan nüfus çoğalması için ülkeye muhacir gelmesi lâzımdır. Fakat gelenler bir programa göre yerleştirilmez ve ona göre dağıtılmazsa nüfusun çoğalmasına olan tesiri hiç şüphesiz azalır. Muhacir getirmek suretiyle nüfusu çoğalan bir devlet örneği de Birleşik Amerika Cümhuriyetleridir.

Bir memleket nüfusunun kendiliğinden çoğalması için en başta bir yaşına kadar çocuk ölümlerinin azaltılması gelir. Bu ölümü bin doğumda 40 — 50 ye kadar indiren Yeni Zeland ve Avusturalya bile henüz ülkülerine varmış sayılmıyorlar. Hayat istatistikçileri bu ölümlerin hiç olmazsa bin doğumda 25 — 30 a kadara indirilmesini istiyorlar. Halbuki bugün senesi içinde doğan çocuklarının dörtte birini kaybden Hindistan, Mısır, Şili gibi hükûmetler bile vardır. Gerçi hayat istatistiğinde kanun gibi sayılan bir söz vardır: "Nerede doğum çoksa orada çocuk ölümü (0 — 1) de çoktur.„ Bu doğrudur. Fakat hiç şüphesiz bunda bir nisbet de aramak lâzımdır.

Son yıllarda şehirli annelerimiz pek az doğurmağa başladı. Fakat çok şükür ki doğanların hemen hepsi yaşıyorlar, büyüyorlar. Bu, annelerimizin sağlık koruma bilgileri ile nurlanmış olduklarını gösterir.

Köylü annelerimiz yavrularının bereketi ile ün almışlardır. Aralan-

maz olarak doğururlar. Fakat ölenlri de tabiatiyle çok oluyor. Bunlara sağlık koruma bilgileri okuma, yazma öğretilecek ve refahları da yıldan yıla yükselecektir.

Bütün dünyada nüfusu muvazenede tutan ve çoğaltan hep köy anneleridir. Şehirli annelerin doğurmadığını köylü anneler yerine koyuyor.

"Az doğurmak, fakat hepsini yaşatmak„ ülküsü bugün Avrupa ve Amerikadaki bütün hükûmetlerin nüfus siyaseti olmuştur diyebiliriz.

İşte "Birth Control„ bu düşünce ile meydana çıkmıştır. "Doğumla mücadele, doğumu azaltmak„ manasına gelen bu ifade bugün devletlerin bazılarında resmen kabul olunmuş ve bunun için hususî teşkilât ve idareler bile yapılmıştır. Ancak katolik ve ortodoks mezhepler ve bunların liderleri bunun tamamen aleyhinde olduklarından hükûmetleriyle daima münakaşa halindedirler. Birth Control bilhassa fakir, refahı az olan ailelerde daha ziyade tesirlidir. Sık sık çocuk yapmamak, çocuk olmasının önüne geçmek için yapılacak tedbirleri ana ve babaya öğreten bu teşkilât sayesinde bilhassa Amerika, Skandinavya ve İngilterede çocuk ölümleri yıldan yıla azalmaktadır. Bu işi sıhhat dairelerinin murakabeleri altında annelere kadın içtimaî bilgiçleri öğretmektedir.

Bir mmlekette nüfusun kendiliğinden çoğalması için ehemmiyetli diğer bir nokta da orada soy ve sopu kıran hastalıkların önüne geçilmesidir.

Sıtma sadece hastalığa tutulanı değil, onun soyunu da bitirir. Sıtmalı yerlerde nüfusun gittikçe azaldığını istatistikler gayet açık olarak göstermektedir. Hatta sıtmadan nam ve nişanı kalmamış köy ve kasabalar bile vardır. Sıtmalı insanda kuvvet, neşe ve iştiha yoktur. Kanında (Plazmodi) ler dolaşan, dalağı büyümüş, kansız uzviyetin yapacağı çocuk gününü doldurarak doğamaz, düşer. Sıtmalı baba ve anada cinsî iştiha da kesilir. Bundan da doğumlar azalır. Srtma mücadele teşkilâtının parasız dağıttığı yeşil kinin tabletlerini seve seve kapışan ve yutan köylülerimiz bunların cinsî iştihayı okşadığını da söylüyorlarmış. Halbuki bunun doğrusu, onların kanına giren düşman mahvoluyor. Hastalıktan kurtuluyorlar, kan, can ve istekleri yerine geliyor.

Anadoluda sıtma mücadelesi yapılan mıntakalardaki değerli bir tetkik buralarda doğumların yıldan yıla çoğaldığı ve çocuk ölümlerinin azaldığını açıkça göstermiştir. Bu tetkiki mücadeleye memur teşkilât köyleri birer birer dolaşarak ve kaydederek yayıp başarmıştır.

Frengiye gelince; eskidenberi bunun nesil kurutan bir âfet olduğunu herkes bilir. Frengiye tutulan babanın tohumu ekseriya neşvünema bulamaz. Frengili anne karnındaki yavrusunu büyütüp vaktinde doğuramaz, düşürür. Doğanlar olsa bile günü, haftası ve ayı içinde ölürler ve üzerlerinde türlü frengi yaraları vardır. Anadoluda frenginin pek uzun yıllar söndürdüğü ocakları kimse unutmamıştır. Bu soy düşmanına karşı yapılan esaslı ve fennî müca-

deleler sayesinde bugün bu gibi yerlerde yeniden yeniye hayat ve nesil fışkırmağa başlamıştır.

Veremli ailelerde huzur ve refah olamaz. Bunlardan doğacak çocuklar cılız, kansız ve mukavemetsizdir. Böyle aile içinde büyüyecek çocuklar da bu hastalığa daha küçük iken aşılanırlar. Bunlar ileride herhangi bir zayıflatıcı sebeple vereme tutulur ve kurtulamazlar. Veremin bugün bütün dünyada nüfusça yaptığı yıkımlar sayılamıyacak kadar çoktur. "Beyaz veba,, diye ün alan bu korkunç düşman ile esaslı ve yaygın bir şekilde mücadele yapmak lâzımdır. Sıhhî ve iktısadî cepheden yürünülecek bu hücumda zafer yüzde yüzdür.

Bir memleketin nüfusu ile alâkadar, ehemmiyetli bir âmil de iktısadiyatı olduğuna şüphe edilemez. Refahı olan, zenginleşmeğe başlıyan milletlerde nüfusun kendiliğinden çoğaldığı görülmektedir. Zira bu gibi memleketlerde evlenenlerin sayısı hemen yükselmeğe başlıyor. Büyük harplerin ve ondan sonra gelen buhranlı senelerin istatistiklerinde birçok hükûmetlerde evlenme nisbetinin azaldığı gayet aşikârdır. Bazı devletlerin geçen asırda bin nüfusta 20 — 25 olan evlenme nisbetleri şimdiki yıllarda yarı yarıya düşmüş bulunuyor. Bunun nüfus çoğalmasına olan menfî tesiri hiç şüphesiz büyüktür.

Başlıca sıhhat ve iktısat meselesi olan nüfus işi genç Türkiye Cümhuriyetinin başlıca ülkülerinden biridir. Bu sütunlarda bu ehemmiyetli mevzuu arasıra yazacağız.




Ülkü'ye
Muhabbetle
24.1.933
İsmet

"TÜRK DİLİ„ ÇIKTI

TÜRK Dili Tetkik Cemiyeti çalışmalarını "Türk Dili„ adında bir bültenle herkese yaymağa karar vermişti. Bültenin ilk sayısı çıkmıştır. Bu ilk sayıda Cemiyetin rahmetli reisi Samih Rifat Bey için ayrı bir kısım da vardır. 200 sayıfalık bir kitap halinde çıkan bülteni dil seferberliğinde yararlıklarını arttırmak istiyen okurlarımıza tavsiye ederiz.

YENİ KİTAPLAR: (*)

KARACAOĞLAN
İshak Refet
S: 96 F: 60 Kuruş.
Ankara Halkevi

FİLESOF GÖK ALP
Enver Behnan
S: 92 F: 40 Kuruş.
Kitap Yazanlar Kooperatifi, Ankara

TÜRKİYE PETROL MADENLERİ
Kemal Lokman
S: 134 F: 65 Kuruş
Kitap Yazanlar Kooperatifi, Ankara

İNKILÂP YOLUNDA
Hilmi A. Malik
Kitap Yazanlar Kooperatifi, Ankara

GAZİNİN YOLU
Memduh Necdet
S: 104 F: 100 Kuruş
Hamit Bey matbaası, İstanbul

GENÇLİĞE HAYKIRIYORUM
Vecihi Nedim
S: 72 F: 30 Kuruş
Yavuz Kitaphanesi, İzmir

ASKERLİĞİN PSİKOLOJİSİ
Ahmet Faik
Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul

ETİ HİYEROGLİFİ ÜZERİNDE TETKİKLER
Avni Ali Candar
S: 15 F. 30 kuruş.
Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara

(*) Burada mecmuaya gönderilen kitaplardan ÜLKÜ nün şiarlarına


HM
HAKIMIYETİ MİLLİYE MATBAASI